

బౌద్ధ దర్శనం

కత్తి పద్మారావు

488
R.R.

లోకాయత ప్రచురణలు

లోకాయతప్రచురణలు నెం-56

బౌద్ధ ధర్మశాస్త్రం

రచయిత - కత్తి పద్మారావు

BOUDDHA DHARSHANAM

By Kathi Padma Rao

ప్రతులు - 2000

లోకాయత ప్రచురణల మేనేజర్ - కె. చార్వాకుడు

కవర్ పేజీ - అక్బర్

వెల రూ. 30-00

ప్రతులకు .-

కత్తి స్వర్ణకుమారి

లుంబినీవనం

హిన్నూరు-522124

గుంటూరు జిల్లా (అంధ్రప్రదేశ్)

ఫోన్ (08643)42840

294.3
RAV

ఈక్రింది వారి వద్దకూడా కాపీలు లభిస్తాయి.

నవోదయ బుక్ హౌస్, సహజర బుక్ మార్కెట్ - హైదరాబాద్.

విశాలాంధ్ర బుక్ హౌస్, అన్ని బ్రాంచీలు.

మైత్రీబుక్ హౌస్, ప్రగతిబుక్ హౌస్, పల్లవిబుక్ స్టాల్ - విజయవాడ

నవోదయ బుక్ హౌస్ - గుంటూరు, మణిబుక్ స్టాల్-నెల్లూరు ,

సింధూ బుక్ స్టాల్-కర్నూలు, విజ్ఞాన బుక్ స్టాల్-ఒంగోలు.

Printed By :

SRUJANA PRINTERS

Phone ; (08643) 42840

Lumbinivanam, Ponnur-522 124

తన మహాన్నతమైన శ్రమతో
సహనంతో, ఉన్నతాశయంతో
తన బిడ్డలకు అత్యున్నత విద్యనుగరిపిన
సత్యవాది, దళితమేధావి విజయసింగ్ గారి కన్నతల్లి,
జల్లి విజయమ్మ గారికి

ప్రేమతో -
అంకితం

విషయ సూచిక

1. బుద్ధుని జీవిత దర్శనం	1
2. బుద్ధుని తాత్విక అన్వేషణ	14
3. బుద్ధుని క్రాంతి దర్శితవ్యం	27
4. బుద్ధం శరణం గిచ్ఛామి	42
5. ధమ్మపదం-దార్శనికమార్గం	55
6. బౌద్ధం కుల నిర్మూలనా దర్శనం	69
7. అశోకుని బౌద్ధ దర్శనం	77
8. బౌద్ధ దర్శనం-విభిన్న శాఖలు	97
9. నాగార్జునుని మాధ్యమిక వాదం	106
10. విజ్ఞానవాదం-అనంగుడు	117
11. దిజ్ఞాగుని జ్ఞానమీమాంస	126
12. బౌద్ధ సంఘనిర్మాణం-పరివ్యాప్తి	131
13. బౌద్ధం-సమకాలీనదర్శనం	142
14. బౌద్ధం పునరుజ్జీవనోత్కృష్ట సిద్ధాంతకర్త	148

మందుమాట

బౌద్ధ దర్శనం వ్రాయాలనే నావిరకాల నాంభితం ఇప్పటికీ నెరవేరింది. నాఅర్థోగ్య పరిస్థితులు, సామాజిక రాజకీయ వత్తిడులు తట్టుకొని ఈగ్రంథం ఈమూడువిండ్ల శ్రమనుండి బయట పడింది. బౌద్ధ దర్శనం వ్రాస్తూన్నకాలం నన్ను నేను నివ్వల కొలిమిలో కాల్చుకొంటున్న ఆయుధంలా భావించాను. భారత సమాజాన్ని పునర్నిర్మించడానికే ప్రయత్నించిన ప్రతి తత్వజేతని, ఉద్యమకారుణ్ణి బుద్ధుడు ప్రభావితం చేశాడు. ప్రపంచ వ్యాప్తంగా ఆయన పోధనలు లోతుగా ప్రవహించాయి.

భారత ఉపఖండాన్ని పట్టిపీడిస్తున్న కులతత్వం, స్త్రీఅణచివేత, మూఢవిశ్వాసాల బారి నుండి తప్పించి ఒక శాస్త్రీయదృక్పథాన్ని, ఒక సామాజికదృక్పథాన్ని అనాడు బౌద్ధం రూపొందించ గలిగింది, ఈనాటి రోగగ్రస్తమైన భారత సమాజానికి సరైన ఔషధం బౌద్ధదర్శనం.

వ్యక్తిని, సమాజాన్ని పునరుజ్జీవింపజేసి పునర్నించ గలిగింది బౌద్ధ దర్శనం. బౌద్ధదర్శనంలో పున్న ప్రవాహశీలత, పరిణామవాదం, సమకాలీనత ఆతరువాత ప్రపంచంలో వచ్చిన ప్రతి ఉద్యమాన్ని, దర్శనాన్ని ప్రభావితంచేయగలిగాయి.

ప్రపంచంలో పరిధవిల్లుతున్న ద్వేషాన్ని, క్రూరాన్ని, కాపటత్వాన్ని తొలగించి కరుణని, ప్రేమని, స్వచ్ఛతని ప్రజ్వలించజేసింది బౌద్ధం. మూఢ్యవాదాన్ని మోసపూరిత జీవనాన్ని నిరాకరించి హేతు వాదాన్ని ప్రపంచ దృక్పథాన్ని కలిగింపజేసింది బౌద్ధం.

అందుకే బౌద్ధం ఒకవాదంకాదు, ఒక తాత్విక దార్శనికరూపం. ఈతత్వ సారాన్ని పాఠకులకు వీలున్నంత అందించగలిగాను. ఇంత రాజకీయ వత్తిడిలో ఈ గ్రంథానికి ఇంత సమయం కేటాయించడమెందుకు అని

కొందరు మిత్రులు అన్నారు. కాని, నిజానికి నేటి బహుజనుల రాజకీయ రంగం హిందూ సామ్రాజ్య వాదానికి ప్రత్యామ్నాయంగా బౌద్ధ దర్శనాన్ని తమ ఆయుధం చేసుకోక తప్పదు. అలా బహుజన ఉద్యమం బౌద్ధ దృక్పథాన్ని, దర్శనాన్ని ఆచరణలో ప్రతిఫలింప చేయగలిగినపుడే ప్రత్యామ్నాయ జీవన విధానాన్ని రూపొందించ గలుగుతాము.

ఈ గ్రంథం వ్రాయడం కోసం పరిశోధనలో అనేక గ్రంథాలు అధ్యయనం చేసే సమయంలో తమ్ముళ్లు కలేకూరి ప్రసాద్, కె. ఎబేల్, మా పెద పాప సృజన ఎంతో సహకారాన్ని అందించారు. అలాగే ఈ పుస్తకం ఫెయిర్ కాపీని నా సహచరిణి కత్తి స్వర్ణకుమారి, తమ్ముడు కోట ప్రసన్న శేఖరు. ప్రూఫ్ రీడింగ్ కాలుఫాక్చర్ అయిన స్థితిలో కూడా స్వర్ణకుమారి చూసింది. ఆమె సహకారం లేకుండా ఈ మహత్తర కార్యాలు నెరవేరడం జరిగేవికాదు.

ఈ పుస్తకాన్ని నాప్రియమిత్రుడు, అమ్మీయుడు దళితమేధావి ప్రకాశం జిల్లా చందలూరి వాస్తవ్యుడైవుండి ఇప్పుడు ఇండియన్ టెలిఫోన్ ఇండస్ట్రీ (LTD) మద్రాసు ఫీఫ్ రీజనల్ మేనేజర్ విజయసింగ్ గారి తల్లికి అంకిత మివ్వడం దళిత తల్లలకు నాపుస్తకాలు ఇచ్చే ఆశయసిద్ధిలో భాగంగా నాకెంతో ఆనందాన్ని కలిగించింది. ఈ పుస్తకానికి టైటిల్ వేసి ఇచ్చిన అంధ్రజ్యోతి సంఠే ఆర్టిస్ట్ అక్బర్ కు, టైటిల్ ముద్రించి ఇచ్చిన భావనా ఆఫ్ సెట్ ప్రింటర్స్ కు, పుస్తకం ముద్రించిన సృజనా ప్రింటర్స్ కు కృతజ్ఞతలు. ఈ ముద్రణలో తమవంతు పాత్ర నిర్వహించిన దేవరపల్లి మస్తాన్ రావుగారు, చార్వాకుడులకు కృతజ్ఞతలు.

నా రచనలను నిరంతరం ప్రోత్సహిస్తూ వాటిని అంగ భాషలోనికి అనువదించజేసి ముద్రింపజేస్తున్న గురుకుల్ ధిమోలాజికల్ కాలేజి అండ్ రిసెర్చి సెంటర్ డైరెక్టర్ డా॥ కుంబాల రాజరత్నంగారికి కృతజ్ఞతలు తెలుపు కుంటున్నాను.

బుద్ధుని జీవిత దర్శనం

శ్వాక్యముని జీవితం ఒక అపార సముద్రం. ఆయన జీవితం, సిద్ధాంతం రెండూ పెనవేసుకుని సాగాయి. బుద్ధుని జీవితం గురించి అనేక కల్పిత కథలు ప్రచారం లోకి వచ్చాయి. అందులో బుద్ధుని బోధనలకు భిన్నమైన మార్గంలో అవి ప్రచారంలోకి వచ్చాయి.

అందుకే బుద్ధుని జీవిత చరిత్రను వాస్తవాంశాలతో ముందుకు తీసుకురావలసిన బాధ్యత మన మీద వుంది.

ఎవరి వ్యక్తిత్వమైనా ప్రజలను ప్రభావితం చేసే దశకు ఎదిగిన తర్వాత ఆ వ్యక్తిత్వం మీద అనేక అభూత కల్పనలు పుట్టడం సహజం. అయితే ఆ ప్రతిభావంతమైన జీవితం చుట్టూ అలుముకున్న అభూత కల్పనలనుండి బయటకు తీసి ఆ నిజమైన జీవితాన్ని, వ్యక్తిత్వాన్ని, కాంతిని క్రాంతి దర్శిత్యాన్ని మనం ప్రజల ముందు వుంచగలగాలి. అప్పుడు ఆయన జీవితం ఎందరినో ప్రభావితం చేయగలుగుతుంది.

గౌతమ బుద్ధుని జీవిత చరిత్రను, సిద్ధాంతాన్ని పునశ్చరణ చేసుకోవడం ద్వారా బౌద్ధ ఉద్యమ పునరుజ్జీవనానికి మనం పూనుకున్న వారమవుతాం.

బుద్ధుడి మొదటి పేరు సిద్ధార్థుడు. అతని కుటుంబనామం గౌతముడు. ఇతని కుటుంబం హిమాలయాలకు సరిహద్దుగా ఉన్న 'శాక్య' తెగలోనిది. అందుకే ఆయనను శాక్యముని అంటారు. ఇతని తండ్రి శుద్ధోదనుడు. తల్లి మాయాదేవి. ఈయన క్రీ. పూ. 563 వ సంవత్సరంలో నేపాల్ ప్రాంతంలోని కపిలవస్తు నగరంలో లుంబినీవనం అనే ప్రదేశంలో పుట్టాడు. ఈయన బాల్య జీవితం సుఖంగా విలాసంగానే గడిచింది. సిద్ధార్థునికి క్రీ. పూ. 547 వ సం. లో ఆయన 16వ ఏట పెళ్ళి అయింది. ఆయనకు ఒక కుమారుడు పుట్టాడు. ఆ బిడ్డకు 'రాహుల్' అని పేరుపెట్టారు.

సిద్ధార్థునికి పుట్టుక, బాప్తు, వృద్ధాప్యం, అనారోగ్యం అనే అంశాలకు సరైన వివరణ దొరకలేదు. ఈ విషయాలు అనేక సంఘటనల ద్వారా ఆయనను ఆలోచింపజేశాయి.

తన 29వ ఏట అనగా క్రీ. పూ. 537లో ఈ విషయాలను గూర్చి అన్వేషించడానికి ఆయన కపిల వస్తు నగరాన్ని వదిలి పెట్టాడు. ఈ విషయాల గురించి ఇంతకు పూర్వం ఎంతో మందికి సమాధానాలు దొరకలేదు. కాని ఆ సమాధానాల కోసం అన్వేషించడానికి కుటుంబాన్ని, రాజ్యాన్ని, నివాసాన్ని, వదిలి బయలుదేరడంతోనే సిద్ధార్థుని జీవితం మలుపు తిరిగింది.

ఆ రోజుల్లో రాజకుమారులు తమ తెగలను రక్షించు కోవడంకోసం యుద్ధకౌశలాన్ని అలవర్చుకొని, వీరశృంగార రసాలను పోషిస్తూ, వీరనాయకులుగా చెలామణి అవుతున్న రోజుల్లో జీవితాన్ని గూర్చిన మౌలిక శాల తాత్వికవివరణల కోసం సిద్ధార్థుడు తన చుట్టూవున్న పరిసరాలను, సుఖాలను భోగాలను వదిలి నూత్న పరిసరాల కోసం కదలడంలోనే ఆయన గవేషణాదృష్టి, నూతన జీవిత దర్శనం సాక్షాత్కరింపబడ్డాయి. ఆయన తన చుట్టూ పేరుకొని వున్న వంశాన్ని, కుటుంబాన్ని తెంచుకోవడానికి పడిన ఘర్షణ ఆయన దార్శనిక పథంలోనికి అడుగిడడానికి మూలమైంది. అలా ఆయన ఘర్షణ పడకుండా చుట్టూవున్న పరిసరాలతోనే తృప్తిపడి జీవితాన్ని ముగిస్తే అందులో శాక్యవంశంలో సిద్ధార్థుడు అనేవాడొకడు జన్మించాడనే గుర్తే చరిత్రలో వుండేది కాని చరిత్రగతిని మార్చిన వాడుగా ఆయన నిలబడివుండేవాడు కాదు. 16 ఏండ్లనుండి 29 సంవత్సరాల వరకు 13 ఏళ్ళు సంసార జీవితంలో ఆయనకు సమాధానాలు దొరకలేదు. అండ్రి బెరో

బుద్ధుని జీవిత దర్శనం

(ANDRE BAREAU) చెప్పినట్లు 19వ శతాబ్దిలో వెలువడ్డ తాత్విక పురాతత్వ అధారాలను బట్టి శాస్త్రీయమైన అధ్యయనం ద్వారా మనకు బుద్ధుని చరిత్రక అస్తిత్వం రుజువయ్యింది.

"Nowadays as a result of greater knowledge of the philological and archaeological sources, scientific study admits that in the case of the Buddha there really existed an historical personage the principal traits of whose life and personality can be known." . 1 .

ఆయన వదలిపెట్టిన 'కపిల వస్తు' రద్దీగావుండే నగరం. ఇది నార్త్ వెస్ట్ నుండి సౌత్ ఈస్ట్ కి వ్యాపార మార్గంగా హిమాలయాల క్రిందనున్న గంగామైదానంలోనున్న అటవీ ప్రాంతంలో ఉన్నది. అది కాశీకి ఉత్తర దిక్కులో ఉంది. ఇదివరకు భారత సరిహద్దుకు కొన్నిమైళ్ళ సమీపంలో వుంది. ప్రస్తుతం నేపాల్ లో భాగంగావుంది. ఇది శాక్యుల రాజధాని నగరం. ఆధునిక పరిభాషలో అరిస్టోక్రాటిక్ రిపబ్లిక్ గవర్నమెంట్ ఉండేది. 50మైళ్ళు తూర్పు పడమరలకు, 30నుండి 40మైళ్ళు ఉత్తర దక్షిణాలకు వ్యాపించి వుంటుంది. ఇటువంటి నగరంలో తమ అధికృతపున్న కాలంలో ఒక రాకుమారుడు ఎలా కదలి వచ్చాడు?

వీరి శాక్యవంశం "అంబత్త సుత్త" లోని కథలో బ్రాహ్మణేతర తెగగా పేర్కొనబడింది. "The Ambattha sutta, in which the story occurs suggests that the Shakyas were a non-brahman tribe." 2

సిద్ధార్థునికి అంబత్త అనే బ్రాహ్మణునితో జరిగిన సంభాషణలో సమాజంలోని అంతరాలు గురించి మాట్లాడుతున్న సందర్భంలో బ్రాహ్మణులుగా బ్రాహ్మణేతరులుగా విభజింపబడ్డ సమాజంలో బ్రాహ్మణేతరులు బ్రాహ్మణులకు సేవ చేయటం విధిగా బుద్ధునికి చెప్పటం జరిగింది. అంతే కాకుండా శాక్యులు ఈవిధిని సరిగా నిర్వర్తించటం లేదని ఆ బ్రాహ్మణుడు సిద్ధార్థునికి ఫిర్యాదు చేశాడు. శాక్యులు అప్పటికే బ్రాహ్మణులను ఎదిరిస్తూ ఉన్నారని ఈకథవలన మనకు తెలుస్తుంది.

1. The Buddha—page—88.

Trevor Ling.

2. The Buddha—page-90.

Trevor Ling,

వీళ్ళు కొండప్రాంతాల్లో ఉండే అనార్య తెగలు కాబట్టి అర్జుల బ్రాహ్మణతత్వాన్ని ఎదిరించగలిగాలు. అర్జురాజులకు కూడా వీరి పిల్లలను ఇప్పడనికి నిరాకరించినట్లు 'బుద్ధసలు' జాతకంలోని ఒక కథలో వుంది.

శాక్యులు ఒక అటల పాఠశాలను కూడాపెట్టారు. అటల్లో తమ పటు త్యాన్ని నిరూపించుకొన్న తరువాతే వివాహానికి అర్హులుగా వారు ఒక పురుషుణ్ణి పరిగణించటం జరుగుతుంది. కపిలవస్తు శాక్యులయొక్క రాజధాని యైనప్పటికీ ఆకాలంలో గుర్తింపదగిన అరు మహానగరాల్లో ఒకటిగా గుర్తిం పబడలేదు. అయినా ఈనగరం ప్రాధాన్యత దానికీవుంది.

" It is described as a city where there were crowds of people and plenty of food, a place whose streets, were full of traffic, in the form of elephants, horses, chariots, carts and pedestrians, and where, with their hubbub and jingle and clatter was mingled the sound of street musicians, singers and traders. " .1

జనసందోహంతోను, పుష్కలమైన ఆహారసంపదతో, ఏనుగులు, గుఱ్ఱాలు, అంబారీలు, మొదలగు సంపదతో, వాటి ధ్వనులతో, వర్తకుల రాకపోకలతో కలిసివస్తు ఎప్పుడూ సజీవంగా ఉండేది.

కపిలవస్తు నగర మధ్యలో 'సంతాగరశాల' అనే సమావేశస్థల వుండేది. అందులో పరిపాలనావిభాగం, న్యాయవిభాగం, వర్తక వ్యాపార విభాగాలు వుండేవి. కపిలవస్తు చుట్టూ పెద్ద పెద్ద ప్రాకారాలుండేవి. ఇంత పెద్దనగరాన్ని పాలించేవాడు బోధిసత్తుని తండ్రి శుద్ధోదనుడు. ఇటువంటి నగరంలో తనప్రశ్నలకు సమాధానం ఆయనకు దొరకలేదు.

శాక్యుల్లో కూడా వర్గభేదాలు వున్నాయి. వారిలో కూడా బానిసలు ఉన్నట్లు చరిత్ర కారులు చెబుతున్నారు. వారిలో ధనికులు, పేదలు ఉన్నారు. ఈ అంతరాలన్నీ సిద్ధార్థుణ్ణి అలోచింపజేశాయి. ధనం కోసం రాజ్యంకోసం, కామంకోసం మానవుడు పడుతున్న తహతహకు కారణం సిద్ధార్థునికి బోధపడలేదు. ఈ ఘర్షణకు పునాదులు కపిలవస్తు నగరంలో వున్నాయి. సిద్ధార్థుడు బుద్ధుడు కాకముందు 'హింశువుడు' అని బేసేవా

1. Society at the time Buddha, by N. Wagbe, Quotted in " THE BUDDHA—page—91.

దనకు అర్థంలేదు. అసలు హిందూ దృక్పథం ముస్లింల దండయాత్రల తరువాత వచ్చిందని కొందరు చారిత్రకారులు వాదిస్తున్నారు. సాంఖ్య దర్శనాన్ని రచించి హిందూ ఆధ్యాత్మికవాదాన్ని సవాల్ చేసిన కపిలుని బోధలు కపిలవస్తు నగరంలో ఉన్నాయని చరిత్రకారులు చెబుతున్నారు. ఆర్. సి. మంజుదార్ కపిలవస్తు దాటే నాటికే బుద్ధునిలో సాంఖ్యదర్శన ప్రభావం ఉన్నట్లు చెబుతున్నారు.

"That Goutama, since he came from Kapilvasta, had some knowledge of the Sankhya doctrine. " 1.

శాక్యతెగవైదికేతరమైందని మోనియార్ విలియమ్స్ తెలియజేస్తున్నాడు.

"శాక్యులు అనార్యతెగకు తెగకు చెందినవారు. వీరు నార్తే ఆసియా నుండి వలస వచ్చిన వారిగా పరిగణింపబడుతున్నారు. వీరు మొదటిలో సంచార జీవులు. తరువాత శాక్యులులో కొందరు ఆర్యీకరింపబడ్డారు. వారిలో అధికులైన వారు రాజ్ పుట్స్ గా తమను తాము చెప్పుకొన్నారు. సూర్యవంశంలోని ఇక్ష్వాకులుగా వీరు చెప్పుకున్నారు. క్షత్రియులైనప్పటికీ వ్యవసాయం చేసేవారు. వీరు వరిని బాగా పండించే వారిని మోనియర్ విలియమ్స్ చెప్పారు.

ఏ బ్రాహ్మణులైతే వారి గృహ కర్మకాండను నిర్వహిస్తారో వారి గోత్రాన్ని వీరి వంశనామంగా ధరిస్తారు. అలా వచ్చిందే 'గౌతమ' అని విలియమ్స్ అంటాడు. 'గౌతమ' అనేది గోతమ అనే బుషి నుండి వచ్చిందని ఆయన పేర్కొన్నారు".²

ఎంతో కొంత బ్రాహ్మణీజం శాక్యతెగల్లో జొరబడిన మాట వాస్తవం అలాగే అవైదిక భావజాలం సాంఖ్యుల భావజాలం కూడా కపిల వస్తు నగరాన్ని ఆరోజుల్లో ప్రభావితం చేసి ఉంటుంది. ఎంత సంస్కర్షణ అనాడు సమాజంలో నెలకొని ఉందో అంత సిద్ధార్థుణ్ణి కుదిపివేసినదనడంలో అత్యుక్తిలేదు. ఈ ఆసియా దీపం వెలగడానికి సంబంధించిన ఘర్షణ ౧).
డా॥ చంద్రధర్ శర్మ ఇలా వ్యాఖ్యానించారు.

1. H C I P. VOL. 2 page, 366.

(Quotted in 'The Buddha'—page—92.)

2. BUDDHISM—Monior Williams. page - 21.

'That Perfect embodiment of knowledge, courage, love and sacrifice whose heart overflowed with purest emotion on seeing that human life was essentially fraught with misery and pain, that a shallow optimism was rooted in a deep pessimism, that behind the superficial momentary glow of sensual pleasure there lay the misery of old age, sickness and death, who, moved by that spectacle to seek a remedy for men's ills, at the age of twenty-nine, boldly left not only the material luxuries of the Shakya kingdom, but also his beloved wife, whose exquisite beauty and lovely nature were renowned far and wide, and still more beloved new born son, who had cemented the tie of love between his parents, who in short, kicked away gold, women and fame, the three universal fetters for man ; and who after six years' rigorous religious austerities, at last found enlightenment as he lay emaciated under a tree near Gaya, dispelling the dark clouds of ignorance and conquering Mara, the prince of Evil, who then preached the truth he had discovered, without distinction of caste creed or colour. '1.

డా॥ చంద్రధర్ వివరణలో సిద్ధార్థుడు బుద్ధుడవ్వడానికి సంబంధించిన ఘర్షణ వుంది. ఇది భౌతికమైంది. దీన్ని అధ్యాత్మికంగా మలచడానికి పెద్ద ప్రయత్నం జరిగింది. సిద్ధార్థుడిలో మొదటి నుండి బ్రాహ్మణవాద భాయలు లేవు, వాటికి వ్యతిరేకంగానే ఆయన ఆలోచించాడు, మదనపడ్డాడు. బ్రాహ్మణ అధిపత్యం అప్పుడే శాక్యవంశంపైకి రాబోతుంది. ఆ సమయంలోనే ఈయన ఘర్షణకు గురయ్యాడు. ఒక వ్యక్తి తాత్వికంగా రూపొందడానికి ఎంతో కదలిక కావాలి, త్యాగం కావాలి. తానున్న సమాజాన్ని ప్రశ్నించ గలగాలి. ఆ ప్రశ్నలకు అప్పటికే సమాజంలో వున్న సమాధానాలకు అతడు తృప్తిపడడు. ఆ ప్రశ్నలకు తాను స్వయంగా సమాధానాలను అన్వేషించడంలోనే తత్వవేత్త రూపొందుతాడు. సోక్రటీస్ జీవితంలో వెంటాడింది ప్రధానంగా ప్రశ్న. ఈ ప్రశ్న తత్వవేత్తను రూపొందిస్తుంది.

సిద్ధార్థుడు శాక్యవంశంలో సభ్యుడిగా తన 20 వ ఏట చేరాడు. ఎనిమిది సంవత్సరాలు ఎంతో విధేయునిగా ఉన్నాడు. రోహిణీనది విషయంలో శాక్యులు, కొరియులు వారి పంటపొలాలకు నీళ్ళు పెట్టుకొనే విషయం

1. A Critical Survey of Indian Philosophy—page 69.

— Dr. Chandradhar Sharma.

లో తగాదా పడుతున్నారు. ఈ విషయంలోనే శాక్యపతి కొలియులపై యుద్ధం ప్రకటించాలన్నాడు. దానికి సిద్ధార్థుడు ఎదురు తిరిగాడు.

“సిద్ధార్థగౌతముడు తన ఆసనంమీద నుండి లేచి యిలా అన్నాడు. “ఈతీర్మానాన్ని నేను వ్యతిరేకిస్తున్నాను. యుద్ధం ఏనమస్యను తీర్చదు” యుద్ధంవలన మన సమస్య పరిష్కారం కాదు. అది మరో యుద్ధానికి కారణ భూతమవుతుంది. చంపినవాడిని చంపేవాడు మరొకడు వుంటాడు. విజేతను జయించేవాడు ఇంకొకడుంటాడు. దోచుకునేవాడు కూడా మరొకప్పుడు దోచుకోబడతాడు.”¹.

మొట్టమొదటి సారిగా బుద్ధుడు బయటపడిన అంశం ఇది. ఆయన మొదడులో అనేక ఆలోచనలున్నాయి. అవి 28 ఏండ్లదాకా తీవ్ర సమరానికి గురైనవి. మొట్టమొదటసారిగా శాక్యుల విధాననిర్ణయాన్నే ఆ ఆలోచన ఛేదించింది. ఇది సాహసంతో కూడిన పని అని తెలుసు. అప్పటి వరకు గణవ్యవస్థలుగా ఉన్నవాటి స్వభావం సామ్రాజ్యాలుగా రూపొందే క్రమంలో జరుగుతున్న యుద్ధాలే ఇవి.

యుద్ధానికి సన్నద్ధం చేయడానికి నాయకులకు ఏదోఒక కారణం ఇక్కడ అవసరం కాబట్టి నీటి సమస్యను లేవ నెత్తారు. ఇది సమన్వయం ద్వారా కూడ సాధించవచ్చు. అంతఃపురములో ఉన్నవాడు కాబట్టి రాజన్యుల ఆంతర్యాన్ని కనిపెట్టాడు. తానుగా నాయకత్వం వహించాల్సిన ఈసమరానికి తానే ఎదురుతిరిగాడు.

సేనాపతి తన తండ్రి పురమాయించినవాడే. అతడు సమరం అనివార్యం, సమరం క్షత్రియధర్మం అంటున్నాడు. బుద్ధుడు శత్రుత్వం శత్రుత్వంతో రూపుమాసి పోదని దాన్ని ప్రేమతో మాత్రమే జయించగలమని మొదటి సారిగా ఈ సామాజిక ఘర్షణ నుండి ఒక సిద్ధాంతాన్ని రూపొందించాడు.

బుద్ధుని జీవితంలో రాచరికభావాన్ని, సామ్రాజ్య వాదభావాన్ని వ్యతిరేకించడం ఒక ప్రధానాంశంగా మనం గుర్తించాలి. ఆయనది వైయక్తిక

1. డా॥ బాబాసాహెబ్ అంబేడ్కర్ రచనలు—ప్రసంగాలు.

సంపుటం—11. పేజీ-23.

మైన జిజ్ఞాసకాదు, సామాజికమైన జిజ్ఞాస, ఇందులో సంఘంలోని రక్తపాత నివారణాంశం ప్రధానమైంది. బ్రాహ్మణతత్వంలోని అధికృతాభావం సమాజాన్ని అంతరాంతరాలుగా బీలుస్తుండగా ఈ అసమానతను కాపాడడానికి క్షత్రియ ధర్మం ముందుకు వచ్చింది. రెండింటిలో దాగున్నది వర్ణతత్వమే. శాక్యుల సేనాపతి బ్రాహ్మణశాస్త్రాలనే నొక్కివక్కాణిస్తున్నాడు. "యజ్ఞాలు. చేయడం బ్రాహ్మణవిధి, పోరాడడం క్షత్రియధర్మం, వాణిజ్యం వైశ్యులవిధి. సేవ చేయడం శూద్రుల కర్తవ్యం. వారి వారి విధులు నెరవేర్చడంలో ఒక ప్రయోజనం వుందని శాస్త్రాలు నొక్కిబెటుతున్నాయి-" అని సేనాపతి అనడంలో శాక్యవంశంపైకి బ్రాహ్మణ శాస్త్రాల పెత్తనం వచ్చింది.

శాక్యులు ఆర్యేతర తెగ అయినప్పటికీ వారి ఆర్యీకరణ వేగవంతం అయింది. ఆ భావజాలంతోనే సిద్ధార్థుడు ఘర్షణ పడ్డాడు. ఈ ఘర్షణ ఒక సామాజిక తత్వానికి దారి తీసింది. బ్రాహ్మణాధిపత్యం చివరకు శాక్యవంశం మీదకు ఎంతగా వచ్చివడింది అంటే సభాభిప్రాయానికి వ్యతిరేకంగా వ్యవహరించిన వారికి చివరకు ఉరిశిక్ష లేక దేశ బహిష్కరణ, లేకుంటే కుటుంబాన్నంతా బహిష్కరించి, అస్తులు స్వాధీనపర్చుకోవటం జరుగుతుంది. ఇంత కఠినమైన శిక్షలు తనకు వస్తాయని తెలిసికూడా సిద్ధార్థుడు ఎదురు తిరిగాడు. ఇది "శాక్యుల స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలను మరింత కుచించడానికి యాయుధం దోహదపడుతుందన్న వూహితీతమైంది ఏమీకాదు" అని నొక్కివక్కాణించాడు. అంటే యుద్ధం కొన్నిసార్లు బానిసత్వానికి దారి తీస్తుంది. దాని వల్ల సామంతులవుతారు, ఇప్పటికే కోసలవంశానికి శాక్యులు సామంతులు.

క్షత్రియులు సామంతులయినా అవ్వాలి, సామ్రాజ్యనేతలయినా అవ్వాలి ఈ రెండింటికి భిన్నంగా ఒక తాత్వికుడు కావడానికి ఆ సమాజం అంగీకరించడం లేదు. జైన తీర్థం కరునిగా మహావీరుడు తాత్వికుడయినా, ఆయన సామాజిక ఘర్షణ నుండి రాలేదు. సిద్ధార్థుడు అలా కాదు. తాను నివసిస్తున్న క్షత్రియ సమాజానికి భిన్నమైన ఆలోచనా దృక్పథం రావడమేగాక, ఆ అభిప్రాయం మీద జీవితాన్ని త్యాగం చేయడానికి కంక్షణం కట్టుకొని నిలబడతాడు. అటువంటి త్యాగపూరితమైన నిర్ణయమే సిద్ధార్థుణ్ణి చారిత్రక పురుషుడిగా నిలబెట్టింది. అయితే ఈ నిర్ణయానికి రావడానికి ఆయనలో వున్న

అనార్య సాంఖ్యవాదం అయన్ని ఈ నిర్ణయానికి పురిగొల్పిందని అశ్వఘోషుడు కూడా తన 'బుద్ధచరిత' లో పేర్కొన్నాడు. అతరువాత సిద్ధార్థుడు 'అలార' దగ్గర కొంతకాలం ఉన్నప్పటికీ కూడా, సాంఖ్యదర్శనానికి సంబంధించి 'అలార' దగ్గర పరిపూర్ణజ్ఞానం లేకపోవడమే అతన్ని త్వరగా విడిచి వెళ్ళడానికి కారణం. దేవీ ప్రసాద్ భటోపాధ్యాయ తన 'ఇండియన్ ఎథిజిమ్' (Indian Atheism) లో యిలా అంటున్నారు.

"Since the Sankhya was undoubtedly much older than the rise of Buddhism, we are left with the strong presumption that at least for his atheism the Buddha was directly indebted to the Sankhya, though he evidently differed from Kapila in his main interest. "1.

సాంఖ్యం బుద్ధిజం కన్న అత్యంతపురాతన మైందనడంలో ఎటువంటి అనుమానంలేదు. బుద్ధునిలో దాగున్న నాస్తికభావాలు సాంఖ్యంనుండే సంప్రాప్తమైనవని దేవీప్రసాద్ అభిప్రాయ పడుతున్నారు. భండార్కర్ రీసెర్చ్ ఇన్స్టిట్యూట్ పరిశోధనల్లో కూడా ఈ అభిప్రాయం వ్యక్తీకరించబడింది.

The likely hood that Gotama, living in Kapilavastu, might have been familiar with the Sankhya view, has to be taken in conjunction with the suggestion of Dandekar that the origin of the Sankhya is to be found in a preVedic, non-Aryan thought complex. So it is an open possibility that Gotama's atheism also had its origin in the preVedic, non-Aryan, non-Brahminical culture of north—eastern India in general, and of the Shakya people in particular "2

సాంఖ్యవాదం బుద్ధుణ్ణి ప్రభావితం చేసి ఉంటుందనేది చారిత్రక వాస్తవం. శాక్యవంశాన్ని బ్రాహ్మణ వాద మేఘాలు కప్పినపుడు శాక్యముని ఆ ప్రమాదాన్ని గమనించాడు. ఈ బ్రాహ్మణవాదాన్ని, అధిపత్యాన్ని ఆచరణాత్మకంగానే ఎదురించాలనుకొన్నాడు. బుద్ధుడు కపిలవస్తును దాటడం కేవలం నామమాత్రంగా జరగలేదు. స్లేటోకూడా ఎథెన్స్ అధికారుల నిర్బంధాల నుండి ఎలిస్ లో రక్షణ పొందిన విషయం మరచి పోరాదు.

1. Indian Atheism-page- 95.

2. The Buddha — page-93.

సోక్రటీస్ను స్వదేశంలోనే విషమిచ్చి చంపిన ఉదంతం మరువరానిది. తత్త్వవేత్తలు తమపై విధించిన శిక్షలను అనుభవించడం ద్వారా తమ సిద్ధాంతాలను వెలుగు లోనికి తేగలిగారు. సోక్రటీస్ విషపాత్రను చేతితో తీసుకొని తాను నమ్మిన సిద్ధాంతం కోసం విషాన్ని గటగటా తాగటం ద్వారా తాను వాదిస్తున్న వాదనకు సజీవత్వం కలిగించ గలిగాడు. తన శిష్యులలో ప్లేటో ఈ సిద్ధాంతానికి ఒక రూపం ఇవ్వగలిగాడు, దేశ బహిష్కారం తత్త్వవేత్తలకు మామూలే. వారు తామున్న ప్రదేశం కంటే ఎంతో ఎత్తుకు ఎదుగుతారు. ప్లేటో కూడా 12 సంవత్సరాలకు పైగా దేశపర్యటనలు చేశాడు. సిద్ధార్థునికి శాక్య సేనాపతికి జరిగిన సంభాషణకి, మహానియంత డియోనిసియస్ కి ప్లేటోకి జరిగిన సంభాషణకి సామ్యాలు ఉన్నాయి. ఈ ఉదంతాన్ని పరిశీలిద్దాం.

తన జీవితంలో ఎవరినీ. ఎన్నడూ నమ్మని ప్రతి ఒక్కడినీ తన శత్రువుగా పరిగణించిన, కాకలుదీరి రాటుదేలిన నలభైయేళ్ళ డియోనిసియస్ పాలకుడికి, మనిషికి ఉండవలసిన సద్గుణగణాలను గురించిన ప్లేటో ప్రసంగాన్ని సంశయచిత్తంతో విన్నాడు. ఏ సైనిక సమరంలోనూ పోరాడని, రాజ్యవ్యవహారాల్లోనూ పాల్గొనని ప్లేటో, ధైర్యం గురించి డియోనిసియస్ కి నిర్వచించ ప్రయత్నించాడు. మనుషులందరిలోకి తక్కువ ధైర్యవంతులు నిరంకుశలేనని ప్లేటో ఆ పాలకుడికి చెప్పాడు. దానికి కారణం వాళ్ళు ఇతరులను బెదిరించడం ద్వారా మాత్రమే అధికారం నిలుపుకోవడమేనని, వాళ్ళు స్వతహాగా ఎవరిని చూపినా భయపడతారనీ చెప్పాడు. న్యాయం అనే అంశం మీద మాట్లాడుతూ, న్యాయవంతులు మాత్రమే నిజంగా సంతోషంగా ఉండేందుకు అర్హులనీ. అన్యాయం విచారంతో సమానమేనని ప్లేటో చెప్పాడు.

డియోనిసియస్, ప్లేటోల మధ్య జరిగిన అనక్తికరమైన ఒక సంభాషణ విలవలువలవలతో చిరకాలం జనం మనసుల్లో నిలిచిపోయింది. ఆ సంభాషణలో డియోనిసియస్ ప్రశ్నలువేయగా ప్లేటో వాటికి తత్త్వవేత్తగా తడబాటు లేకుండా స్థిరమైన సమాధానాలు చెప్పాడు.

ప్రశ్న: అత్యంత సుఖవంతుడు ఎవరు?

సమా: "సోక్రటీస్."

ప్రశ్న: పాలకుడి కర్తవ్యం ఏమిటి?

సమా: తన ప్రజలను మంచివాళ్ళుగా తీర్చిదిద్దటం.

అటు తర్వాత తనను తాను మిక్కిలి ధర్మప్రభువుగా పరిగణించుకొనే డియోనిసియస్ యిలా ప్రశ్నించాడు,

న్యాయమైన తీర్పుప్రాముఖ్యం ఏమిటి? అయితే ప్లేటో ఆ నిరంకుశ ప్రభువుని పొగడేందుకు దిగజారక తెలివిగా యిలా సమాధానం ఇచ్చాడు. "న్యాయమైన జడ్జీలు సైతం దర్జీలవంటివారు. చినిగిన దుస్తులను మరమ్మత్తు చేయటం వాళ్ళవని."

ఒక నిరంకుశుడి పాలనలోని లోసుగులను సరిచేయడం సాధ్యంకాదు. అలాంటి ప్రభుత్వాన్ని మార్చివేయాలని ఈ సమాధానం సారాంశం.

"నిరంకుశ ప్రభువు ధైర్యవంతుడైవుండాలా? - అని డియోనిసియస్ ప్రశ్నించి, ఈసారి ప్లేటోకి తనని పొగడక గత్యంతరం ఉండబోదని ఆశించాడు.

కాని నిరంకుశుడంతటి పిరికివాడు భూప్రపంచంలో ఉండడని ప్లేటో నిర్మోహమాటంగా సమాధానమిచ్చి, తనమంగలి తనగొంతును ఉత్తరిస్తాడే మోనని అతడు హడలి చస్తూ ఉంటాడని కూడా వివరించాడు.

డియోనిసియస్ యింక తన అసంతోషాన్ని దాచుకోలేకపోయాడు. ఆ గౌరవనీయుడైన తత్త్వవేత్త అభిశంసనలు తనకే వర్తిస్తున్నట్లు అనుమానించాడు. మొగుడు కొట్టినందుకు కాక అత్త దెప్పి పొడిచినందుకు బాధ పడినట్లు, తన ఆస్థానికులు చెవులు రిక్కించి అత్యంత ఆనక్తితో ప్లేటోమాటలను వినడం అతనికి పుండుమీద కారం చల్లినట్లయింది. తాము ఊహించేందుకు సైతం భయపడే మాటలను ఆ తత్త్వవేత్త నిర్భయంగా వ్యక్తం చేయుటం దర్బారులోని యువకులందరినీ ఆకర్షించింది.

మిథుని జీవిత దర్శనం

చివరికి డియోనిసియస్ తన ఓర్మిని పూర్తిగా కోల్పోయాడు. అతను అకస్మాత్తుగా ప్లేటోని మీరు సిసిలీకి ఎందుకు వచ్చారని ప్రశ్నించాడు. తను లోపరహిత వ్యక్తికోసం అన్వేషిస్తూ వచ్చినని ప్లేటో సమాధానం యివ్వడం లో డియోనిసియస్ తీక్షణంగా "బహుశా తమకి అలాంటి వ్యక్తి యింకాతటస్థ పడలేదేమో కదాండి? - అన్నాడు. దానితో ఆ నిరంకుశుడి మీద ఆ తత్వవేత్త నైతిక ప్రభావం ముగిసింది."1

డియోనిసియస్ కి ప్లేటో చెప్పిన సమాధానాలు బుద్ధుడు శాక్యసేనాపతికి చెప్పిన సమాధానాలు ఒకే తాత్త్విక పునాది నుండి వచ్చినవి కావడం గమనించ దగిన విషయం. భిక్షుసంఘరక్షిత తన 'బుద్ధిజం' అనే వ్యాసంలో మానవులు అసమానంగా తమ బోధనల ద్వారా ఎలా కొలవ బడుతున్నారో చెబుతోంది.

"There is no question of the decification of a teacher whom his comtemporary followers looked on as 'merely human; hence we must also dismiss the several theories according to which the Buddha was in reality an ethical teacher like Socrates or Confucies, a rationalist, a humanist, a social reformer and so on. "2

సమకాలీన సమాజం తత్వవేత్తలను తిరస్కరిస్తుంది. అనంతరం వారి బోధనలే శిరోధార్యమని తలంచుతుంది. సోక్రటీస్ ఐనా, కన్ఫ్యూజియస్ అయినా, ప్లేటోఅయినా, సిద్ధార్థుడైనా ఈ కోవకు చెందినవారే. అలాగే బుద్ధుడు కూడా తర్వాత అదే సమాజంలో భగవానుడిగా కొలవ బడటం మనం చూశాం.

1. ప్లేటో-పేజీ-18.

BY అలెక్సేయ్ లోసెవ్.

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్

2. A cultural History of India, page—84.

Edited: A, L. Basham,

By Bhikshu Sangha rakshita,

Oxford University press,

తత్త్వవేత్తలు సమకాలీనంలో వేటికి వ్యతిరేకంగా పోరాడుతారో. అవే అంశాలు వారి మరణానంతరం వారికి అపొడిగబడటం చూస్తూనే ఉన్నాం. అందుకే మరణానంతరం కూడా వారు ప్రత్యర్థుల కుట్రలను వారి శిష్యుల ద్వారా ఎదుర్కోగలుగుతారు. సిద్ధార్థుడు శాక్యవంశాన్ని ఒక తాత్త్వికుడిగానే ఎదిరించాడు. అందుకే అతడు పరివ్రాజకత్వాన్ని కోరుకున్నాడు. తన కుటుంబమంతా అతని వలన శిక్షను అనుభవించటం ఆయనకు ఇష్టం లేదు. అందుకే తప్ప చేసిన వాణ్ని నేనే. నన్నే శిక్షవసుభవింప నివ్వండి. 'మరణశిక్ష' దేశ బహిష్కారమేదై నా ఒకదాన్ని అనుభవిస్తాను.' అన్నా వారు సిద్ధపడలేక పోయారు. అప్పటికే సిద్ధార్థుని వ్యక్తిత్వానికి ఒక గుర్తింపు ఆ సమాజంలో వుంది. అప్పుడు సిద్ధార్థుడే ఒక ఉపాయాన్ని వారికి సూచిస్తాడు. "నేను పరివ్రాజకుణ్ణి ఈ దేశాన్ని వదలి వెళ్ళిపోతాను. ఇది ఒకరకమైన బహిష్కారమే గదా!" అంటాడు. ఈ సంభాషణలో అంచే డ్కర్ బుద్ధుని వ్యక్తిత్వంలోని గాంభీర్యాన్ని తన "బుద్ధ అండ్ హిజ్ దమ్మ" లో ప్రతిభావంతంగా విశ్లేషించాడు.

బుద్ధుడు—తాత్త్విక అన్వేషణ

బుద్ధుడు పరివ్రాజకుడు అయిన తరువాత ఆయన దక్షిణంవై పుగా నడిచాడు అనోమ నదిని దాటాడు. కొంతకాలం అనూపియా ప్రాంతంలో మజిలీ చేసాడు. అనంతరం రాజగృహకు చేరాడు. రాజగృహ మగధ రాజు ధానీ నగరం అక్కడ రాజైన బింబిసారునితో పరిచయమైనది. తన జ్ఞాన సముపార్జనా క్రమం ముగిసిన వెంటనే తనను వచ్చి కలుస్తానని వాగ్దానం చేశాడు. యోగాగురువైన అలారా, కాలాంద, ఉద్రక, రాషపుత్ర తదితరులతో కలిశాడు. వారి మార్గదర్శకత్వంలో రసవాద ప్రయోగానికి తనను తాను అంకితం చేసుకొని కర్మమర్మక వాదాల సారాన్ని గ్రహించడానికి కృషిచేశాడు. తన్ను తాను ఎంతో కఠినమైన శ్రమకు గురిచేసుకున్నప్పటికి నూతన జ్ఞానాన్ని పొందలేక పోయిన విషయాన్ని గ్రహించి తిరిగి 'ఉరివిశ్వా' ప్రాంతానికి వయనం అయ్యాడు.

బుద్ధుడు బింబిసారుని దాటి ఈ కఠినమైన యోగనిష్ఠలకు పూనుకోవడం తోనే ఆయన దుఃఖం అంతర్యం చూడటానికి సిద్ధపడ్డాడని అర్థం అవుతోంది బింబిసారుడు నీ శరీరాంగాలు ఎర్రచందన సువాసనకేగాని కావిరంగు

వస్త్రాల మొరటు దనానికి తగినవికావు సీహస్త్రం ఇతరులను రక్షించుటానికేగాని ఇతరులు వేసిన భిక్షాన్ని మోయటానికి కాదు, అన్నప్పుడు బుద్ధుడు వింబిసారునికిలా సమాధానం చెప్పాడు.

“కృత రౌద్ర సత్పాల్లాంటి ఈ సుఖాలు నిగ్రహ పరులను కూడా కాటు వేస్తాయి. వాళ్ళు పతనం చెందుతారు. విషయం తెలుసుకున్న ఆత్మ నిగ్రహపరుడెవరైనా వాటి పట్ల సంతృప్తి నెలా పొందగలడు?

ఆకలితో అలమటించే కుక్కలు ఒక ఎముక కోసం కొట్లాడుకున్నట్లు ఒకవేళ సుఖాలను అనుభవించినా వాటితో సంతృప్తి లభించనప్పుడు, ఆత్మ నిగ్రహంగలవారు ఎండిన ఎముకలతో తయారైన అస్థిపంజరం లాంటి ఈ సుఖాలపట్ల ఏవిధంగా సంతృప్తి నొందగలరు?

సుఖాలతో గుడ్డివారైన వివేకులకు సుఖాలను అశిస్తూ వాటికి దుర్భర బానిసలైన ఈ ప్రాపంచక జీవనంలో లభించేది బాధతో కూడిన మరణమే”

Deer are lured to their destruction by songs, insects for the sake of the brightness fly into the fire, the fish greedy for the flesh swallows the iron hook, therefore, worldly pleasures produce misery as their end.

As for the common opinions, 'pleasures are enjoyment', none of them when examined are worthy of being enjoyed. Fine garments and the rest are only the accessories of things, they are to be regarded as 'merely the remedies for pain.

Water is desired for allaying thirst; food in the same way for removing hunger, a house for keeping off the wind, the heat of the sun and the rain; and dress for keeping off the cold and to cover one's nakedness. "1

వింబిసారునికి ఈసమాధానం చెప్పిన తరువాత ఆయన ఈ ఆశ్వుత
 తోనే ముందుకు నడిచారు. ఆయన బుద్ధత్వగవేషణను గూర్చి వ్రాస్తూ
 HAJIMI NAKAMURA చెబుతూ అలారా, కలామా, ఉద్ధక, రామపుత్ర
 అనే వారిద్దరిని గొతముడు తరచూ సందర్శించే వాడని చెబుతారు. మొదటి
 వాడు అస్థిత్యరహితస్థితిని బోధిస్తుంటే రెండవవాడు ఆలోచనారహిత
 ఆలోచన గురించి బోధిస్తూ ఉండేవాడు. ఈ రెండు స్థితులు బౌద్ధయోగా
 నికి, మొదటి రెండు దశలు, తరువాతకాలంలో అరూపధాతు యోగ విధా
 నాలు రూపొందించారు. దురప్పద్ధవశాత్తు ఇప్పుడు అలార కలామి, ఉద్ధత
 రామ పుత్రప్రచారం చేసిన బోధనలు మనకు అందుబాటులో లేవు. ఆరేళ్ళ
 పాటు వారిద్దరి ప్రభావంలో జ్ఞానసాధనకు కఠినమైన పరిశ్రమ చేసిన అనం
 తరం బుద్ధగయ వద్దనున్న బోధివృక్షం దగ్గర ఆయనకు జ్ఞానోదయం కలి
 గిందని HAJIMI NAKAMURA పేర్కొన్నాడు. క్రీ. పూ. 531 సం
 వత్సరం బోధివృక్షం దగ్గర ఆయనకు జ్ఞానోదయం కలిగిందని చరిత్ర
 కారులు చెబుతున్నారు. అనంతరం ఆయన వారణాసిలో మృగవనానికి వెళ్ళి
 తాను పొందిన జ్ఞాన సారాన్ని మొట్ట మొదట సారిగా 5 గురికి బోధించాడు
 అని సకమౌరా చెప్పాడు.

సర్ మోరియర్ విలియమ్స్ తనప్రసిద్ధమైన 'బుద్ధిజం' అనే గ్రంథంలో
 బోధివృక్షం వద్దకు చేరకముందు విషయాలు చెబుతూ ఇలా అన్నారు.

"His first halting place is Raja-griha (now Raj-gir), the
 chief city of Magadha which with Kosola, afterwards became
 the holy land of Buddhism. There he attaches himself as a disc—
 iple to two Brahmans named Alara (in Sanskrit Arada, with
 epithet Kalapa or Kalama) and Uddaka who imbue him with
 their own philosophical tenets and theory of salvation. Sufficient
 evidence exists to warrant a belief in this part of the story.

బుద్ధుడు మొట్ట మొదట మగధకు ముఖ్యపట్టణమైన రాజగృహంలో
 మజిలీ చేశారనీ, అక్కడ ఇద్దరు బ్రాహ్మణ గురువులైన అలార, ఉద్ధకుల
 వద్ద శిష్యురికం చెరిపాడని సర్ మోనియర్ విలియమ్స్ తన బుద్ధిజం గ్రం
 థంలో పేర్కొన్నాడు. ముక్తికి సంబంధించినవారు ఆయనకు బోధనలు
 చేశారు.

బుద్ధుని బౌద్ధ తత్వ వికాసం గురించి (TREVORLING) ప్రొఫీట్రవర్ లింగ్ ఇలా అన్నారు. నది ఒడ్డునగల బోధివృక్షం క్రింద జ్ఞానంలో నిమగ్నమైన గౌతమునిలో వచ్చిన మార్పును గురించి సంప్రదాయ బద్ధంగా అయితే గౌతముడు బుద్ధుడు అవడంగా అభివర్ణిస్తారు. మలి బౌద్ధ సాహిత్యంలో ఈ మార్పును అత్యద్భుతమైన పరిణామంగా అభివర్ణించారు. ఎంతో కవితాత్మకంగా ఉత్పేక్షలతో కూడిన వర్ణనలను జోడించారు. అయితే తొలి బౌద్ధ సాహిత్యంలో ఈ సంఘటనను సాదాసీదా వచనంలో వివరించారు. ఈ వచన బద్ధమైన వివరణ వలన ఈ జ్ఞానోదయ సంఘటన ఏ మతపరమైన అలౌకిక ఆలోచనలకు అందదు. ఇశ్రాయేలు ప్రవక్తలు అనుభూతి చెందిన ట్లుగాను, యేషయా ప్రవక్త భగవంతుడి సన్నిధిని అనుభవించినట్లుగాను దాన్ని వర్ణించలేదు. ఏను క్రిస్తు విషయంలో జరిగినట్లుగా ఏ ఆకాశవాణి పలకలేదు. మహమ్మదు ప్రవక్త విషయంలో దేవదూత దిగివచ్చి నీవు దేవుని ప్రతినిధివని చెప్పలేదు. ఇది కేవలం గౌతముడు తన అనుభావాలను విశ్లేషించుకొని ఒక నిర్ణయానికి రావటమే. ఇది కొత్త జ్ఞానం కేవలం మానవ సాధనం. 1

బుద్ధుడు బోధివృక్షం దగ్గరకు చేరేవరకు అతడు స్వయంగా అనేక సిద్ధాంతాలను అధ్యయనం చేసి తానొక దర్శనాన్ని కనుగొన్నాడు. ఇందులో అభూతమైంది ఏమిలేదు. అంతా స్వయం అనుభవమే.

బోధివృక్షాన్ని చేరక ముందే బుద్ధుడు తాత్విక అధ్యయనం చేసినట్లు అంబేడ్కర్ పేర్కొన్నారు. రాజగృహ నుంచి ఆయన ప్రయాణమై వెళ్ళే మార్గంలో సాంఖ్యశాస్త్రాన్ని ఆయన అభ్యసించాడు. సాంఖ్యం బుద్ధుడి తర్క బద్ధమైన ఆలోచనకు పురిగొల్పింది. జ్ఞానం ధ్యానం నుంచి వచ్చేది కాదని అది తర్కబద్ధమైందనీ, హేతువివేచనా పూర్ణమైందనీ ఆయన గ్రహించాడు. సాంఖ్య దర్శనం భారతీయ తత్వశాస్త్రాల్లో హేతుబద్ధమైనది. భౌతిక వాదంతో కూడింది. ఈ దర్శనాన్ని రచించిన కపిలుడు జ్ఞానతత్వ దార్శనికుడిగా పేరొందాడు. కపిలుని గురించి కేత్తు మహా పండితుడు వ్రాస్తూ కపిలుడు తత్వశాస్త్ర జ్ఞానములో ప్రముఖమైన పాత్ర నిర్వహించాడనీ ఆయనకు తత్వశాస్త్రంలో అందరూ శిష్యులేనని పేర్కొన్నాడు. తత్వశాస్త్ర రంగములో

అయితే దేవతలు లేదా ఆయన శిష్యులు మాత్రమే ఉన్నారనీ కేత్తువండి తుడు పేర్కొన్నాడు. సాంఖ్యదర్శనం గాతమునీ, ఆయనలోని భావవాద ఛాయలను ప్రక్షాళనం చేసింది. ఆయనలో జ్ఞాన సంపదనూ, హేతుబద్ధతనూ కార్యాకారణశీలతను, బోధనాశక్తిని, గ్రహణశక్తిని, విశ్లేషణాశక్తిని పెంచింది. సాంఖ్యం అతిప్రాచీనమైన దర్శనం.

నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా
మేకో బహూనాం యోవిదధాతి కామాన్
తత్కారణం సాంఖ్య యోగాది గమ్యం
జ్ఞాత్వా దేవం మువ్యతే సర్వపాతై ॥ (శ్వే. 6—13)

అనిత్యములో నిత్యమును అచేతనములలో చేతనమును. అనేకము లలో ఏకమును కామప్రధాతయగు సత్యములను సాంఖ్యయోగములచే ఎవ్వడు తెలుసుకొనునో అతడు స్వర బంధములనుండి విముక్తికాగలడు. అని సాంఖ్యం చెబుతోంది. ముఖర్జీ అన్నట్టుగా Philosophy is the self comprehension of reality.

సత్యజ్ఞాన పరోక్షత్వమే తత్వశాస్త్రం. బుద్ధుడు దానికోసం అన్వేషించాడు. ప్రధానంగా ఆయన శరీరాన్ని శుష్కింపచేసుకొనే తపస్సువల్ల ఏమీరాదు అని తెలుసుకున్నాడు. అలా తెలుసుకోడానికి సాంఖ్యదర్శనం ఆయనకు ఎంతగానో ఉపకరించింది. ఎండలో, వానలో, గాలిలో, మంచులో, చలిలో నిరాహారంగా తపస్సుచేసి శరీరాన్ని శుష్కింప చేసుకొన్నప్పటికీ మనసుకు శాంతిగాని, జ్ఞానంకాని అభింబక పోయేటప్పటికీ జ్ఞాన సముపార్జనకు ఇదిమార్గం కాదని తెలుసుకున్నాడు. అతరువాత మాములుగా ఆహారం తీసుకొని తగిన విశ్రాంతి పొంది ముందుకు నడిచాడు.

సాంఖ్య దర్శనాన్ని అధ్యయనం చేయటంలో ఆయనకు జ్ఞానాన్ని పొందవలసివే విధానం బోధపడింది. భౌతిక వాద తత్వం ఆయనకు వంటు బట్టింది.

బుద్ధుడు తాత్వికంగా తన సొంత దర్శనాన్ని రూపొందించు కోవడానికి సాంఖ్య దర్శనం తన వంతు పాత్రను నిర్వహించిందనుట చారిత్రక సత్యము.

బుద్ధుని జీవిత దర్శనం

బుద్ధుడు తాత్వికంగా ఒక మార్గాన్ని అన్వేషించే కాలంలో వైదిక, అవైదిక భావ జాలాల మిశ్రత్యం, సంఘర్షణలు కూడా ఒక ప్రక్క జరుగుతున్నాయి. ప్రధానంగా అవైదిక దర్శనాల్లో షార్వాక, సాంఖ్య, జైనాలు ప్రధానమైనవి. వైదిక ధర్మశాలకు సంబంధించిన ఆశ్రమవాసం తపస్సు, వర్ణధర్మం, అస్పృశ్య ఆచరణ, యజ్ఞయాగకర్మకాండ మొదలగు అంశాలకు తర్కం, హేతువు, కార్యకారణ వివేచన, ప్రశ్న, సామాజికవాస్తవికత పరిసరజ్ఞానం, జీవిదృష్టి పరిణామదృష్టి వీటికి మధ్య ఒక పెద్ద తాత్విక ఘర్షణ జరుగుతోంది. బుద్ధుడు మొదట ఈ వైదిక భావజాలాన్ని అధిగమించాడు. అవైదిక భౌతికవాద తాత్వికవాదం నుండి సామాజిక అన్వయాన్ని సాధించి బోధిసత్వుడిగా మారాడు. ఆయన జ్ఞానోదయాన్ని పొందిన విషయాన్ని ఎడ్విన్ అర్నాల్డ్ "మొదటిదశలో ఆయన హేతువుతో పరిశోధనచేశాడు. ఏకాంతం అతనికి అనుకూలించింది. రెండవ దశలో ఏకాగ్రతను జోడించాడు, మూడవ దశలో సమవిత్తుడయ్యాడు. నాల్గవ దశలో పవిత్రత, శాంతిని సాధించాడు " అనితన 'లైట్ ఆఫ్ ఏసియా' గ్రంథంలో వర్ణించాడు. ఇదే విషయాన్ని బ్రూర్ లింగ్ వివరిస్తూ "This consisted first of his entry into and progress through four successively deeper stages of meditation; the emphasis here lies upon the purification of the mind which was necessary. In this way he is said to have achieved concentration, equanimity and dispassion. 1

దీనిని బట్టి బుద్ధుడు వైదికమార్గాన్ని అధిగమించటానికి అనాటికి అవైదికంగా ఉన్న సిద్ధాంతాలన్నిటి ప్రభావానికి గురయ్యాడు.

బుద్ధుడు బౌద్ధతత్వాన్ని అభివృద్ధిపరచడానికి ముందు కొన్ని తాత్విక శాఖలు వైదికేతరంగా వనిచేస్తూ వుండేవి. అందులో శ్రమణుడుముఖ్యుడు వీరు పుట్టుకతో బ్రాహ్మణులైన వైదిక సాహిత్యాన్ని వేదాల అది వత్వాన్ని తిరస్కరించి భౌతికవాదం ప్రధానంగా కలిగిన వైద్యశాస్త్రాన్ని అభివృద్ధి చేశారు. వీరిలో ఒక్కొక్క శ్రమణుడు ఒక్కొక్క విధంగా తనదైన తత్వాన్ని బోధించాడు. ప్రధానంగా ఇల్లు వాకిలి లేకుండా సంవార జీవితాన్నే అవలంబించారు. వారిలో ప్రధానమైన బృందం 'అజీవకులు' బుద్ధుని కాలానికి కొద్దికాలం

ముందుగా వీరి ప్రభావం సమాజం మీద విస్తృతంగా వుంది. సాధారణ జీవితానికి ప్రత్యమ్నాయంగా ఒక ప్రత్యేకమైన తరహాలో జీవించడమే 'అజీవక' సిద్ధాంతం. కఠినతరమైన జీవితాన్ని బానిసత్వాన్ని వెట్టి బాకిరీని, కుటుంబ సమన్యల్ని అదిగమించి ఏ బంధాలు లేని కొత్త జీవితాన్ని గడపడానికి ఎంతో మంది అజీవక సిద్ధాంతంతో ప్రేరేపితులై సంవార వైద్యులుగా మారారు. జబ్బులకు అర్థం తెలియక మంత్ర తంత్రాలతో చేస్తున్న పూజలు యజ్ఞయాగాలకు ప్రత్యమ్నాయంగా వైద్యానికి ప్రాధాన్యత తెచ్చారు. బుద్ధుడు రంగంమీదకు వచ్చేనాటికి సమకాలీన సామాజిక జీవితంలో పరివ్రాజక వైద్యులు ప్రతివోట కనిపించేవారు. వారిలో ప్రసిద్ధుడైన వాడు మక్కలి ఘోశాలుడు. మక్కలి ఘోశాలుడు అంటే పశువుల కొట్టులో పుట్టిన వాడని అర్థం. మక్కలి ఘోశాలుడు ప్రచారం చేసిన 'నియతి' వాదం ఆనాటికి బాగా ప్రచారంలో ఉంది. మక్కలి ఘోశాలుని ప్రభావం బుద్ధునిపై స్పష్టంగావుంది.

తరువాత అవైదిక ధర్మశాస్త్రో ఒకటైన జైనం దాని మత కర్త మహా వీరుడు, మక్కలి ఘోశాలునితో బాలా డగ్గర సంబంధం కలిగి వుండేవారని అర్థం అవుతుంది. ఇద్దరు ఎంతో సన్నిహితంగా స్నేహపూర్వకంగా వుండే వారని తమ అభిప్రాయాలలో పరస్పర ప్రభావితం చేసుకొనే వారని అర్థమవుతుంది. మక్కలి ఘోశాలుడు వర్ణమానుడు అరేండ్ల పాటు కలిసి జీవించారు, తమతమ సిద్ధాంతాలను చర్చించారు. అజీవక సిద్ధాంతం బోధించే నియతి వాదంతో విభేదించిన మహావీరుడు తరువాత మక్కలి ఘోశాలునితో విడిపోయి పదహారు సంవత్సరాల అనంతరం మళ్ళీ కలుస్తాడు. ఈ సారి మక్కలి ఘోశాలుని నియతి వాదాన్ని స్పష్టంగా ఖండించటానికే మహావీరుడు ఈ కలయికను ఉపయోగించుకొన్నాడు. జైనతత్వశాస్త్రం మొత్తం ప్రపంచాన్ని రెండుగా విభజించింది. ఒకటి జీవులు, రెండు నిర్జీవులు. జైనతత్వ శాస్త్రం ప్రకారం ప్రపంచం అద్యంతాలు లేనిది. మానవుల అచరణలోని మంచి చెడుల వల్లనే సుఖదుఃఖాలు లోకములో సంభవిస్తాయని వారు పేర్కొన్నారు. జైన సాధువులు నాలుగు విధాలైన నియమాలను పాటించారు. ఒకటి నీటిని వాడటం వలన నీటిలోని జీవాలు చనిపోతాయి కాబట్టి నీటిని వాడరాదు. అన్ని రకాల పాపకార్యాలకు దూరంగా ఉండలి. అలా ఉంటూపాప రహితుడు కావాలి. ఈ విధమైన సంయమనాన్ని పాటిస్తాడు కాబట్టి జైన సాధు

వును గతాత్మ, స్థితాత్మ, మతాత్మ అంటారు. జై నదర్శనానికి మూలసిద్ధాంతాలు తపస్సు, సంయమనం. మానవుడు వివిధ రకాల హింసలకు దూరంగా వుండాలనేది వర్తమానుడి సిద్ధాంతం. నీరు, మట్టిలాంటి వేతనా వేతన పదార్థాల్లో సహితం ప్రాణులు ఉంటాయి కాబట్టి వాటిని కూడా ఉపయోగించరాదని జైన తత్వ శాస్త్రం చెబుతుంది. అందుకే జైన మతం అవలంబించిన వాయి వ్యవసాయ వృత్తిని పూర్తిగా విడనాడి వ్యాపారస్తులుగా ఉండిపోయారు.

ఈ సిద్ధాంతాలు ప్రజలకు ఆచరణీయంగాలేవు. ఇందులోని అతి వ్యాప్తి దోషాలను బుద్ధుడు తొలగించాడు. అయితే జైనం ప్రభావం బుద్ధుని మీద బలంగా ఉంది. జైనం ఈ హిందూ హింసకు వ్యతిరేకంగా తీవ్రమైన అహింసా ఉద్యమాన్ని వేపట్టింది. హిందూ హింస రక్తపు బేరులు ప్రవహిస్తున్న రోజుల్లో నీటిలోని సూక్ష్మ జీవులనే చంపకూడదన్న తీవ్ర అహింసా వాదానికి వెళ్ళవలసి వచ్చింది.

మహావీరుడు సూత్రికరించిన సిద్ధాంతాన్ని చాతుర్యం సంవాచ వాదం అనవచ్చు. ఈ వాదం ప్రకారం అత్త చెడు కర్మల ఫలితంగా పునర్జన్మను పొందుతుంది. కాబట్టి ఈ చెడును నిర్మూలించడానికి ప్రతి ఒక్కరు తపశ్శ్రమ అవలంబించాలి. అందుకు నాలుగు ధర్మాలున్నవిగా పాటించాలి. 1. జీవహింస చేయకుండా ఉండటం. 2. దొంగిలించకుండా ఉండటం. 3. అసత్యములు పలుకకుండుట. 4. సొంతఅస్తి లేకుండుట. 5. బ్రహ్మచర్యాన్ని పాటించుట. ఈ సిద్ధాంతం భౌతికవాద పునాదులపైనే అభివృద్ధి చెందినప్పటికీ అత్త 'నరకం' 'పునర్జన్మ' ప్రస్తావన రావటంలో భావ, భౌతిక వాదాల మధ్య సంఘర్షణకు ప్రతిరూపంగా జైనం మిగిలింది.

బుద్ధుడు ఇందులోని అంశాలు తన దర్శనాన్ని రూపొందించు కోవడానికి అవసరమైన మేరకు గ్రహించారు. అవైదిక సిద్ధాంతాల్లో ముఖ్యమైంది లోకాయత, ప్రాచీన భారతదేశంలో భౌతిక వాదాన్ని ప్రచారం చేసిన మొదటి తత్వదర్శనం చార్వాకం. ఈ భౌతికవాద సిద్ధాంతం జ్ఞాన సిద్ధాంతంపైన ఆధారపడి ఉన్నది. వీరు ఇంద్రియజ్ఞానమే ఏకైక జ్ఞానసముపార్జనా మార్గమని అదే అనలైనజ్ఞానమని విశ్వసించారు. మీమాంస తదితర సిద్ధాంతాలను తిరస్కరించారు. బాగాకుల వాదం ప్రకారం ప్రపంచంలో నాలుగు

అంశాలు మాత్రమే ఉనికిలో ఉన్నాయి. భూమి, నీరు, గాలి, నిప్పు, ప్రపంచంలో ఈ నాలుగు లేనిది ఏది లేదు. అదేవిధంగా దేవుడనే పదార్థమే లేదు.

లోకాయతుల భౌతికవాదానికి ప్రాథమికమైన అంశం దేహవాదం. అత్యంత దేహంతప్ప మరేమికాదని చైతన్యం దేహం యొక్క ఒకానొక చర్య మాత్రమేనని వారు ప్రచారం చేశారు. ప్రపంచానికి మూలభూతమైన ఈ నాలుగు అంశాలు ఒక క్రమపరిణామంలో కలసి పరస్పర చర్యలకు గురైనప్పుడు జీవం పుడుతోందని చైతన్యం జీవం ఒకటేనని వారు ప్రబోధించారు. మనస్సు శరీరం నుండి పుట్టిందని శరీరం అంతరించి పోయిన తరువాత మనస్సు కాని ఆలోచనలుగాని ఉనికిలో ఉండవుకాబట్టి అంతిమ వాస్తవికత పదార్థం మాత్రమేనని వారు బాటారు. వీరివాదాన్ని అనాడు ప్రముఖుడైన ఏ ఋషి అంగీకరించలేదు. వీరిని రాక్షసులని సుఖవాదులని దుష్ప్రచారం చేశారు.

ఈ సిద్ధాంతాల ప్రభావాలన్నీ బుద్ధుని మీద పని చేశాయి. అయితే ఈ సిద్ధాంతాలన్నింటికీ ఆయన పూర్తిగా ఏకీభవించలేదు. వాటిలో కొన్ని అంశాలతో తీవ్రంగా విభేదింపాడుకూడా. అయితే వాటన్నింటిని సంశ్లేషించి తనదైన సూతనదర్శనాన్ని రూపొందించు కొన్నాడు. ఈవిషయన్ని గూర్చి చెబుతూ, ట్రైవర్ లింగ్ ఇలా అంటున్నాడు.

“What was common to these various schools of thought found among the shramans, of whom the Buddha also was one, was their rejection of the practices, beliefs and social system of the hereditary Vedic priesthood. But, as we have seen, they differed among themselves, and the Buddhists certainly differed, to greater or less degree, from all of them. We shall be in a better position to appreciate the points of difference between the doctrines of these other shramanas and the doctrine of the Buddha when we have considered the circumstances of the Buddha's life. It will then be possible to evaluate his role in relation to the religious, ideological, political and economic conditions of the time.”¹

... వివిధరకాలుగా ప్రచారమైన అనేక తాత్విక ధోరణులన్నింటి సాధారణ లక్షణము వైదిక పురోహితవాద తత్వానికి వ్యతిరేకంగా ఉండటం. బౌద్ధం

కూడా అందులో ఒకటి. వారసత్వంగా వస్తున్న వైదిక హిరోహిత్యాన్ని, అదే నిర్దేశించిన సామాజిక నియమాలను ఈ వాదాలు తిరస్కరించాయి.

ఈ క్రమంలో పరస్పరం ప్రభావితం చేసుకున్నాయి. అదే సమయంలో తమలో తాముకూడా ఈ దర్శనాలు విభేదించు కున్నాయి. బౌద్ధమూ ఇతర శ్రమణ సిద్ధాంతాలతో విభేదించింది. బుద్ధుని జీవితాన్ని, ఆయన సిద్ధాంతాన్ని, బోధనలనూ, అనాటి సమకాలీన ఆర్థిక, రాజకీయ, భావజాల మతపరమైన రంగాలలో బుద్ధుని పాత్రనూ అంచనా వేయటానికి ఈ అంశాల పరిశీలన ఎంతైన అవసరం.

బుద్ధుడు తనదైన దర్శనాన్ని రూపొందించుకోవడానికి అప్పటికి ఉనికిలో ఉన్న అన్ని దర్శనాలను అధ్యయనం చేశాడు. కొంతకాలం వాటితో నడివాడు. అందులోని వైఫల్యాలను గమనించాడు. సమాజం అందులో వేటిని ఆపరిచలేక పోతుందో అర్థం చేసుకున్నాడు. సమాజానికి నూత్న దర్శనాన్ని రూపొందించడానికి తాను సిద్ధార్థుడి నుండి బుద్ధుడు కావడానికి తీవ్రమైన ప్రాయోగికమైన పరిశీలనకు పూనుకొన్నాడు. ఈ విషయంపై దాస్ గుప్తా తన 'ఏ హిస్టరీ ఆఫ్ ఇండియన్ ఫిలాసఫీ' లో ఇలా అన్నాడు.

"There were thus at least three currents of thought: firstly the sacrificial Karma by the force of the magical rites of which any person could attain anything he desired; secondly the Upanisad teaching that the Brahman, the self, is the ultimate reality and being, and all else but name and form which pass away but do not abide. That which permanently abides without change is the real and true, and this is self. Thirdly the nihilistic conceptions that there is no law, no abiding reality, that everything comes into being by a fortuitous concourse of circumstances or by some unknown fate. In each of these schools, philosophy had probably come to a deadlock. There were the Yoga practices prevalent in the country and these were accepted partly on the strength of traditional custom among certain sections, and partly by virtue of the great spiritual, intellectual and physical power which they gave to those who performed them. But these had no rational basis behind them on which they could lean for support. These were probably them just tending towards being

affiliated to the nebulous Samkhya doctrines which had grown up among certain sections. It was at this juncture that we find Buddha erecting a new superstructure of thought on altogether original lines which thenceforth opened up a new avenue of philosophy for all posterity to come. If the Being of the Upanisads, the superlatively motionless, was the only real, how could it offer scope for further new speculations, as it had already discarded all other matters of interest? If everything was due to a reason-
less fortuitous concurrence of circumstances, reason could not proceed further in the direction to create any philosophy of the unreason. "

భారతదేశ తాత్విక సంస్కృతికి సమాజానికి బుద్ధుడు చేసిన విశిష్టమైన సేవలలో, కృషిని అంచనా కట్టాలంటే ఖచ్చితంగా మనం ఆనాడు నెలకొని ఉన్న తాత్విక వాతావరణాన్ని గూర్చి తెలుసుకోవాలి.

అప్పటికి మూడు ముఖ్యమైన ధోరణులు కొనసాగుతున్నాయి. మొదటిది కర్మ సిద్ధాంతం యాంత్రిక విధుల ద్వారా తాను కోరుకున్న దాన్ని పొందటం. రెండవది ఉపనిషత్తులు పేర్కొన్న అత్మవాదం. అహం బ్రహ్మస్మి. మూడవది సకలవాదాలని తిరస్కరిస్తూ దానికే కట్టుబడి ఉండాలన్న అవసరం లేదనే భావనలు. బహుశా ఈ మూడు ధోరణులలోనూ తత్వం ఒక వివరి దశకు చేరుకున్నది. యోగాన్ని సాంఖ్యంనూ కొన్ని వర్గాలవారు అచరిస్తూన్నారు. అయితే ఇవి విలదొక్కుకోవటానికి, బలపడటానికి కావలసిన ఆధారమేదీ లేని దశలో బుద్ధుడు వాస్తవికత మీద ఆధారపడి ఒక సరికొత్త తాత్విక స్రవంతికి మార్గం తెరిచాడు.

అందుకే విల్ డ్యూరాండ్ బుద్ధుడు దేవుణ్ణి అంగీకరించలేదు. మానవాళిలోవున్న బోధకుల్లో ఉత్తముడిగా ముందుకొచ్చాడని అన్నాడు.

సమకాలీనంలో కూడా బుద్ధుణ్ణి కొంతమంది తత్వవేత్తలు ప్రభావితం చేశారు. పూర్ణకాశ్యపుడు తన అక్రియవాదంలో వైదిక దర్శనాలను పేర్కొన్నాడు. కర్మవలన అత్మకు ఎటువంటి లాభనష్టాలు చేకూరవని ఆయన పేర్కొన్నాడు. మనుషులు చేసే మంచి కార్యాల వల్ల అత్మకిగాని శరీరానికి.

గాని ఎటువంటి మేలు జరుగదని అలాగే చెడ్డపనుల వలన ఎటువంటి నష్టం జరుగదని ఆయన సిద్ధాంత సారాంశం. పరలోక మనేది లేదు అని చెప్పడానికే అక్రియ వాదాన్ని పూర్ణకాశ్యపుడు చెప్పాడు. ఇతడు క్రీ. పూ 523 సంవత్సరానికి ముందు జీవించాడు. ఇతడు బుద్ధుని కంటే వయస్సులో పెద్దవాడని తెలుస్తుంది. అసితకేశకంబళి దర్శనాన్ని గురించిన ప్రస్తావన బౌద్ధ త్రిపిటకాల్లో చాలా చోట్ల వచ్చింది. దానం, యజ్ఞం, హోమం ఇవన్నీ వ్యర్థం. పాపపుణ్యాలు తాలుకు ఫలితం లేదు, వుండదు. లోకం పరలోకం గాని తల్లిగాని, తండ్రీగాని దేవతలు గాని ఇంకా ఎవరు లేరు. బ్రాహ్మణులైన ఈ లోకంలో సత్యాన్ని చేరుకోగలిగిన వారు ఎవరూలేరు. మానవుడు నాలుగు మహాభూతాల చేత నిర్మించ బడ్డాడు. మనిషి చనిపోయాక పృథ్వి పృథ్విలోను, నీరు నీరులోను, నిప్పు నిప్పులోనూ, వాయువు వాయువులోనూ, కలిసిపోతాయి అని చెప్పారు. అసితకేశకంబళి దర్శనం విరోధులు చేత ఉదహరించబడింది. నిందా పూర్వకంగా దాని పై దుష్ప్రచారం చేయబడింది. ఇతని ప్రభావం బుద్ధుని మీద అతని అనుయాయులమీద వుంది.

ప్రకృత కాత్యాయనుడు నిత్య వదార్థవాది. ఈయన బుద్ధుని సమకాలి నుడు. మక్కలి గోశాలుని పూర్ణకాశ్యపుని వాదాలకు ఈయన వాదం దగ్గరగా వుంటుంది. ప్రతి వస్తువు అచలమైందని నిశ్చలమైందని కాబట్టి మంచిపని గాని చెడ్డపనిగాని ఆయా వస్తువుల మూల ధర్మాలలో ఎటువంటి మార్పు తీసుకురాదని ఆయన వాదం. ఈయన భూమి, నీరు, నిప్పు, గాలి ఈ నాలుగు భూతాలతో బాటు చైతన్యం సుఖం దుఃఖం అనే మూడింటిని గూడా ప్రత్యేక తత్వాలుగా చెప్పాడు.

సంజయ వేలంతిపుత్రకూడా బుద్ధునికి సమకాలికుడే. మహావీరుడు సం జయ వేలంతిపుత్ర ఇద్దరు అనేకాంతవాద సిద్ధాంతాన్ని విశ్వసించారు. అయితే మహావీరుడు 'అపును'కు ప్రాధాన్యత ఇస్తే సంజయ వేలంతిపుత్ర 'కాదు'కు ప్రాధాన్యత ఇచ్చాడు.

పరలోకం దేవతలు కర్మఫలితం గురించి వైదిక సిద్ధాంతాలు చేసిన ప్రచారాన్ని ఈయన అవహేళన చేశాడు.

ఈయన నుండి బుద్ధుడు ప్రశ్న నేర్చుకున్నాడు. సిద్ధాద్ధుడు బోధిసత్వుడిగా మారటం బోధిసత్వుడి నుండి బుద్ధుడుగా రూపొందటం అదొక తాత్విక ఘర్షణ. తత్వశాస్త్రం అంటే జ్ఞానాసక్తి. ఈ ఆసక్తిని ఆచరణాత్మకంగా నిర్వహించాడు బుద్ధుడు. తత్వశాస్త్రాన్ని శాస్త్రాలకు రాణి అన్నారు. తమకు ముందున్న ఆలోచనా ప్రపంచాన్ని తాను జీర్ణించుకొని, సమకాలీన వాస్తవంలోనుంచి భవిష్యత్ సమాజానికి ఒక మార్గాన్ని నిర్దేశించ గలిగిన వాడు దార్శనికుడు. బుద్ధుడు భారత ఉపఖండంలో ఒక దార్శనికుడిగా రూపొంద గలిగాడు. అది కేవలం వ్యక్తిత్వనకు సంబంధించిన విముక్తికోసం కాకుండా సామాజిక ముక్తికోసం ఒక తాత్విక విప్లవాన్ని ఆయన తీసుకు పోయాడు. తత్వశాస్త్రానికి జీవంగా ఉన్న పరిణామ సూత్రాన్ని ఆయన తన దర్శనానికి మూలాధారంగా చేసుకున్నాడు. బుద్ధుడు సత్యం ఎక్కడున్నా స్వీకరించాడు. సత్యానికి అడ్డువస్తున్న ప్రతి అంశాన్నీ ధైర్యంతో తొలగించాడు. అంతకు ముందున్న తర్కవిశ్లేషణ వాదాలన్నింటికీ దార్శనిక రూపాన్ని ఆయన సంతరింప చేయగలిగాడు. ప్రపంచపరిణామక్రిమాన్ని సామాజిక పరిణామ క్రమానికి అన్వయించటం ద్వారా బుద్ధుడు సమకాలీన సమాజంలో ఉన్న సంక్షోభానికి బుద్ధిద్వారా, వివేచన ద్వారా మార్గాన్ని నిర్దేశించగలిగాడు. ఆయన జీవితం తత్వశాస్త్ర ప్రయోగశాలైంది. అందుకే బుద్ధుని సమాజాన్ని ఏకకాలంలో మార్చగలిగిన అంతస్సూత్రాలను ఆయన కనిపెట్ట గలిగాడు. అప్పటివరకూ సమాజాన్ని అసమంగా, అసహనంగా, దుఃఖభరితంగా రూపొందించిన హిందూ ఆధ్యాత్మిక వాదానికి ప్రత్యామ్నాయంగా వాస్తవమైన నూత్న దర్శనాన్ని రూపొందించగలిగాడు. అందుకనే బుద్ధగయలో బోధి వృక్షం కింద బుద్ధుడు పొందిన జ్ఞానం 'Anti-thesis' కాకుండా thesis గా రూపొందింది అది వాస్తవికత (Reality) నుండి హేతువు (Reason) నుండి సహజత (Instinct) నుండి సృజనాత్మక పరిణామం (creative evolution) నుండి సంపూర్ణత్వం (Totality) నుండే, అప్పటి వరకూ సమాజంలో ఉన్న అహేతువు (IRRATIONAL) భావజాలాన్నంతా హేతువు తత్వంలో నిరోధించి (self evident truth) స్వయం సిద్ధసత్యాన్ని ఆవిష్కరించ గలిగాడు. అందుకే బుద్ధుడు బుద్ధుడిగా రూపొందటం ఒక పరిణామం, ఒక దార్శనిక రూపం. అందుకే బుద్ధుడు ఒక వ్యక్తికాదు. ఒక తత్వశాస్త్రం. ఆ తత్వశాస్త్రంలో సాగిపోదాం.

బుద్ధుని క్రాంతి దర్శిత్వం

బౌద్ధ వృక్షం క్రింద తత్వ దర్శనాన్ని అవిష్కరించుకొన్న బుద్ధుడు క్రీస్తుపూర్వం ఆరవశతాబ్దంలో ఆనాటి ప్రజల ప్రాపంచిక దృక్పథంగా బౌద్ధ దర్శనాన్ని అవిష్కరించారు.

బౌద్ధ దర్శనం అవిష్కరించడానికి ఒక నూత్నమైన సామాజిక ఆర్థిక రాజకీయ వాతావరణం దోహదపడింది. మానవుల జీవన స్థితిగతులు వారి అనుభూతులు సుఖం, దుఃఖం, మరణం, ఎడతెగని జీవన సంఘర్షణ, జీవితానికి పొసగని వ్యాఖ్యానాలు వీటన్నింటిని మధించి ఒక సరికొత్త జీవన దర్శనాన్ని బుద్ధుడు అవిష్కరించాడు, బౌద్ధ దర్శనం పైన అంతవరకూ సమాజంలో ప్రభవించిన దర్శనాల అన్నింటి ప్రభావం ఉంది. అట్లని బౌద్ధ దర్శనం కేవలం పూర్వదర్శనాల కొనసాగింపు మాత్రమే అనుకోవడం పొరపాటు. ప్రాథమికంగా బౌద్ధదర్శనం ఒక నూతన అవిష్కరణ అని డాక్టర్ బి.ఆర్. అంబేడ్కర్ తన బుద్ధ అండ్ హిజ్ ధమ్మలో చాలా అన్నారు.

His religion is a discovery in the sense that it is the result of inquiry and investigation into the condition of human life on earth and understanding of the working of human instincts with which man is born, the moulding of his instincts and dispositions which man has formed as a result of history and tradition and which are working to his detriment.'1

బుద్ధుని మతం కచ్చితంగా ఒక నూతన ఆవిష్కరణ. ఎందుకంటే భూమి పైన మానవుని జీవన గమనమూ, మానవుడు పుట్టుకతో పాటు సహజాతంగా సంతరించుకున్న స్వాభావిక లక్షణాలనూ పరిశోధించి, పరిశీలించి ఆవిష్కృతమైనదే బౌద్ధ దర్శనం. చారిత్రక సాంప్రదాయ కారణాలవలన మానవుల స్వభావంలో ఎటువంటి మార్పులేర్పడతాయో అవి ఎలా తనకు హాని కలిగిస్తాయో విచారించి పరిశోధించడమే ఈ ఆవిష్కరణ.

బుద్ధునికి జ్ఞానోదయం అయిన తర్వాత మృగవనం వైపు ప్రయాణం అయిపోయాడు. మొట్ట మొదటి సారిగా తన జ్ఞాన బోధను ఐదుగురు శిష్యులకు చేశాడు.

అయిన బోధి వృక్షం క్రింద ఏకాగ్రతతో సాధించిన దర్శనమే బౌద్ధ వర్ణనం.

ఒక మనిషి బోధిసత్వుడుగా పరిణామం చెందాలంటే పది దశలు చెప్పారు.

మొదటి దశలో 'ముదిత' అవుతాడు. అనగా ఆనందం పొందుతాడు. రెండవ దశలో 'విమల' అవుతాడు. అనగా స్వచ్ఛతను పొందుతాడు. మూడవ దశలో 'ప్రభాకరి' అవుతాడు. అనగా తేజస్సును సాధిస్తాడు. నాల్గవ దశలో 'అర్చిస్మతి' అవుతాడు. అనగా దర్శనం వైపు ఆసక్తిని దృష్టిని మరల్చుతాడు. ఐదవదశలో 'సుదుర్లయ' గామారతాడు. అనగా అజేయస్థితిని పొందుతాడు. ఇందులో తాత్వికుడు నిరాపేక్ష, సాపేక్ష అంశాలమధ్యగల సంబంధాన్నిపూర్తిగా అర్థం చేసుకోగలిగిన స్థితికి చేరతాడు. ఆరవదశలో 'అభిముఖి' గామారతాడు. అనగా మనస్సులోని భావవాద దశలను దాటి

పదార్థం, వికాసం వాటికారణాలు గ్రహించగలుగుతాడు. ప్రాపంచిక దార్శనిక దృష్టి ఈ దశలోనే అతనికి వస్తుంది. ఈ దశను అంబేడ్కర్ బాలా ముఖ్యమైన దశగా పేర్కొన్నాడు.

"In his sixth life he becomes Abhimukhi. In this stage the Bodhisatta is now prepared fully to grasp the evolution of things, its cause, the Twelve Nidanas; and this knowledge, called Abhimukhi, awakens the most profound compassion in his heart for all beings blinded by Avidya."1

ఈ అరవ దశలో బోధిసత్తుడు అభిముఖిగా మారతాడనీ, ఈ దశలో పదార్థ పరిణామాన్నీ, దాని కారణాలనీ, పన్నెండు నిదానాలనూ తెలుసుకుంటాడనీ అంబేడ్కర్ చెప్పారు. ఈ జ్ఞానంతో అవిద్య వలన మూసుకుపోయిన హృదయ కవాటాలను తెరచుకొని గొప్పకరుణ అతనిలో మేల్కొంటుందని ఆయన అన్నారు.

ఏడవదశలో 'దురంగయ' గా మారతాడు, ఇది బాలా అత్యున్నతమైన దశ. బోధిసత్తుడు ఈ దశలో కాలానికి, స్థలానికి అతీతుడవుతాడు. అతను తన కోరికలను జయిస్తాడు. అతడు సమాజాన్నీ, సమాజంలో వున్న దుఃఖాన్నీ నివారించడంపై దృష్టి సారిస్తాడు, అతడు దానం, ఓర్పి, యుక్తి, శక్తి, ప్రశాంతతలు అత్యున్నత దశకు చేరతాడు. ఈ దశలో అతడు బోధకుడు అవుతాడు. ఈ బోధలో అతడు 'తన'ను జయిస్తాడు.

సంఘాన్నీ, సంఘధర్మాన్నీ అతడు శాస్త్రీయంగా అర్థం చేసుకొని, సంఘాన్ని మేల్కొల్పగల స్థాయికి అతడు ఈ దశలో వస్తాడు. ఎనిమిదవ దశలో అతడు అచలుడు అవుతాడు. ఈస్థితిలో బోధిసత్తుడు సమాజాన్ని తనవెంట నడుపుకోగలుగుతాడు. తొమ్మిదవ దశలో 'సాధుచుతిగా' మారతాడు. ఈ దశలో అతను నూత్నదర్శన రూపకల్పన చేయగలుగుతాడు. పదవ దశలో అతడు 'ధర్మమేఘుడు' గా మారతాడు. సమాజానికి ధర్మాన్ని వర్షించడమే తప్ప తనకోసం ఏమీ మిగుల్చుకోడు.

బుద్ధుడు తన జీవిత కాలంలో తనలో వచ్చిన పరిణామాలనే ఈ పది దశలుగా విభజించగా తర్వాత సాంప్రదాయ బౌద్ధులు ఇవి ఒక జన్మలో సాధించేవి కానట్లూ, పది జన్మలకు ఈ దశలు పొందునట్లూ వ్యాఖ్యానించి

వారు. నిజానికి హిందూ చతుర్వర్ణ వ్యవస్థకూ, హిందూ ఆశ్రమ పద్ధతికీ ప్రత్యామ్నాయ జీవన విధానం. హిందువుడు తన జీవితాన్ని బాల్య, యవ్వన, కౌమార, వృద్ధ దశలుగా పిభజించుకొని అందులో చతురాశ్రమాలు బ్రహ్మచర్య గృహస్త, వాసప్రస్త, సన్యాస ఆశ్రమాలుగా విభజించుకొని స్వార్థపూరితమైన జీవితానికి వారు తమ హిందూ జీవన వ్యవస్థను సోపానం చేసుకున్నారు.

హిందూ ధర్మశాస్త్రాలు మానవుని జీవితాన్ని సంకుచితంగా, అసమంగా రూపొందించడానికి తమచార్మిక సూత్రాలను రూపొందించారు. దానికి భిన్నంగా ఒక వ్యక్తి బోధకుడిగా, దార్శనికుడిగా, త్యాగభనుడిగా వ్యక్తి తత్వ శాస్త్రంగా మారి సమాజాన్ని పునురుజ్జీవింప చేయగలిగిన నిరంతర శక్తిగా రూపొందాడు. జీవన పరిణామాన్ని ఆయన కనుగొన్నాడు.

బోధి సత్త్వని జీవితంలో గృహస్తా శ్రమంలేదు. వాన ప్రస్తమూలేదు. నిరామయమైన సన్యాసమూలేదు. హిందూ ఆధ్యాత్మిక జీవన విధానానికి మొత్తానికి మూలకేంద్రం మోక్షం.

స్వర్గమత్రే మిచ్ఛితః - స్వర్గలోకమును కోరుటకు ఇహలోకములో జీవితం. మోక్షాన్ని పొందడం కోసమే చతురాశ్రమాలు. బుద్ధుడు వీటిని నిరాకరించాడు. ధృష్టిని మోక్షం నుండి సంఘం మీదకి, భోగం నుండి త్యాగం మీదకి మరల్చాడు. ఈ జీవితంలోని నూత్న విధానంలో అప్పటి వరకూ ఊహాత్మకమైన మోక్షంకోసం కర్మ కాండను నిర్వహిస్తున్న హిందూ సామాజిక జీవనంలో నూత్న సామాజిక విప్లవం వచ్చింది. మరొక ముఖ్యాంశం పితృకర్మలు. ఒకడు బోధిసత్వుడైనాక ఇక పితృ, పితృకర్మలూలేవు.

హిందువులు ఇలా బోధిస్తున్నారు.

“కుర్వా దహ రహః శ్రద్ధమాన్నా ద్వేనోదకేనవా
పయోచాల ఫలైర్వాసి పితృభ్యః ప్రీతి మావహన్”

ప్రతి గృహస్తుడూ రోజూ పితృదేవతల ప్రీతికై అన్నాదులచే గానీ ఉదక దానముచేగానీ, పాలు, దుంపలు, ఫలములు వీనిచే గానీ శ్రాద్ధములు చేయవలెను.

‘ఏక మహాశయే ద్విప్రం పితృధే పాంచయజ్ఞికే’
 స వైవాత్రాశయేత్కం చిద్వైశ్యదేవం ప్రతిద్విజమ్’

పంచ యజ్ఞములలో చేరిన పితృయజ్ఞమున ఒక్క బ్రాహ్మణునికైనను ప్రతి దినము భోజనము పెట్టవలెను. వైశ్యదేవమున ఒక బ్రాహ్మణునికైన అన్నమిడక పోయినను బలిహూత్రము వేయవలెను.” భుక్తికి, రక్తికి, హిందూ ఆధ్యాత్మిక వాదాన్ని మొత్తం మలచుకొన్న హిందూ సామాజిక జీవిత కట్టడా లను బుద్ధుడు తన నిర్మాణాత్మక సూత్రాలతో కూల్చివేయడానికి ప్రయత్నం చేశాడు.

బుద్ధుడు పేర్కొన్న జీవన దశలు అచరణాత్మకమైన ఘర్షణ నుంచి ఉద్భవించాయి. పరాన్న భుక్కులుగా మారిన బ్రాహ్మణవాదుల నుండి అయిన ఈ సమాజాన్ని రక్షించి మనిషి తన్నుతాను ప్రక్షాళన చేసుకొని సమాజాన్ని పునర్నిర్మించగల శక్తినిపొందడమెలాగో నేర్పాడు. ఇది మొత్తం ప్రపంచ దార్శనిక చరిత్రలోనే ఒక నూతనాధ్యాయాన్ని సృష్టించింది. అంతే కాకుండా బోధనత్వని పది దశల జీవన పరిణామాన్ని హిందూ దశావతారాలకు కూడా అయిన ప్రత్యామ్నాయంగా చెప్పాడు. హిందూ దశావతారాల్లో వ్యక్తి హింస, రాజ్యహింస ప్రధానంగా వున్నాయి. ఒకడ్ని సంహరించడం కోసమే ఒక అవతారమెత్తడం. అవతారం హింసకోసం, సంహారం కోసం, నిర్మూలన కోసం అనేది దశావతారాల్లో వుంది. అయితే బుద్ధుని జీవన విధానం నిర్మాణం కోసం. విధ్వంసానికి, నిర్మాణానికి ఉండే వైరుధ్యమే హైందవ, బౌద్ధ వైరుధ్యంగా ముందుకు వచ్చింది. హిందూవాదులు బౌద్ధాన్ని హైందవ వీకరించడం కోసం బోధనత్వని పది దశలను పది జన్మలగా చిత్రీకరించారు. కానీ వాస్తవంలో అదినిజంకాదు. ప్రధానంగా బుద్ధుడు పరివ్రాజకుడి నుండి బుద్ధుడిగామారే క్రమంలోని ఆరు సంవత్సరాల్లో పడిన ఘర్షణే ఈ పదిదశలు.

1. మనుస్మృతి-బాల సరస్వతి బుక్ డిపో ప్రచురణ పేజీ - 117
 (మనుస్మృతి బుద్ధునికితర్వాత కాలంలో కూర్చబడింది. అయితే ఈ ఆలోచనలు బుద్ధుని సమకాలం నుంచే వున్నాయి.)

హిందూవాదం సామాజిక వైరుధ్యాలను పెంచేదిగా వస్తున్న క్రమంలో వాటిని పరిష్కరించేదిగా బౌద్ధవాదం వచ్చింది. నిజానికి గ్రీకు తత్వశాస్త్రంలో కూడా ఇదే పద్ధతిలో రెండువాదాల మధ్య ఘర్షణ జరిగింది. ఈ విషయాన్ని బెట్రండ్ రస్సెల్ తన 'హిస్టరీ ఆఫ్ వెస్ట్రన్ ఫిలాసఫీ' ఉపోద్ఘాతంలో వ్యాఖ్యానిస్తూ ఇలా అన్నారు.

'Throughout this long development, from 600 B.C to the present day, Philosophers have been divided into those who wished to tighten social bonds and those who wished to relax them. With this difference others have been associated. The disciplinarians have advocated some system of dogma, either old or new, and have therefore been compelled to be, in a greater or less, degree hostile to science since their dogmas could not be proved empirically. They have almost invariably taught that happiness is not the good, but that 'nobility' or 'heroism' is to be preferred. They have had a sympathy with the irrational parts of human nature, since they have felt reason to be inimical to social cohesion. The libertarians, on the other hand, with the exception of the extreme anarchists, have tended to be scientific, utilitarian, rationalistic, hostile to violent passion, and enemies of all the more profound forms of religion. This conflict existed in Greece before the rise of what we recognize as philosophy, and is already quite explicit in the earliest Greek thought. In changing forms, it has persisted down to the present day, and no doubt will persist for many ages to come.

క్రీస్తుపూర్వం 600 సంవత్సరాల నుండి ఈనాటి వరకూ తత్వవేత్తలందరూ రెండు శిబిరాలుగా చీలిపోయి వున్నారు. ఒకశిబిరం తత్వవేత్తలు సామాజిక బంధనాలను పెంచడాన్ని అభిలషిస్తే రెండవశిబిరం తత్వవేత్తలు సామాజిక వైరుధ్యాలను పరిష్కరించడానికి కృషి చేశారు. మొదటి తరహా తత్వవేత్తలు కొత్తవో, పాతవో పిడి సూత్రాలను ప్రచారం చేశారు. అవి శాస్త్ర విజ్ఞానానికి భిన్నమైనవి. వారి దృష్టిలో మనుషులు సంతోషంగా వుండడం కన్నా వారు ఉదాత్తులుగా వుండడం ఎక్కువ అవసరం. వారికి మానవ

స్వభావంలోని అహేతుక అంశాలంటే మక్కువ ఎక్కువ. అయితే దానికి. భిన్నంగా శాస్త్రీయమైన, హేతుబద్ధమైన ఆదర్శవంతమైన దార్శనికులు మత మౌఢ్యాన్ని నిరసిస్తూ తమ శాస్త్రాన్ని అభివృద్ధి పరిచారు. ఈ విధమైన తాత్విక ఘర్షణ గ్రీసులో ప్రస్తుతం మనం తత్వశాస్త్రం అని పిలుస్తున్నది పుట్టుక ముందునుండి వుంది. ఇంకా రాబోయే కొన్నితరాలపాటు కొనసాగు తుంది.

భిక్షు సంఘర్షిత తన 'బుద్ధిజం' అనే వ్యాసంలో బుద్ధుని జ్ఞానోదయం గురించి, బౌద్ధం గురించి రాస్తూ యిలా అన్నారు.

Matters of everyday social ethics apart, the social teachings of Buddhism concentrate upon two vitally important issues; caste and means of livelihood. The Buddha rejected the system of hereditary caste. A man's position in society, he maintained, is determined not by birth (jati) but by worth, by conduct (charana), and by character (charitra) rather than by descent. Brahmanical pretensions to hereditary holiness were therefore dismissed with ridicule, and membership of the Buddhist community, whether as monks or lay devotees, was thrown open to all who took refuge in the Three Jewels and were prepared to observe the sila appropriate to their vocation. Means of livelihood (ajiva) are of two kinds, right (samyak) and wrong (mithya). The Buddha refused to concede that a man's life could be compartmentalized; with his professional conduct governed by one set of standards, and his private life by another."

దైనందిన సామాజిక నైతికసూత్రాలు గాక ప్రధానంగా బుద్ధుడు రెండు ప్రధానమైన విషయాలపై తనబోధనను కేంద్రీకరించాడు. ఒకటి కులవ్యవస్థ, రెండుజీవనానికై అనుసరించేపద్ధతి. ఆయన వంశపారంపర్యంగా వచ్చే కులవ్యవస్థను తిరస్కరించాడు. హిందువులు పుట్టుక వలన మనుష్యులు అధికులు, నీచులుగా పుడతారని చెబుతారు. అయితే బుద్ధుడు మనిషి ఉచ్చనీచాలవారి పుట్టుక వలన వారి కాక నడవడిక, గుణాలవలన వస్త్రాయని చెప్తాడు. బౌద్ధరామాలలో ప్రవేశం కులప్రాతిపదికన ఆయన ఇవ్వలేదు.

1. A Cultural History of India—Ed. A. L. Basham page 97—98

లేదు. అందరికీ ఆయన ప్రవేశాన్నిచ్చాడు. అదేవిధంగా మనుష్యులలోవుండే ద్వంద్వ ప్రవృత్తిని ఆయన తీవ్రంగా ఖండించాడు. సమాజానికికీడుకలిగించే వృత్తులద్వారా జీవనం సాగించరాదని ఆయన శాసించాడు. మనిషి వ్యక్తిగత జీవితానికి, వృత్తికి మధ్యవిలువల్లో ఏ భేదము ఉండరాదని ఆయన బోధించాడు.

భిక్షు సంఘర్షిత పేర్కొన్నట్టు బుద్ధుడు రూపొందించిన సూత్రాలు హిందు సామాజిక జీవనవిధానానికి అచరణాత్మకమైన ప్రత్యామ్నాయాన్ని ఇవ్వగలిగాయి.

బుద్ధుడు ప్రవచించిన పంచశీల మొత్తం వైదిక భావజాలానికే ప్రత్యామ్నాయంగా నిలిచింది.

పంచశీల

1. ప్రాణాతి పాతా వేరమణి - ప్రాణం తీయడం నుండి దూరంగా వుండడం.
2. అదిన్నా దానా వేరమణి-తనకివ్వని ధనం నుండిదూరంగా వుండడం.
3. కామేశ మిచ్చార వేరమణి - కామంలో, చెడుమార్గానికి దూరంగా వుండడం. (వ్యభిచరించకుండడం)
4. ముసావాదా వేరమణి - అసత్య ప్రలాపాల నుండి దూరంగావుండడం
5. సురా, మేరయా, వజతకు దట్టానా వేరమణి - సురా మత్తుపానీయాలు తీసుకొనద్దని ఆయన బోధించాడు. ఇదే పంచశీల.

ఈ ఐదు సూత్రాలద్వారా మొత్తం హిందూ జీవన విధానానికి ప్రత్యామ్నాయం బోధించగలిగాడు.

ఆయన ఇంకా ఇలా బోధించాడు, ప్రపంచంలో మూడువాస్తవాలు ఉనికిలోవున్నాయి. ఒకటి బాధ. రెండు అనిత్యతత్వం. మూడువది అహం లేకపోవడం. ప్రతివిషయంలోనూ దుఃఖం ప్రధానపాత్ర వహిస్తుంది. ప్రతిదీ దుఃఖంతోనే మొదలవుతుంది. కాబట్టి దుఃఖాన్ని నిర్మూలించడం సమస్యకు

పరిష్కారం. పుట్టుక, వృద్ధాప్యం, వ్యాధి, ప్రేయమైనదానివియోగం ఇవి దుఃఖానికి కారణం. వీటిని తొలగించడమే సమస్యకు పరిష్కారమని బుద్ధుడు బోధించాడు.

ప్రతి వస్తువూ నిరంతరం పుడుతూ, పెరుగుతూ, మారుతూ అంతర్ధానం అవుతూవుంటుంది. ప్రతిదీ స్థిరంగా వుండక నిరంతరం చలనంలో వుంటుంది. మానవ శరీరం సహితం నిరంతరమైన మార్పులకు గురవుతూ వుంటుంది. ప్రతిరోజూ అనేక జీవకణాలు పుడుతూ మరణిస్తూ వుండటంవలనే మానవుడు బాల్యంనుండి వృద్ధాప్యంవరకు అనేక మార్పులకు గురై మరణిస్తున్నాడు.

అహంలేక పోవడం మానవుడు సుఖదుఃఖాలకు అతీతుడుగా స్థిరవిత్తులై ధీరోదాత్తులుగా ఉంటారనేది అబద్ధం. మానవుడు సుఖ దుఃఖాలకు అతీతుడుకాదు. ఈ మూడు వాస్తవాలుగా ఆయన చెప్పాడు.

నాలుగు సత్యాలు

బుద్ధుడు నాలుగు సత్యాలను పేర్కొన్నాడు. ఒకటి ప్రపంచంలో దుఃఖం వుంది. రెండు దుఃఖానికి హేతువు వుంది. మూడు దానికి విరోధం వుంది. నాలుగు దానికి మార్గం వుంది. ఈదుఃఖాన్ని ఉపశమింప చేయడానికి బుద్ధుడు చెప్పిన మార్గమే అష్టాంగ మార్గం.

అష్టాంగ మార్గం:

ఈ మార్గంలో ఎనిమిది అంగాలున్నాయి.

1. సమ్యదిత్తి - సమ్యక్ ధృష్టి - సమ్యక్ అంటే మంచి అని అర్థం. బుద్ధుడు చెప్పిన నాలుగు సత్యాలనూ చక్కగా తెలుసుకున్న జ్ఞానం. హెచ్చుతగ్గులు, ఉచ్చనీచాలు లేని, అతిశయోక్తులులేని సమమైన ఎరుకే సమ్యక్ ధృష్టి.
2. సమ్య సంకల్పో - సమ్యక్ సంకల్పం - సముచితమైన సంకల్పము. అందరి ఎడల మేలు తలపెట్టే ద్రోహవంతనలేని సంకల్పము.

క్రోధాన్ని విడనాడి, నిర్దయలేకుండా వుండడం, కవటం లేని క్రియాశీలమైన ఆలోచన చేయడం.

3 సమవత్కా - సమ్యక్ వచనము - సరైన వాక్కు ప్రేమ పూర్వకమైన, ప్రియమైన, ప్రశాంతమైన, సత్యమైన పలుకు.

4 సమ్యఖముతో - సమ్యక్ కర్మ - సరైనపని - హానిలేని ప్రవర్తన దొంగతనం, వ్యభిచారం చేయక సరైన సకవడి కలిగి వుండడం.

5. సమ్మ ఆజీవో - సమ్యక్ ఆజీవము - ఆజీవముంటే వృత్తి-సమాజానికి కీడు కలిగించని జీవన వృత్తులను ఆచరించడం.

6. సమ్మ వ్యామో - సమ్యక్ వ్యాయామం - మంచి ప్రయత్నం - సత్యప్రాప్తికోసం సాధన చేయడం.

7. సమ్మస్పాతి - సమ్యక్ స్మృతి - సరైన జాగ్రత్త. వర్తమానానికి అవసరమైంది మాత్రమే జ్ఞప్తికివుంచుకొని నిత్యం జాగరూకతతో సమయస్ఫూర్తితో ఉండడం. లోభ మోహాలను వదలి జ్ఞానయుక్తంగా వుండడం.

8. సమ్మ సమాధి—సమ్యక్ సమాధి—సరైన ధ్యానము

1. అకుశలాన్ని వదలి సవిచార వివేకాలతో ప్రీతి సుఖాన్ని అనుభవించడం.

2. నిర్వితర్క—నిర్విచార స్థితిలో ఏకగ్రతగా అంత శాంతితో సుఖాన్ని పొందడం.

3. లోకం లోని ఏవస్తువును కూడానేను, నాది అని తలచకుండా జ్ఞానయుక్తంగా నిరాపేక్ష ధ్యానంలో వుండడం.

ఈ ఎనిమిది మార్గాల ద్వారా దుఃఖాన్ని ఉపశమింప జేసుకొని సుఖాన్ని పొంద వచ్చునని బుద్ధుడు చెప్పాడు.

ఈ అష్టాంగ మార్గంలో ఒక క్రాంతి దర్శత్వం వుంది. దుఃఖాన్ని ఎవరో వచ్చి నివారించరు. దుఃఖం ఏర్పడేచోటే దుఃఖనివారణా కారణాలుంటాయిఅనేది ఇది క్రాంతి దర్శత్వం. ట్రవర్లింగ్ పాథాన్ని గూర్చి వ్యాఖ్యానిస్తూ —

Buddhism is, therefore, in a certain sense, secular. It is certainly secular, if the sacred is defined in theistic terms, for neither the Buddhist diagnosis, or the putting into effect of the Buddhist prescription—morality and meditation—is in any way dependent on belief in a god or gods in a personal power of any kind, and Buddhism does not necessarily or in principle entail any practices of a traditional religious kind, cultic or ritualistic, such as sacrifices to the gods, reading the holy scriptures, sacred meals, prayers and so on.

బౌద్ధం బాల స్పష్టంగా లౌకికమతం. సమస్యను బౌద్ధం విశ్లేషించే పద్ధతిలో గానీ, దాని పరిష్కారానికి అది చూపే మార్గంలో గానీ దేవుడు లేక దేవుళ్ళ ప్రసక్తేవుండదు. దేవుళ్ళపైన అది ఆధారపడలేదు. మూమూలు మతావారాలలాగా బౌద్ధం ఏనిధమైన ఆవారాలకూ, మతగ్రంథాలనూ బలులూ, యజ్ఞయాగాదులను చెప్పదు. కనీసం ప్రార్థన చెయ్యడం తీర్థ ప్రసాదాల గురించికూడా చెప్పదు అని ట్రివర్లింగ్ అభిప్రాయపడ్డారు.

అది కచ్చితంగా భౌతిక సూత్రాలపైన ఆధారపడి లౌకికమైన పరిష్కార మార్గాన్నే ఇచ్చింది. సమాజంలో వున్న దుఃఖాన్నీ సామాజిక ఘర్షణలనూ, సామాజిక వైరుధ్యాలనూ పరిష్కరించడం బౌద్ధం లక్ష్యం. మత పరమైన అంశాల్లో బౌద్ధధర్మం శాస్త్రీయమైన ధృక్పథాన్ని రూపొందించుకోడానికి ప్రయత్నించింది. అధిక్యతా భావంపైన బౌద్ధం పోరాడుతూ వచ్చింది. చిక్కుముడిగా వున్న భావజాలాలను విడదీసి బౌద్ధం స్పష్టతకోసం ప్రయత్నించింది. బౌద్ధం వ్యక్తి స్వామ్యానికి వ్యతిరేకంగా నూత్న సమాజం కోసం ఈ ప్రయత్నం చేసింది.

It was an appeal also to realize this in the actual reorganization of human affairs, a reorganization directed towards a new, non individualistic society.

అందుకే అంబేద్కర్ 1956 మే నెలలో బి. బి. సి లో మాట్లాడుతూ “నాకు బౌద్ధమతం అంటే ప్రజ్ఞ, కరుణ, సమానత—ఈ మూడు సిద్ధాంతాల కారణంగా ఎక్కువ యిష్టం. ఈశ్వరుడు గానీ, ఆత్మగానీ సంఘాన్ని దాని అధోగతి నుండి కాపాడలేరు. బౌద్ధమతమే వ్యక్తినీ, సంఘాన్నీ పతనం కాకుండా కాపాడగలదు. బుద్ధుడి ఉపదేశం రక్తరహిత క్రాంతి ద్వారా సామ్యవాదాన్ని తేగలదు.”¹

అంబేద్కర్ బౌద్ధం ద్వారా సామ్యవాదాన్ని ఆశించారు. బుద్ధుని ధర్మంలో అంతర్లీనంగా వున్న సమతాభావం అంబేద్కర్ ని ప్రభావితం చేసింది. అంబేద్కర్ బౌద్ధ దర్శనం ద్వారా తన సమాజానికి విముక్తిలభిస్తుందని విశ్వసించాడు. అందుకే ఆయన మోజన్ ఎలాగ తన వారిని ఈజిప్టు నుంచి బయటకు తెచ్చి వారికి ప్రత్యేకమైన పాలసీనాలో నివాసం ఏర్పాటు చేశాడో అలాగానే నేను నా జనానికి స్వాతంత్ర్యం తెస్తాను అని అన్నారు.

తత్వశాస్త్రం సమాజాన్ని వివరించడం కాదు. సమాజాన్ని మార్చాలి. అని మార్క్సు సూత్రం ప్రకారం కూడా హిందూసమాజాన్ని, జీవిత విధానాన్ని పూర్తిగా మార్చ గలిగిన శక్తి బౌద్ధానికి ఉందని ప్రపంచ చరిత్ర అనేక సార్లు నిరూపించింది.

బుద్ధుని దార్శనిక చింతన మొత్తం అనిత్యం, దుఃఖం, అనాత్మ అన్నమూడు శబ్దాల్లో ఇమిడివుంపని రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ అన్నారు. విశ్వ పదార్థాన్నంతటినీ బుద్ధుడు మూడుభాగాలుగా విభజించాడు.

1. స్కందాలు 2. ఆయతనములు 3. ధాతువులు.

ఈ మూడింటిలో దేనికో ఒక దానికి చెందని పదార్థం లేదని బుద్ధుడు బెప్పాడు.

స్కందాలంటే—రూపం, వేదన, సంజ్ఞ, సంస్కారం, విజ్ఞానం

1. డా॥ బాబాసాహెబ్ అంబేద్కర్—వసంతమూన్ పేజి 24

రూపం అంటే పృథ్వి మొదలైన నాలుగు భూతాలు. వేదన అనగా సుఖం, దుఃఖం తాలూకు అనుభవం. సంజ్ఞ అంటే స్పృహ. సంస్కారం అంటే మనస్సుపైన నిలిచివున్న అనుభూతి. విజ్ఞానం అంటే మనస్సు లేక వైతన్యం. బుద్ధుడు ఈ స్కందాలను అనిత్యమైనవని, క్షయలక్షణం కలవని చెప్పాడు.

ఆయతనములు:-ఆరు ఇంద్రియాలు వీటి విషయాలు ఆరు కలిసి పన్నెండు.

చక్షు, శ్రోత్రు, ఘ్రాణ, జిహ్వ, త్వక్, మనస్సు - ఈ ఆరు ఇంద్రియాలు రూపం, శబ్దం, రసం, స్పర్శ, ధర్మం - ఈ ఆరు ఇంద్రియాల తాలూకు విషయాలు.

ధాతువులు: ఇంద్రియాల - విషయాల సంపర్కంవల్ల ఏర్పడే ఆరు విజ్ఞానాలు కలిసి 18 ధాతువులు అవుతాయి. చక్షుజ్ఞానం, శ్రోత్రజ్ఞానం, ఘ్రాణజ్ఞానం, జిహ్వ విజ్ఞానం, త్వక్ విజ్ఞానం, మనస్సు విజ్ఞానం. ప్రపంచంలోని సమస్త వస్తుజాలం స్కందం. ఆయతనం, ధాతువు ఈ మూడింటిలోదేనికో ఒక దానికి చెందుతుంది. వీటి అనిత్యతను గురించి బుద్ధుడు ఇలా అంటున్నాడు.

“ఇది తిరుగులేని నియమం. రూపం, వేదన, సంజ్ఞ, సంస్కారం’ విజ్ఞానం ఇవి అనిత్యాలు. క్షయధర్మం కలవి. నిత్యమైనవి కావు. ఇవి నశించే తత్వం కలవి. అలాగని పండితులు చెప్తున్నారు. ఇందరు చెప్పినప్పటికీ తెల్సుకోలేనివాడు- చూడలేనివాడు - మూర్ఖుడు. అలాంటి అజ్ఞానానికి అంధుడికి మనం వేయగలిగింది ఏముంటుంది?”

రూపం (భౌతిక పదార్థం) యొక్క అనిత్యాన్నీ, క్షణభంగురతనూ, మనం చూడవచ్చును. కానీ విజ్ఞానం - మనస్సు-యొక్క క్షణికతను తెల్సుకోడం- అర్థం చేసుకోడం కష్టం. ఐతే భౌతిక పదార్థం కంటే కూడా మనస్సు మరీ క్షణభంగురమైనది అంటాడు బుద్ధుడు. ఈ విషయాన్ని విశదీకరించడానికి—

బుద్ధునిక్రాంతి దర్శిత్యం

“భిక్షువులారా! అజ్ఞాని అయిన మానవుడు నాలుగు మహా భూతాలని పృథ్వి, గాలి, నీరు, అగ్ని-శాశ్వతమైనవని అనుకుంటే అనుకోవచ్చును ఎందుకంటే భౌతిక పదార్థంలో మార్పును కొన్ని సంవత్సరాలకు గానీ గమనించలేం. కానీ మనస్సు (చిత్తం, విజ్ఞానం) విషయం అలాంటిది కాదు. ఇది ప్రతిక్షణం నశిస్తుంది. ప్రతిక్షణం కొత్తది పుడుతుంది.” 1

రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ బుద్ధుని వాదాన్ని క్షణిక అనాత్మక వాదంగా పేర్కొన్నాడు. ఆయన బుద్ధుని దార్శనిక దృక్పథాన్ని చారిత్రక తాత్విక దృష్టినుండి వ్యాఖ్యానించాడు.

బుద్ధుని తాత్వికవాదాన్ని ‘ప్రతీతస్వసముత్పాదం’ అనవచ్చునని కూడా రాహుల్ చెప్పాడు.

బౌద్ధతత్వాన్ని గురించి HAJIME NAKAMURA వివరిస్తూ

Early Buddhists took up the empirical facts which directly confront men. Everything changes (anicca)* Nothing is permanent. It is wrong to assume any metaphysical substance that exists, transcending changes in the phenomenal world. Based upon this standpoint another very important teaching of Early Buddhism comes out, that is the one of Nonself. The ultimate purport of the teaching of Non-self was to get rid of selfish desires.

ఈ భూమి మీద ఏదీశాశ్వతం కాదు. ప్రతిదీ పరిణామం చెందుతున్నదని బుద్ధుడు సూత్రీకరించాడు. రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ బుద్ధుని పరిణామవాదాన్నే అనిత్యవాదం అని పేర్కొన్నాడు.

బుద్ధుని తత్వశాస్త్రం అనుభవైకవేద్యమైనది, బుద్ధుడు చేసింది సామాజిక తపస్సు, అందులో ఆయన తెలుసుకున్న సత్యాలు నిత్యసత్యమైనవి. నవభావోద్వేగమైనవి. ఆయన కనుగొన్న దుఃఖం సామాజికతత్వం అది సమాజంలోపున్న వైరుధ్యాల వల్ల అసమానత్వం వల్ల ఉద్భ

1. రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ - భారతీయ దర్శనం - పేజీ-136

1. Hajime Nakamura—Indian Buddhism page—63
Motilal Banarsidass publishers Delhi.

వీస్తున దుఃఖర ఈ దుఃఖాన్ని కనుగొనడం, నివారించడానికి చేసిన ఆచరణతోకూడిన చర్యంతాకూడా తాత్వికమైనదే.

తత్వశాస్త్రం చార్వాకుల తర్వాత జైనుల తర్వాత సాంఖ్యుల తర్వాత కొలిమిలో కాల్పబడి శక్తిగామారింది. బుద్ధునికాలంలోనే అది అయుధంగారూపొందింది. అది అప్పటివరకు వున్న సమాజపు కొనసాగింపు కాకుండావునర్నిర్మాణానికి పూనుకొంది. అది దాని సజీవత.

బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి.

బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి

బుద్ధుడు తన తాత్విక సిద్ధాంతాలను ఆచరణాత్మకంగా ముందుకు తీసుకువెళ్ళే ప్రయత్నంలో తనను తాను ఉన్నీలనం చేసుకున్నాడు. సమీక్షించు కున్నాడు. దార్శనీకరించుకున్నాడు. దానితో ఒక నూత్నకాంతి జనించింది. అంతకు ముందున్న ఆచరణ రహిత బోధలకు, బుద్ధునికి పూర్తి వైవిధ్యం ప్రస్ఫుటమవుతుంది. బుద్ధుని బోధలోని అంతస్సారం ప్రజలకు సులభంగా అర్థం కావడానికి కారణం బోధకంలే ముందు ఆచరణ రూపం అభివ్యక్తి కావడం. అందుకే అదొక ఉద్యమ రూపం చాల్చింది. అదొక సంస్కృతిగా ప్రవహించింది.

అయితే బుద్ధుని బోధనలను వక్రీకరించడానికి బ్రాహ్మణవాదం తీవ్రంగా ప్రయత్నించింది. దాన్ని బౌద్ధ సాహిత్యం అంటే తీవ్రంగా ఎదుర్కొంది. స్థావిరవాదంలో బుద్ధుని బోధనలు బ్రహ్మద్వారానే అనువర్తితమవుతాయని కథలు సృష్టించే ప్రయత్నం జరిగింది. ఈ విషయాన్ని A. K. WARDER తన "INDIAN BUDDHISM" లో ఇలా వివరణ ఇచ్చారు.

మొట్ట మొదట బుద్ధుడు తాను కనుగొన్న సత్యాలను బోధించాలని సంకల్పించాడు. ఆ నిర్ణయాత్మకమైన సమయంలో ఇతరులు తన బోధనలను అంగీకరించరేమోనన్న సందేహంతో బుద్ధుడు తటవటాయించాడని స్థావరవాదం పేర్కొంది. బుద్ధుడు అవిధంగా తటవటాయిస్తుండగా బ్రహ్మకు ఈ విషయం తెలిసి బద్ధుడి బోధనల ప్రబోధం జరగక పోతే ప్రపంచం నాశనమై పోతుందికాబట్టి తటవటాయంపును వదిలిపెట్టి అబోధనలను ప్రపంచానికి చాటి చెప్పాలని అడుగుతాడు. బ్రాహ్మణమతానికి చెందిన బ్రహ్మ బుద్ధుడికి మార్గవర్హకత్వం వహించినట్టు కన్పించడం విచిత్రంగా వుంటుంది. అయితే ఇందులో బ్రహ్మను బుద్ధుడు వేడుకొనేవాడిగా, తక్కువగా చూపించడమే లక్ష్యంగా కన్పిస్తుందని వార్దర్ పేర్కొంటాడు. ఇతర బౌద్ధరచనల్లోకూడా బ్రహ్మ కన్పిస్తాడు. బహుశా అది అనాటి బ్రాహ్మణమతాన్ని ఎదుర్కొనడానికి వ్యంగాత్మక చిత్రణ అయివుండవచ్చని వార్దర్ అభిప్రాయం. ప్రపంచం మొత్తానికే సృష్టికర్తగా చెప్పబడుతున్న బ్రహ్మ తన సృష్టినాశనం అవుతుందనీ, దాన్ని కాపాడాలనీ వేడుకోడం ఈ రచనల్లో కన్పిస్తుంది.

అయితే ఇవంతా పుక్కిటి పురాణమే అని చెప్పవచ్చు. బుద్ధునికి జ్ఞానోదయం అయిన తర్వాత తాను ఆవిష్కరించిన సిద్ధాంతాన్ని ఆరాదుడికి, ఉద్రకుడికి బోధించాలని తలచాడు. అయితే వారు అప్పటికే చనిపోయారని తెలిసి అంతకుముందు తనకు పరిచయమైన ఐదుగురు సహచరులకు జ్ఞానబోధ చేయాలని తలచి వారణాసివద్దనున్న సారనాథ్ కు బయలుదేరతాడు. దారి మధ్యలో ఉపకుడనే అజీవకుడు ఎదురై కుశలప్రశ్నలు వేసి ఇప్పుడు ఎవరి దగ్గర శిష్యురికం వహిస్తున్నారని అడుగుతాడు. దానికి బుద్ధుడు తాను జినుడనైనానీ, అన్ని బంధాలను అధిగమించగలిగాననీ గెప్పుతాడు. అనంతరం సారనాథ్ లోని ఐదుగురికి తన జ్ఞాన బోధ చేస్తాడు. మొదట బుద్ధుణ్ణి లెక్కచేయని ఆ ఐదుగురు బుద్ధుడి ప్రశాంతమైన బోధనలనూ, అతని వ్యక్తిత్వాన్నీ చూసి ఆయన సిద్ధాంతాన్ని అంగీకరించి బుద్ధుడు శిష్యులుగా మారతారు.

బుద్ధుడు సత్యాన్వేషణ కోసం ఎంతగా శ్రమించాడో అంతగా తాను కనుగొన్న సత్యాలను ప్రచారం చేయడానికి శ్రమించాడు. అందరూ వెంటనే బౌద్ధాన్ని ఆమోదించలేదు. అనేక తర్క వితర్కాలకు గురయిన తర్వాత, అనేక పరీక్షలకు గురయిన తర్వాతనే బౌద్ధాన్ని ఆమోదించి ఆయన శిష్యులుగా మారారని మనకు అర్థం అవుతుంది.

బుద్ధుడి జ్ఞానం ఏదో అభూతం నుండి పుట్టిందికాదు. అది ఒక తాత్విక మైన మధనం నుండి ఆవిర్భవించింది. బుద్ధుడికి ముందున్న 62 అధిభౌతిక వాదాలలో వున్న వాస్తవాంశాలను గ్రహించే బౌద్ధం రూపొందించ బడినట్లు దిఘనకాయనుడు చెప్తున్నట్లు ప్రసిద్ధ బౌద్ధతత్వవేత్త, చరిత్ర కారుడు DAVID. J. KALUPAHANA వివరించారు.

"The wide variety of philosophical speculation in India before the advent of Buddhism indicates a vast range of experimentation with different sources of knowledge. The Buddhist discourse that refers to sixty-two metaphysical views regarding the nature of self and the world maintains that these were the products of two primary sources ; experience and reason.¹"

బౌద్ధం ఆవిర్భావానికి ముందు తాత్విక జ్ఞానానికి సంబంధించి అనేక మైన ప్రయోగాలు భారతదేశంలో జరిగాయి. ప్రకృతి మనిషి అహంకు సంబంధించి 62 అధిభౌతిక వాదాలను పరిగణలోనికి తీసుకున్నట్లు బౌద్ధగ్రంథాలు పేర్కొంటున్నాయి. ఇవన్నీ ముఖ్యంగా రెండు అంశాలను పరిగణలోకి తీసుకున్నాయి. మొదటిది అనుభవం. రెండవది హేతువు.

బుద్ధుడు తాను వాస్తవ జ్ఞానాన్ని సమీకరించుకున్న తాత్విక చరిత్రక నేపథ్యాన్ని ఈ విధంగా సమీక్షించాడు. బుద్ధుడు తన సిద్ధాంతాన్ని ఆవిష్కరించడానికి అంతకుముందున్న పరిస్థితులపైన వ్యాఖ్యానించాడు. కేవలం అనుభవాలకే పరిమితం కావడమో, యోగముద్రలో మనసుకు

1. DAVID. J. KALUPAHANA—A HISTORY OF BUDDHIST PHILOSOPHY—page—30

తోచిన తార్కిక అంశాలకుమాత్రమే పరిమితం కావడమో రెండూ సరైనవి కావని బుద్ధుడు అభిప్రాయపడ్డాడు. దీని 'అధి వత్తిపాత' (అతిశయోక్తి,)గా బుద్ధుడు పేర్కొన్నాడు. ఈ అధిభౌతికవాదాల సూత్రీకరణలను 'అతిశయోక్తులుగా' పేర్కొనడంలో అనేక ప్రశ్నలు తలెత్తుతాయి. అనుభవానికి, అనుభవానికి సంబంధించిన వ్యాఖ్యల మధ్య సంబంధం ఏమిటి? అన్ని అనుభవాలూ వాస్తవమై వాటికి సంబంధించిన వ్యాఖ్యలు తప్పా? ఏదీ సరైన నిర్ణయమో, ఏదికానో, ఏదిఅతిశయోక్తో నిర్ణయించడం ఎలా? ఈ ప్రశ్నలన్నీ బుద్ధుడు వేసుకున్నాడు. ఎందుకంటే బుద్ధుడు తనకు ముందున్న సిద్ధాంతాలు, తత్వాలను పరిశీలించి వాటి మంచిచెడుల్ని అధ్యయనం చేశాడు. బుద్ధునికిముందు ప్రధానంగా బ్రాహ్మణవాద సిద్ధాంతం భౌతికవాద సిద్ధాంతం, ఆజీవక సిద్ధాంతం, జైన సిద్ధాంతం వున్నాయి. ఇవన్నీ తాత్విక వివరణకు అంతిమ వాస్తవికతను వెదుకుతున్నాయి. ఇవన్నీ తమ తాత్విక అన్వేషణలో మానవ ధృక్పథానికి తక్కువ ప్రాధాన్యత నిచ్చి వస్తుగత తత్వానికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యతనిచ్చాయి.

విశ్వాసమో, నమ్మకమో జ్ఞానానికి ప్రాతిపదికగా మనం స్వీకరిస్తే దానివలన మనం ఒక్కొక్కసారి గుడ్డివారిగా మారిపోయే ప్రమాదం వుంది. ఎందుకంటే ఒక విశ్వాసాన్ని తిరస్కరించగల ఆధారం లభించినప్పటికీ మనం విశ్వాసాన్నే పట్టుకొని వేలాడుతుంటాం. జ్ఞానానికి, ప్రపంచ విశ్లేషణకూ విశ్వాసం మీద ఆధారపడితే అది మనల్ని రెండుదిశలుగా నడిపిస్తుంది. మనం కంటికి కనిపించే విషయాల వర్ణనే జ్ఞానమని నమ్ముతాం లేదా ఒక సూత్రాన్ని పట్టుకొని అదేజ్ఞానమని అనుకొంటాం.

కాబట్టి విశ్వాసం మీదనో, కోరికలు, అభిరుచుల వలనో, సాంప్రదాయాలూ, రూప్రతిఫలనం, భావాల ప్రక్షాళనం మొదలైన అంశాలవల్ల వచ్చే జ్ఞానం తప్పనిసరిగా వాస్తవమైనది కానక్కరలేదని బుద్ధుడు అంటాడు. అందుకు ఆయన పైనాలుగు తాత్విక శాఖలను పరిశీలించాడు. దాంతో ఒక భావాన్ని ఏర్పర్చుకోడానికి మొదట ఇంద్రియజ్ఞానాన్ని అధ్యయనం చేశాడు. అతర్వాత దాన్ని విశ్లేషించాడు. విశ్లేషణలో తేలిన అంశాలను హేతుబద్ధమైన తర్కానికి గురిచేశాడు ఈ ప్రయత్నాన్ని బుద్ధుడికి

ముందు ఏ తాత్వికుడూ చేయలేదు. మొట్టమొదటి సారిగా భారత భూభాగం మీద ఇంద్రియ జ్ఞానాన్ని హేతుబద్ధమైన పరీక్షలకు గురిచేసి జ్ఞాన సూత్రాలను అవిష్కరించినవాడు బుద్ధుడే. ఈ రకమైన జ్ఞానావిష్కరణ బుద్ధుని సమకాలంలో ప్రపంచంలో కూడా ఎక్కడా మనకు కన్పించదు. దీనితో బుద్ధుడు 'మానవ మనస్తత్వం, మానవ ప్రవృత్తి' పైన మొదట సారిగా పరిశోధన చేసిన తత్వవేత్త అయినాడు.

బుద్ధుని ఈ తాత్విక అన్వేషణ ఒక నూత్న దర్శనాన్ని అవిష్కరించింది. తన్నుతాను తెలుసుకోవడం. తన చుట్టూ ఉన్న ప్రపంచాన్ని కార్మికారణ సంబంధాలతో విశ్లేషించడం, ఇంద్రియ జ్ఞానానికి తాత్విక పునాదిని సమకూర్చడం బుద్ధుడు చేశాడు. అంతకుముందు అటు అనుభవ జ్ఞానం, ఇటు యోగజ్ఞానం రెండూ సమాజానికి ఇంతటిదలంగా అవ్యయింపబడలేదు. సమాజేతరంగా పున్న ఏ జ్ఞానమైనా ఘనీభవించి ప్రవాహశీలతను కోల్పోతుంది. ప్రవాహశీలత లేని జ్ఞానం స్వచ్ఛతనుకోల్పోయి సమాజ పరిణామాన్ని అడ్డుకుంటుంది. సమాజపరిణామాన్ని త్వరితం చేసే త్వరితం చేయగలిగిన జ్ఞానం కావాలి. అదే బుద్ధు సాధించింది.

తన జ్ఞానం అవరణలో శక్తిగా మారింది. అందుకే తనకు ముందున్న తాత్వికాంశాలన్నీ సమాజాన్ని ముందుకు నడిపించే బోధక శక్తులుగా బుద్ధుడులో వ్యక్తమయ్యాయి. అందుకే బుద్ధుని తత్వం ధర్మంగా పరిణామం చెందింది. అందుకనే బుద్ధుడు దార్శనికుడై సమాజ పరిణామకర్తగా కూడా రూపొందాడు.

ప్రొఫెసర్ O. H. De, A. WIJESEKERA తన 'బుద్ధిస్ట్ అండ్ వేడిక్ స్టడీస్' లో ఈ విధంగా వ్యాఖ్యానిస్తున్నారు. బుద్ధుని సామాజిక పరివర్తనా కర్తృత్వాన్నీ, దార్శనికతనూ గురించి వెల్లూ అయిన ఈ విధంగా అన్నారు.

"It is necessary to point out before taking up for actual discussion the Buddhist view of society that almost all the fundamental brahmanistic concepts relating to social organisation we-

re radically transformed by the Buddha, and in that sense no one can justly deny that the part played by the Buddha as a social reformer, both in ideology and in practice, in India in the sixth century B.C., was remarkable for such an age. Considered in this way the most radical change brought about by the Buddha was in the method of approach he adopted in dealing with the socio-moral problems of the day on which the brahmanas, the kings and the commoners constantly sought his advice. He was the first thinker of India, not to say of the whole world, to give up the theological approach and adopt a rational attitude in such matters.

బౌద్ధం సమాజాన్ని అర్థంచేసుకొన్న దృక్పథాన్ని చర్చించేముందు అంతకుముందున్న సామాజిక నిర్మాణానికి సంబంధించిన బ్రాహ్మణవాద భావజాలాన్ని బుద్ధుడు పరివర్తన చేశాడనేవిషయాన్ని గుర్తించడం అవసరం. ఆ అర్థంలో బుద్ధుడు సమాజ నిర్మాణంలోనూ, భావజాలరంగంలోనూ మహత్తరమైన మౌలిక మార్పులు తెచ్చినవాడన్న విషయాన్ని ఎవరూ కాదనలేరు. బుద్ధుడు అసలు సమస్యలను, పరిస్థితులను విశ్లేషించే పద్ధతిలోనే మౌలికమైన మార్పును తీసుకు వచ్చాడు. ఆయన సామాజిక నైతికసూత్రాలను అధ్యయనం చేసి బోధించడం మొదలు పెట్టాడు. అందుకే బ్రాహ్మణులు, రాజులు, సామాన్యులు తమదైనందిన సమస్యల పరిష్కారానికై ఆయన వద్దకు సలహాలకోసం వచ్చేవారు. ఆయన, ప్రపంచం మొత్తంలో అనకపోయినప్పటికీ, భారత దేశంలోనే మొట్టమొదట సారిగా సామాజిక, నైతిక అంశాలను ఆధ్యాత్మిక వ్యాఖ్యానాలను తిరస్కరించి హేతుబద్ధమైన వైఖరినీ, దృక్పథాన్నీ అభివృద్ధి చేసినవాడు.

అందుకే బుద్ధతత్వం చలనశీలమైందే కాక వర్తూలాకారంలో అభివృద్ధి చెందుతున్న క్రమం అని ప్రొఫెసర్ O. H. De A. WIJESEKERA ఇలా వివరించారు.

1. Prof. O. H. De A. WIJESEKERA Buddhist and Vedic
Studies — Page—55
Motilal Banarsidass Publishers Private Limited Delhi

"Another important fact that emerges from a scrutiny of the above discussed suttantas is that Buddha viewed social progress not only as being dynamic, but also as a cyclic process, periods of degeneration being as a rule followed by periods of regeneration. This fact is symbolically expressed by the famous metaphor of the wheel (cakka), found in the conception of the four wheels (catu-cakka) of prosperity, and the cyclic process of the eight vicissitudes of man's life (atthalokadhamma): viz., gain and loss, esteem and disgrace, censure and praise, comfort and discomfort.

మరొక ముఖ్యమైన అంశం ఏమిటంటే పైన చర్చించిన అంశాలను జేరిజు వేసుకొన్న తర్వాత బుద్ధుడు సామాజిక ప్రగతిని చలనశీలమైందే కాక వర్తూలాకార క్రమంగా గుర్తించాడు. క్షీణదశలను వెన్నంటే అభివృద్ధి దశలు కూడా ఒక నియమంగా వస్తాయని ఆయన పేర్కొన్నారు. ఈ వాస్తవాన్ని వివరించడానికి ధర్మ చక్రాన్ని ప్రతీకగా చెప్పారు. మనిషి జీవితంలో వర్తూలాకార క్రమంగా వచ్చే ఎనిమిది లోక ధర్మాల్లో, సుసంపన్నతను చెప్పే నాలుగు ధర్మ చక్రాలూ ఇందుకు ప్రతీక. బాధం-నష్టం, ప్రతిష్ట- అప్రతిష్ట, తిట్లు - పొగడ్తలు, సౌకర్యం- అసౌకర్యం ఎనిమిది లోక ధర్మాలు.

బుద్ధుడు గతంలోని నైతిక సాంప్రదాయాలను పరిశీలించి ధర్మాన్ని రూపొందించాడు. ధమ్మ అనే పాళీ మాటతో ఆయన దాన్ని ఉపయోగించాడు. అంగుత్తర నికాయలో ఇది పొందుపర్చబడివుంది. ధమ్మ అంటే మంచిమనుషులు ఆచరించే ధర్మం, అందువలన దాన్ని సద్ధర్మ అని పిలిచారు. నైతిక దృష్టికోణం నుండి దీనిని కుశల అన్నారు. ధర్మాన్ని పాటించడాన్ని సమక్రియ, కుశల క్రియ పూర్ణక్రియ అని పేర్కొన్నారు.

బుద్ధుడి అభిప్రాయం ప్రకారం సామాజిక జీవిగా మనిషి కేవలం భౌతిక, పర్యావరణ పరిస్థితులనే గాక మానసిక పరిస్థితులను కూడా ఎదుర్కొంటున్నాడు. మనిషిని కేవలం ఆర్థిక, భౌతిక జీవిగానే బుద్ధుడు పరిగణించలేదు. బుద్ధుని దృష్టిలో మనిషింటే ఆలోచనలున్న సామాజిక, భౌతిక, ఆర్థిక

జేబు బుద్ధుడు ఆరోగ్య పద్ధతులను చూడ ఈ దృష్టితోనే చూశాడు. బుద్ధుడు అనారోగ్యాన్ని శారీరక, రుగ్మతలు, మానసిక రుగ్మతలగా విభజించాడు. ఆయన దృష్టిలో సమాజంమూడు రకాలైన అవలక్షణాలను (అపాధ) ఎదుర్కొంటుంది. అవి కోరిక (ఇచ్ఛ)లు, అకలి (అనాసనమ్) క్షీణత (శర) సామాజికంగా బాగుండాలంటే వీటిని నిరోధించ వలసివుంది. దానికి బుద్ధుడు అత్తపరిక్ష, అత్తపరిశీలన (అత్తనవా అత్తన ఏక్క వేజాలి) అవసరమని చెప్పాడు. అందుకు అత్త నియంత్రణ (దమ) మానసిక ప్రశాంతత (సమ) లను సాధించాలని బుద్ధుడు చెప్పాడు. మనసును స్వాధీన పర్చుకోవడం అనేది బౌద్ధ భిక్షువులకే కాక మూఝా సామాన్యులకు కూడా అరోగ్యోపాయం ఎంతో అవసరమని ఆయన చెప్పాడు. ప్రముఖ మానసిక వైద్యులుగా పేరొందిన రాబర్ట్. హెచ్. థోలిస్ బుద్ధుడి గొప్పతనాన్ని సామాజిక రుగ్మతలను తొలగించడానికి ఆయన చెప్పిన మార్గాన్ని గురించి చెప్తూ 'Across the gulf of twenty-five centuries we seem to hear in the voice of the Buddha the expression of essentially modern mind.'

అత్యంతాధునికమైన మనస్సు వ్యక్తీకరించే అంశాలను మనం 25 శతాబ్దాలకు పూర్వమే బుద్ధుడి గొంతు నుండి విన్నాం అని ఆయన మానసిక పరివర్తనతో రుగ్మతలను తొలగించే అత్యంత ఆధునికమైన పద్ధతిని బుద్ధుడు 2500 సంవత్సరాలకు పూర్వమే అభివృద్ధి చేశాడని ఆయన మార్గాన్ని కొనియాడాడు. అందువల్లే బౌద్ధ భిక్షువులు కూడా క్రాంతి పరులుగా తమ ధ్యానాన్ని వాస్తవికాంశాల నుంచి కొనసాగించారు. ఒక బౌద్ధ భిక్షువు తమ ధ్యానాన్ని ఇలా కొనసాగిస్తున్నాడని దిఘనకాయన చెప్తున్నాడు.

"బౌద్ధ భిక్షువు మంచి చెడుల విచక్షణ తెలిసినవాడై వుండి తన ఆలోచనకు, జ్ఞానానికి, దృక్పథానికి అభివృద్ధికై ఈ విధంగా ధ్యానిస్తున్నాడు. 1 ఈ నా శరీరం భౌతికమైనది. అది నాలుగు భూతముల చేత నిర్మితమైనది. అది తల్లి పండ్ల కలయిక నుండి జనించింది. నిరంతరం అన్నం చేత, రసాల చేత పునః సృష్టి చేయబడుతూ వచ్చింది. దాని సహజగుణం అశాశ్వ

తత్వం. అది అభివృద్ధికి, క్షీణతకూ పాత్ర మైనది. ఈ నా చైతన్యం కూడా దానిపైన ఆధారపడే తదనుగుణంగా పరిణమిస్తుంది.” (దిఘవకాయం 1-76)¹

బుద్ధుడు మనిషిని కేవలం భౌతిక జీవిగానేకాక చైతన్యయుతమైన భౌతిక జీవిగా గుర్తించాడు. మనిషి అస్తిత్వం చైతన్యంతో పరిపూర్ణమవుతుందని ఆయన చెప్పాడు.

భౌతిక వాదులు మనిషి చైతన్యాన్ని గుర్తించారు. పదార్థేతరంగా ఏమీలేదని తేల్చారు. భావవాదులు, ఆధ్యాత్మిక వాదులు శరీరాన్ని ఇహ పర సౌఖ్య సాధనంగా వ్యాఖ్యానించారు. కానీ బుద్ధుడు భౌతికవాదుల చైతన్యసూత్రాన్ని మానవుడికి అన్వయించడంలో మరింత ముందుకు సాగాడు.

While the heterodox teachers attempted to provide an objective explanation of the human personality by focusing on either the physical body or physical action, which they felt to be easily and objectively identifiable, the Buddha here introduced consciousness as an inalienable part of the human personality, even though it is not so objectively identified and analyzed. Thus he rejected the purely physicalistic explanation of the human personality as well as human behaviour.

బుద్ధుడికి ముందు భౌతికవాద బోధకులు మానవ వ్యక్తిత్వానికి వస్తుగతమైన వివరణను ఇవ్వడానికి ప్రయత్నించారు. అందుకు భౌతిక శరీరం పైన గానీ, భౌతిక చర్యల పైన గానీ దృష్టిని కేంద్రీకరించారు. తేలికగానూ వస్తుగతం గానూ గుర్తించే వెసులుబాటును వారు ఉపయోగించుకున్నారు.

అయితే బుద్ధుడు చైతన్యాన్ని మానవ వ్యక్తిత్వం నుండి విడదీయరాని అంశంగా పేర్కొన్నాడు. అది వస్తుగతంగా కనిపెట్టి విశ్లేషించడం వెంటనే సాధ్యం కాక పోయినప్పటికీ చైతన్యాన్ని మానవ వ్యక్తిత్వం నుండి వేరు చేసి చూడరాదని ఆయన చెప్పాడు. దీంతో కేవలం భౌతికవాద వివరణతో మాత్రమే మానవ వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రవర్తననూ అర్థంచేసుకొనే పద్ధతిని బుద్ధుడు తిరస్కరించాడు.

-
1. A History of Buddhist philosophy
David, J. Kalupahana - page 39

బౌద్ధం ప్రకారం సామాజిక నైతిక ధర్మాన్ని రాజ్యం తన రాజకీయ ఆర్థిక వ్యవహారాల్లో అన్వయించాలి. బుద్ధుడు బ్రాహ్మణుల నుండి సామాన్యుల వరకూ ఒకే విధంగా అనువర్తితమయ్యే సామాజిక నియమావళిని రూపొందించి ప్రవచించాడు.

క్రీస్తుపూర్వం ఆరవశతాబ్దంలో బౌద్ధం ఆవిష్కరించబడినప్పుడు ఉత్తర భారతదేశం ఒక రాజ్యంగా కాక అనేక చిన్నచిన్న రాజ్యాలుగా, గణతంత్రాలుగా వుంది. ఉజ్జయినిలో ప్రజలుఎన్నుకొన్న కొంత మంది పెద్దలు పరిపాలించేవాళ్ళు. ఇటువంటి ఉదాహరణలు పాశీసాహిత్యంలోఎన్నో కనబడతాయి. బౌద్ధ సాహిత్యంలో ఎక్కడా ఒకరికంటే ఒకరు అధికులు అన్న భావనే కనబడదు. బుద్ధుడు రాజ్యపరిపాలనకు సద్ధర్మ వర్తనుడైన వ్యక్తి అర్హుడని పేర్కొన్నాడు. రాజ్యానికి నాయకుడిగా వున్నవ్యక్తి అధర్మవర్తనుడైతే ప్రజలుకూడా అధర్మవర్తనులు అవుతారు కాబట్టి రాజుతప్పనిసరిగా బౌద్ధ నియమాలను అనుసరించాలి. రాజులక్షణాలను గురించి దిఘనకాయం ఈ విధంగా పేర్కొంటుంది.

రాజు తప్పనిసరిగా ధర్మంపట్ల విశ్వాసం కలిగివుండాలి. తన నివాసంలో అందరికి సమానమౌదానిచ్చి గౌరవించే ఉదార స్వభావుడై వుండాలి. భూత, భవిష్యత్, వర్తమాన కాలాలకు సంబంధించిన అంశాలను కార్యకారణ వివేచనతో అన్వయించగలిగిన జ్ఞానవంతుడై వుండాలి. రాజుహింసను, దొంగ తనాన్నీ, వ్యభిచారాన్నీ, మాదకద్రవ్యాలసేవనను తాను త్యజించి ప్రజలకు మార్గదర్శకుడిగా వుండాలి. ఒక తండ్రి తన పిల్లల భవిష్యత్తుపట్ల ఎంత ప్రేమగా వ్యవహరిస్తాడో రాజు తన ప్రజల పట్లఅలా వ్యవహరించాలి. తన స్వార్థ ప్రయోజనాల కోసం ప్రజలను పీడిస్తూ విలాసవంతంగా గడిపే రాజుల ప్రవర్తనను బౌద్ధం తీవ్రంగా ఖండించింది. రాజు అందుకే శిక్షించే వాడుకాదని, ప్రజలను ధర్మానువర్తులనుచేసి రక్షించేవాడని బౌద్ధం వ్యాఖ్యానించింది.

న్యాయ విచారణలో రాజు న్యాయ సూత్రాలకంటే మానవతా దృక్పథానికి ఎక్కువ విలువ ఇవ్వాలని బౌద్ధం పేర్కొంది. న్యాయసూత్రాలు

మనిషి కోసం సర్వోత్తమపుత్రాయేతప్ప మనిషి న్యాయసూత్రాలకోసం ధృట్టు కాలిబట్టి న్యాయనిర్ణేతలకు న్యాయసూత్రాల పరిజ్ఞానంతో పాటు మానవ ప్రవృత్తి, ప్రవర్తనానియమాలు తెలిసి వుండాలని బౌద్ధం పేర్కొంది. - మనుషులు భౌతిక ఆర్థిక జీవులేకాక అంతకంటే ఎక్కువగా మానసిక జీవులుకూడా కాబట్టి సమగ్ర వివేచనతో న్యాయనిర్ణయం జగగాలని బౌద్ధం చెప్పింది.

ఉజ్జయిని గణతంత్ర ప్రముఖులను ఉద్దేశించి బుద్ధుడు మాట్లాడుతూ ఇలా అన్నాడు.

“పరిపాలకులు నిరంకుశ, నిరాపేక్ష అధికారాలను కలిగివుండడం కంటే సామాజిక నీతి ప్రమాణంగా కలిగిన రాజ్యాంగ నియమావళిని రూపొందించుకొని వానికనుగుణంగా పరిపాలన సాగించాలని ప్రతి విషయంలోనూ సంఘసభ్యులందరు చర్చించి నిర్ణయాలు తీసుకొవాలని ప్రేమ, కరుణ అనే మానవ విలువలు రాజ్య ఆర్థిక విధానంలో ప్రతిష్ఠించాలని సలహా ఇచ్చారు.” (దిఘనకాయం || 73-4) బౌద్ధ సంఘం స్వయం సంపూర్ణమైన పాలనావ్యవస్థగా అభివృద్ధి చెందిన విధానాన్ని గురించి జి. టి. గారేట్ సంపాదకత్వం వహించి ‘దనలెగసీ ఆఫ్ ఇండియా’ అనే పుస్తకంలో Marquess of zeland ప్రస్తుతం మనం అనుసరిస్తున్న పార్లమెంటరీ వ్యవస్థ ఇంకా అద్భుతమైన పద్ధతుల్లో రెండువేల సంవత్సరాలకు పూర్వమే బౌద్ధ సంఘాల్లో అమలయిందనీ, ఒక గౌరవనీయమైన స్పీకర్ ఉండేవాడనీ, చర్చను ప్రారంభించే సాంప్రదాయం ఉండేదనీ, పీఛ్ లిప్ ఉండేవాడనీ, సభ్యులు చర్చకు తీర్మానాన్ని ప్రతి పాదించడం ఒక సాంప్రదాయంగా వుండేదనీ, ఒక అంశాన్ని సామాజిక నియమంగా మార్చడానికి మూడు సార్లు చర్చ జరిగేదనీ అవంతరమే అది తీర్మానంగా చట్టంగా అమోదించ బడేదనీ పేర్కొన్నాడు.

ఈ ప్రజాస్వామిక చృక్పథాన్ని బుద్ధుడు అనాడే సంఘంలో ప్రవేశ పెట్టడం గణవ్యవస్థలో పాతుకొంటున్న రాచరిక భావజలం మీద గొడ్డలి పెట్టయ్యింది. బుద్ధుడి ధర్మాలు సరళంగా వుంటూనే ఆ ధర్మానికి వ్యతిరేకంగా వుండే వటవృక్షాలను కూల్చగలిగి వుండేవి. మనిషి, మనస్సు, సంఘం, సమిష్టితత్వం, సమానత్వం అనేభావాలు సజీవంగా మనగలిగాయి.

షాటి వ్యక్తిత్వం చలపడి ప్రజలనుననుల్లో నాటుకొని సహజపరివర్తనతో ప్రజలు సామాజిక కార్యకలాపాల్లో భాగస్వాములయ్యేట్లు చేశాయి.

అందుకే బుద్ధుడు 'నాథర్మం నిరాశావాదం కాదు. అది దుఃఖాన్ని గుర్తించమని చెబుతుంది. దాన్ని తొలగించే విషయాన్ని కూడా నొక్కి చెబుతుంది. దానిలో ఆకాంక్ష, లక్ష్యం వున్నాయి. దాని ఉద్దేశం అవిద్య (అవిజ్ఞా) ను తొలగించడం. అవిద్య అంటే దుఃఖమున్నదన్న జ్ఞానం లేక పోవుటయే' అని తన ధర్మాన్ని వివరించాడు.

బుద్ధుడి ధర్మాన్ని స్వీకరించిన వారిలో రెండు రకాలకు చెందిన వారు ఉండేవారు. మొదటి రకం భిక్షువర్గం. రెండవ రకం ఉపాసన వర్గం. ఈ రెండు వర్గాలకు వేర్వేరు నియమాలు ఉండేవి. అయితే జీవన విధానం ధర్మాచరణలో ఇద్దరికీ భేదం లేదు. బౌద్ధ డిక్షకు తన దగ్గరకు వచ్చిన వారి సిద్ధపాటునుబట్టి బుద్ధుడు భిక్షువులుగానూ, ఉపాసకులుగానూ స్వీకరించేవాడు.

భిక్షువు విధిగా బ్రహ్మచారియై, స్థిర నివాసం లేనివాడై బౌద్ధ ధర్మ ప్రచారం గావిస్తూ సంచరిస్తూ వుంటాడు. భిక్షువుకు ప్రతిజ్ఞలుంటాయి. వాటిని ఉల్లంఘిస్తే భిక్షు స్థాయిని కోల్పోతాడు. భిక్షువుకు స్వంత ఆస్తివుండకూడదు.

అయితే ఉపాసకులు గృహస్థులై వుండవచ్చు. బౌద్ధం ఆదేశించిన నియమానుసారంగా జీవితాన్ని గడపాలి. ఉపాసకుడు తాను సిద్ధపడి కోరుకున్నప్పుడు భిక్షువుగా మారవచ్చు. భిక్షువులతో బౌద్ధసంఘం ఏర్పడింది. ఉపాసకులు సామాజకులై వుండేవారు.

బుద్ధుని బోధనలతో ఉత్తేజితులైన వారు ఎంతోమంది భిక్షువులుగా మారి బౌద్ధసంఘాలను ప్రజాస్వామిక విలువలతో అభివృద్ధి చేశారు. మరెందరో స్త్రీ, పురుషులు ఉపాసకులుగా మారారు. బుద్ధుడు కులం, మతం, స్త్రీ, పురుష, ధనిక, పేద, తేడాలేవీ లేకుండా అందరికీ సమానంగా తన డిక్షను ఇచ్చి, ప్రతి మనిషికి ఒకే రకమైన విలువను

ఇచ్చే ప్రజాస్వామిక జీవన విధానాన్ని 25 శతాబ్దాలకు పూర్వమే మన భారత భూభాగంలో అమలుచేశాడు.

అన్ని వర్గాల ప్రజలు బుద్ధుణ్ణి అనుసరించడానికి తాపత్రయపడ్డారు.

బుద్ధుడు ఒక వ్యక్తిగా, వ్యవస్థగా, సంఘంగా, సమధర్మంగా, సంస్కృతిగా తాను జీవించిన కాలంలోనే ఖండ ఖండాంతరాలు తనవైపు చూడగలిగేంత ప్రతిభావంతంగా సమతాధర్మాన్ని ప్రవచించాడు. అనాడు ఉచ్చసీచ తేడాలులేకుండా, బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి అనకుండావుండలేని పరిస్థితి ఏర్పడింది. బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి నుండే సంఘం శరణం గచ్ఛామి ఆవిర్భవించింది. అవేపు సాగిపోదాం.

ధమ్మ పదం - దార్శనిక మ్హారం

ప్రపంచ దర్శనాలన్నింటిలో అత్యుత్తమైంది, ఆదర్శమైంది, దార్శనికమైంది, మానవుణ్ణి అగ్నిపుటంలో వేసి సువర్ణంలా తీర్చిదిద్ది మానవ మనుగడకు నూతన మార్గాన్ని నిర్మించింది ధమ్మపదం. ఇందులో పేర్కొనబడిన అంశంలేదు. మానవునకు సమాజం, పరిసరాలు, వ్యక్తిత్వం, పంచేంద్రియాలు, మనసు, సుఖం, దుఃఖం, నీతి పర్ణతత్వం, ఉచ్చసీచాలు, ఉన్మాదం, సన్మార్గం, శాంతి అన్ని విషయాలు లోతుగా ఉదాహరణాత్మకంగా పరిశీలించబడ్డాయి. మానవుడు తన్ను తాను వెలిగించుకోటానికి ఒక మహాజ్వల ధార్మిక కాంతి పుంజం ధమ్మ పదంలో ఉంది. ప్రతి మనిషి మరొక మనిషిని అవమానించే, నిర్జించే, అణచివేసే సమాజానికి ప్రత్యామ్నాయంగా, ప్రతి మనిషి తన్నుతాను జయించే, తన్నుతాను నియంత్రించుకునే, నిగ్రహించుకునే, నిర్మించుకునే సూత్రాలు ధమ్మపదంలో ఉల్లేఖింపబడ్డాయి. మహేందాతమైన కైలి, సహజమైన నియమాలు, నీతినిబద్ధమైన సూత్రాలు, మానవత్వ పరిమళాలు ఇందులో గుభాళించాయి. కాగితపుపూటలా కృత్రిమంగా కాకుండా నిర్మలమైన నదీప్రవా

హంలా సతీవ జలంలా అదిప్రవహించింది. ఎందరికో జ్ఞానతృప్తి తీర్చింది. ఆ ధమ్మ పదం ఖండఖండంతరాల వరకు నిర్మించబడటానికి కారణం ఆచరణలో నుండి ప్రభవించడమే. ఆచరణేదానికి అయున్ను. బుద్ధుని ప్రతిమాట ఆచరణ నుండి ఉద్భవించింది. కఠోరమైన జీవన మార్గం, సత్యనిష్ఠయైన జీవిత శైలి ఆయన్ని ప్రబోధకుడిగా నడిపించాయి. ధమ్మపదం బౌద్ధసారం. మానవునికి తగిలించబడిన అన్ని సంకెళ్ళను ఛేదించింది. మానవుణ్ణి బంధవిముక్తుణ్ణి చేసింది. నవ్యంగా తీర్చిదిద్దింది.

ధమ్మ పదం పాళీభాషలో రచించబడింది. పాళీ అనాటి సామాన్య జన భాష. సంస్కృతం తరువాత ఆభాషను అణిచివేయడానికి ప్రయత్నించింది. బుద్ధుడు పాళీలోనూ మగధలోనూ తన బోధనలను అందించాడు. రాజాస్థానాలకే పరిమితమైన సంస్కృత భాషలో బుద్ధుడు బోధించలేదు. పైగా ఆభాషను ఈ సడించి, అది మృతమవుతుందని చెప్పాడు. ఏ జాతికైనా తమ నిత్యవ్యవహారంలో చేసిన బోధలే సజీవప్రపంచులవుతాయి. అవి జనంలో నుండి పుట్టి జనాన్ని ప్రభావితం చేస్తాయి. బుద్ధుడు తన బోధల్లో కరుణ రసార్ధమైన భావాలను వెలువరించడంతో అతని చుట్టూ ముట్టారు. ముందు ప్రజలు వెంబడించిన తరువాత అంతఃపురాలు కూడా కదిలివచ్చాయి. ఆయన భావాల్లో గాంభీర్యంతో పాటు సౌందర్యం కూడా ఉంది. బుద్ధుని బోధనల లయాత్మక సాహితీ రూపమే ధమ్మపదంగా రూపొందింది. ఇందులో ఇరువై ఆరు అధ్యాయాల్లో నాలుగు వందల ఇరవై మూడు 'గాథ' లున్నాయి. ఈ ధమ్మపదం ప్రభావం ఆ తరువాత వచ్చిన భారతీయ మతాలన్నింటి మీద పడింది. హిందూ ధమ్మ గ్రంథాలుదీనికి ప్రత్యామ్నాయ సూత్రాలతో మానవ సమాజాన్ని అమానవీకరించిడానికి ప్రయత్నించాయి. భగవద్గీత వంటి రాజ్య హింసకు సంబంధించిన గ్రంథాలు ధమ్మ పదానికి వ్యతిరేకవాదాన్ని ప్రబోధం చేయడానికి ప్రక్షిప్తం చేయబడ్డట్టివే. ధర్మ గ్రంథాలకు ప్రత్యామ్నాయంగా అధర్మ గ్రంథాల నిర్మాణాన్ని వారుగావించారు. గీతను ధమ్మపదానికి ప్రత్యామ్నాయంగానే ప్రక్షిప్తంగా భారతంలో వేర్పారు. ఈ విషయాన్ని ప్రస్తావిస్తూ కొశాంబి "రెండు పెద్ద సైన్యాలు పరస్పరం తలపడ్డానికి సిద్ధమై రథాలు బరిలోకిదిగిన తరువాత నైతికతత్వంపై సుమారు మూడు గంటల పాటు ఉపన్యాసం చెప్పడమే చాలా అసంగతంగా ఉంది.

కనుక 'గీత' ఆ తరువాత చేర్చబడినదేకాని ప్రాచీన గ్రంథం కాదు. తక్కువ పరిమాణంలో ఉన్నపాత గ్రంథాన్ని విస్తరింపడం వల్ల తయారైనది కూడా కాదు. ఇది తయారైన చాలా శతాబ్దాల తరువాత గాని దీనికి ప్రాముఖ్యత రాలేదు. తామే చెప్పే మాటలను కింద వర్గాల జనం వినాలి. ప్రాచీన యుద్ధగాధలను, వీరగీతాలను వినడానికి వాళ్ళు చాలా ఇష్టపడతారు. అందువల్ల పురాణాలను తిరిగిరాయడంకన్నా కొత్తగా రాసి పాతవని బొంకడం కన్న తమ సిద్ధాంతాలను ఇతిహాసాల్లో ఇరికించి చెప్పడం బ్రాహ్మణులకు సులభ పద్ధతిగా కనిపించింది.

ప్రాకృత భాషలు పెక్కు ప్రాంతీయభాషలుగా విడిపోతుండిన కాలమిది. ప్రైవర్గాలవారు సంస్కృతాన్ని ఉపయోగించడం ఎక్కువవు తున్న కాలం. సన్యాసులు, వ్యాపారులు ఉపయోగించిన వ్యావహారిక భాష (వింగాప్రాంక) లోనేకుపానులు, శాతవాహనులు శాసనాలు వేయించారు. కానీ క్రీ.శ. 150 సం. తరువాత కొత్త రాజులు ముఖ్యంగా రుద్రదమనుని వంటి విదేశీయులు తమ విజయాల గురించి అడంబరమైన సంస్కృతంలో రాయడం మొదలు పెట్టారు. వారికి సంస్కృతంలో ప్రవేశం ఉండడం కూడా వారిగొప్పతనంలో భాగమైంది. బౌద్ధులు కూడాసామాన్య ప్రజల భాషలో బోధించాలన్న తమగురువు మాటలు విన్నవించి సంస్కృతం పుచ్చుకున్నారు. 'అశ్వశౌమ్న' రచనల వంటి మతపరమైన ఉద్దేశ భరితనాటకాలు, కావ్యాల్లో ప్రామాణిక సంస్కృత సాహిత్యంలో ఉచ్చదశమొదలైంది. అనాటి ప్రభువర్గం సంస్కృతంలో ప్రవేశం సంపాదించింది.

పాత గ్రంథాల్లో ఒక కథనో, ఉపకథనో ప్రక్షిప్తంగా చేర్చినా ఎవరూ అభ్యంతరం పెట్టేవారుకాదు. అసలు మహాభారతం సంగతేమిటి? సంజయుడు ధృతరాష్ట్రానికిలా చెప్పాడని జనమే జయునికి వ్యాసుడు చెప్పాడు. వ్యాసుడిలా చెప్పాడని నైమిశారణ్యంలో ఉగ్రశ్రవుడనే కవిగాయకుడు తనచుట్టూ వేరిన ఋషులతో చెప్పాడు. కనుక బ్రాహ్మణులు గీతప్రామాణికత్వం బాధపడలేదు. దాని వల్ల తామాశించినంత ప్రయోజనం వేకూరదని మాత్రం అసంతృప్తి చెందారు. అందుకే 14 వ (అశ్వమేధ) పర్వంలో మరో 'అనుగీతను' వేర్చాడు. కృష్ణుడు భారత యుద్ధానికి ముందు తనకు చెప్పిందంతా మరచి పోయానని, మళ్ళీ చెప్పాలని అర్జునుడు అడుగుతాడు. కృష్ణుడు దాన్ని మొత్తం

జ్ఞాపకం చేసుకోవడం తనకు కూడా సాధ్యం కాదంటాడు. దానికి బదులు రెండో 'గీత' పేరిట పరమ చెత్త మాట్లాడతాడు. కాకపోతే ఇది బ్రాహ్మణులను ఆకాశానికెత్తేస్తుంది. ఈనాడు దాన్నెవరూ చదవరు. దాన్ని మొదట 'గీత' తో పోల్చడానికి వీలులేదు. తీయినా సవరణ కర్తలు అపి అనాడెంతో అవసరమని భావించారు. ఈ విధంగా 'భగవద్గీతలు' అణగీతలు సృష్టించారు. బౌద్ధంలో కూడా బ్రాహ్మణులు చొరబడి బౌద్ధ సూత్రాలను, కథలను సంస్కృతీకరించ చూశారు. ప్రజలభావను దెబ్బతీసి గుప్తులు మళ్ళీ సంస్కృతాన్ని హిందూ సంస్కృతిని పునర్యవస్థీకరించ ప్రయత్నం చేశారు. బౌద్ధంలో అపరణాత్మకమైన నిర్వాణాత్మక సూత్రాలను వైదిక హిందూ అసమభావ జాలం సామాన్య ప్రజల మనోగతం నుండి తొలగించ లేక పోయింది. అవి సదా కుక్కులుకాగా ఇవి కేవలం అభూత కల్పనలు. బౌద్ధ సూత్రాలు ప్రజల బలహీనతలు తొలగించగా, వైదిక పురాణ గాథలు ధర్మసూత్రాలు ప్రజల బలహీనతలను బలపర్చడానికి ప్రయత్నం చేశాయి.1.

అందుకే ధమ్మపదం నిరంతర ఆధ్యయనం చేయవలసిన జీవన ధర్మ సూత్ర నిధి. హిందూ అధర్మ భావ జాలంపై యుద్ధం చేయడానికి ఓడించ దానికి ఇదే సరైన ఆయుధం. ధమ్మ పదానికి 'మాక్స్ ముల్లర్' ఇంట్రడక్షన్ లో ఇలా వివరించాడు.

"The title of 'Dhammapada' has been interpreted in various ways. It is ambiguous word and has been accepted as such by the Buddhists them selves. Dhamma has many meanings. Under one aspect it means religion, particularly the religion taught by Buddha, the law which every Buddhist should accepted and observe. Under another aspect Dhamma is virtue, or the realisation of the law"2

ధమ్మ పదం అనేపదం అనేక విధాలుగా అనేక అర్థాల్లో వర్ణించబడు తుంది. 'ధమ్మ' అనే పదానికి అనేక అర్థాలున్నాయి. బుద్ధుడు ప్రబోధించిన

1 భగవద్గీత - చారిత్రిక పరిణామం- డి. డి. కోశాంబి- 6వేష

"ఎంక్వరీ" పత్రిక 1959- సంవత్సరం నుండి తెలుగు అనువాదం

2. The Dhammapada Introduction - (p. i i i) A collection of verreg (1992)

(Sacred Books of the East, vol — 10 — 1

మాగ్గాన్ని ధమ్మ పదమని కూడా అంటారు. ధర్మం యొక్క పునశ్చరణే ధమ్మ పదంగా రూపొందింది.

ధమ్మ పదంలో సూక్తాలు.

ధమ్మ పదంలో మొదటివి యమకమార్గం. దానిలో మనస్సు యొక్క పాఠముఖ్యాన్ని తెలిపారు.

"All that we are is the result of what we have thought ; if it is founded on our thoughts, it is made up of our thoughts. If a man speaks or acts with an evil thought pain follows him, as the wheel follows the foot of the ox that draws the carriage " - 1

చేసే ప్రతి దానికి మనసే ప్రధానమైందని ధమ్మ పదం ప్రబోధించింది. మనసే సర్వం మనసే ప్రధానమని ఈ నిర్వచించింది మన చేతలుగా దుఃఖాలుగా ఎదురిగిట్టను వెంటడిస్తున్న బండి చక్రాలుగా ఉంటాయని ధమ్మ పదం చెప్పింది. " For hatred does not cease by hatred at any time; hatred ceases by Love, this is an old rule"2 పగతో పగ చల్లారదు. ప్రేమ వల్లనే పగ చల్లారుతుంది, ఇది పాత సూత్రమే. అనే ధమ్మ పదం ఆ సూత్రాన్నే పదే పదే నిర్వహిస్తుంది. ధమ్మ పదంలో ప్రధాన అంతర్వాహిక ప్రేమ అనే సత్యం. ప్రేమతో పాటు సత్యాన్ని కూడా ధమ్మ పదం విశ్లేషిస్తుంది. " they who know truth in truth, and untruth in untruth, arrive at truth, and follow true desires."3సత్యాన్ని సత్యంగా అసత్యాన్ని అసత్యంగా తెలుసుకోగలిగిన వాడే జ్ఞానవంతుడు అని ధమ్మ పదం నిర్ధారించింది. ధమ్మపదం ప్రధానంగా ఆచరణను నొక్కి చెప్పింది. ఆచరణ లేనిదే కర్తృత్వం ఏమీ ఉండదని ధమ్మ పదం వివరించింది.

" the thoughtless man, even if he can recite a large portion (of the law), but is not a doer of it, has no share in the priesthood, but is like a cowherd counting the cows of others"4 ఎన్ని ధర్మ

శాస్త్రాలు పాఠాలు వల్లించినా, అవి ఆచరణలో పెట్టనివాడు ఇతరుల గోవుల లెక్కంచే అలకాపరి వంటివాడు. వాడెప్పటికీ బోధనత్వము కాదు. అని ధమ్మ పదం ఆచరణ శీలినే బోధకుడిగా అంగీకరిస్తుంది. ఎంత బదివాడు అనేది కాదు ఏమి ఆచరిస్తున్నాడు అనేది బౌద్ధంలో ముఖ్యం.

"The follower of the law, even if he can recite only a small portion (of the law) but, having for saken passion and hatred and foolishness, possesses true knowledge and serenity of mind, he, caring for nothing in this world, or that to come, has indeed a share in the priesthood"1 శాస్త్ర పరిజ్ఞానం కంటే కూడా ధమ్మపదం జీవితంలో ఆచరణ కెక్కువ విలువనిచ్చింది. ఆచరించేవాడే బోధకు అర్హుడని అందునా రాగ, ద్వేష మోహములను విడిచిపెట్టగలిగిన వాడే శ్రమణులలో ఒకడు కాగలడని ధమ్మపదం పేర్కొంది.

బౌద్ధంలో స్థిరత్వానికి స్థిరమతిత్వానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వారు. ఈ విషయాన్ని ధమ్మ పదం ఇలా వ్యాఖ్యానించింది By rousing him self, by earnestness, by restraint and control, the wise man may make for himself an island which no flood can over whelm"2

స్థిరమతిత్వంతో, సంయమనంతో, కోపరహితుడిగా ఉండి, నిబ్బరంగా, నిజాయితీగా, ఉండే విజ్ఞాన వంతుడు వరదల ధాటికి మునగని దీవిలా ఉంటాడని, అలా ఉండగలిగిన స్థిరత్వాన్ని బౌద్ధులు సాధించాలని ధమ్మ పదం బోధించింది.

చంచలమైన మనస్సును అదుపులో పెట్ట వలసిన అవసరం ఉందని ధమ్మపదం నొక్కివెప్పింది. మనసుకు చంచలత్వం అనే స్వభావం సహజమైనప్పటికీ దానిపై అదుపును సాధించిన వారే సుఖాన్ని పొందుతారని ధమ్మ పదం పేర్కొంది.

"It is good to tame the mind, which is difficult to hold in and flighty, rushing wherever it listeth a tamed mind brings happiness."3 ధమ్మపదంలో మనస్సుకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యత ఉంది. మనస్సు అనేక కోరికలు కోరుతుంది. అయితే వాటిని నియంత్రించి మనసుకొక గమ్యాన్ని లక్ష్యాన్ని నిర్దేశించుకోగలిగితే అది జ్ఞానానికి మార్గమవుతుంది.

Dhammapada - chap 1 page 8 20 (శ్లోకం) page 10 - 25 (శ్లోకం)

అప్పమి చేసుహితాం భావమోనో । ధమ్మస్సు కోటి అనుధమ్మచారి

రాగఇచ్ఛ రోషఞ్ఞ పహాయ మోహం ।

3 chap III p - 12 - 35

ఈ విషయాన్ని విశ్లేషిస్తూ ప్రసిద్ధ బౌద్ధ రచయిత ప్రొ॥పి. లక్ష్మీనరసు ఇలా అన్నారు. “సంకల్ప రాహిత్యం మనస్సును నిర్విర్ర్కం చేస్తుంది. రక్షకుల కొరకై మానవులు ఎదురు చూస్తారు. బోధను ఆశించేవాడు తన భవిష్యత్తుకుతానే అధినాథుడు కావాలి. అతడొక సమరశీలయోధుడు దుష్టచింత నలను, తన మనస్సునుండి నిత్యం పారదోలే సమరంలో పాలుపంచుకోవాలి. దుష్టమైన పునాదులనుండి వచ్చే ప్రమాదాలను భరించి, ఎదిరించి ఓడించాలి. నిరంతర కృషి ద్వారా సంకల్ప బలం పెరుగుతుంది.” 1

శరీరాన్ని మట్టి కుండతో పోల్చి మనసును కోటగా ఉపయోగించి జ్ఞానాన్ని ఖడ్గమని పేర్కొంది ధమ్మపదం. తన విజయానికి జ్ఞానమే మారమంటుంది ధమ్మపదం. శత్రువు కంటే కూడా పెడదానిన పడిన మనస్సు పెట్టే కష్టాలే మనకు హాని కలిగిస్తుందని ధమ్మపదం పేర్కొంది. “ధమ్మపదం విషయ వాంఛలను నిరాకరించింది. ఈ విషయాన్ని ఉపమానాత్మకంగా ధమ్మ పదంయిలా చెప్పింది.

“Death carries off a man who is gathering flowers, and whose mind is distracted, as a flood carries off a sleeping village.”2

నిదురిస్తున్న పల్లెను వరదొచ్చి ముంచినట్లు విషయ వాంఛలనే పూరి కోసం వెంపర్లాడే చంపల చిత్తుణ్ణి వేటాడి పట్టి మరణం దిగమింగుతుంది. అచరణ విషయంలో ధమ్మపదం ఎన్నో సూత్రాలను చెప్పింది. మాటలకా

1. knowing that this body is (fragile) like a jar, and making his thought firm like a fortress, one should attack Mara (the tempter) with the weapon of knowledge, one should watch to him when conquered, and should never rest.”1

2. Chap IV—page 17—47

చేతలకూ పొత్తులేకుండా ఎన్నిసూక్తులు వల్లించినా, ఫలంలేదని, అట్టి సూక్తులు రంగు రంగులతో సుందరంగా కనిపిస్తూ సువాసనలేని పూలవలే నిరర్థక మైనదని ధమ్మపదం చెప్పింది.

Like a beautiful flower, full of colour, but without scent' are the fine but fruitless words of him who does not act accordingly."1

లోని పరిమళం కన్నా సత్పురుషుల మంచితవం మిన్న అని పరిమళం గాల్గి ఎదురీదలేదని సత్పురుషులు తమకెదురొస్తున్న అడ్డంకులను తట్టుకొని తమ ఆశయాలను అన్ని దిక్కులకూ ప్రసరింపజేయగలరని ధమ్మ పదం వ్యాఖ్యానించింది. ధమ్మ పదం బౌద్ధుల సిద్ధాంతాలను సామాన్య జనంలోకి తీసుకెళ్ళడం చూప ఎక్కువ దృష్టిపెట్టింది. సామాన్య జనంలోకి సిద్ధాంతాలు ప్రవహించాలంటే శీలపంతుడై బోధకుడుండాలని (మోచశీల వతమ్ గన్తోమతి దేవేసుఉత్తమో) ఆ బోధకుని బోధ సుగంధపరిమళమై ప్రసరించాలని ధమ్మ పదం చెప్పింది. బుద్ధగణం పండితుల మధ్యలో సంచరించడం కాకుండా సామాన్య జనంలోకి బురదలో దారి పక్కన విరిసిన తామర పూవు లాగా సుబోధాల సుగంధాలు అందించాలని ధమ్మ పదం పేర్కొంది.

As on a a heap of rubbish cast upon the highway the lily will grow. Full of sweet perfume and delight. thus among those who are mere rubbish the disciple of the truly enlightened Buddha shines forth by his knowledge above the blinded worlding."

బౌద్ధులు తమ సూత్రాలను ప్రజల మెదడుకు హృదయానికి చేరే బాషలో చెప్పారు. అందుకే వారు తీసుకున్న ఉపమానాలు కూడా ప్రజల నిత్య జీవితంలోనివే. బుద్ధుని ఆలోచనలు ప్రజల్లోకి ప్రవహించటానికి ఇదే ప్రధానకారణం. బుద్ధుణ్ణి వ్యతిరేకించే వారు కూడా ఈ విషయాన్ని అంగీకరించారు. బౌద్ధాన్ని లోతుగా పరిశీలించిన ప్రొఫెసర్ పి. లక్ష్మీనరసు బౌద్ధాన్ని తీవ్రంగా వ్యతిరేకించే "భక్తలేమి సెంట్ హెల్లర్" మాటలు ప్రస్తావిస్తూ "ఎసుక్రిస్తును మినహాయించి, బుద్ధుని కంటే పవిత్రుడు, ఆకర్షణీయమైన మత ప్రవక్త మరొకరు" లేరు అన్నారు. ఈ విషయాన్ని విశ్లేషిస్తూ ఆయన బుద్ధు

2: Chap—IV page 18—51

chap - IV page - 19 -

58. 59,

బద్ధం అంటే ఏమిటి? లక్ష్మీనరసు - పేజి (7)

నిలో అత్యున్నత రాజలక్షణాలు, మౌనుల జ్ఞానసంపద లక్ష్యానికై సర్వం త్యాగంచేసిన వీరుని దృఢ దీక్ష ఇవన్నీ మేళవించాయి. తన పూర్వీకుల మత శాఖలన్నిటినీ ఆయన స్పృశించి పదిలి చేశాడు. తనకుతానై అత్యున్నత మతాన్ని రూపొందించాడు. ఆయన బోధలు లోపరహితాలు, అలౌకికమైన అవతార సూక్తులు చెబుతున్నానని ఎప్పుడూ అనలేడు. మానవుడు స్వశక్తి ద్వారా నిర్వాణాన్ని సాధించగలడని, బాహ్య అలౌకిక శక్తుల అవసరంలేద దృఢంగా విశ్వసించినవాడు. తథాగతుడు నిజంగా విశ్వానికి వెలుగు" అని బుద్ధుని వ్యక్తిత్వాన్ని దృశ్యకరింపజేసాడు.

పంచేంద్రియాలు ఏవిధంగా భౌతిక అంశాలను అవగాహన తెచ్చుకో గలవో హృదయం, మెదడు కూడా సత్య సూత్రాలను అలా అవగాహన చేసు కోగలిగి ఉంటాయని ధర్మపదం చెప్పింది.

“ముహులత్త మపి చేవిజ్ఞాలా । పణ్ణేతం పయిరుపాసతి
భావం ధర్మం విజానాతి । జిహ్వ సూపర నం యథా”

నాలుక స్పర్శ మాత్రాన్నే ఏవిధంగా షడ్రుచులు గ్రహించగలుగుతుందో. వివేకవంతుడు సుజనుల సాంగత్యంతో సత్కృత్యాన్ని కనుగొంటాడు. కూర లతో కలిసి ఉన్న గంటె ఏవిధంగా ఆ సువాసనలను గ్రహించలేదో మూర్ఖుడు జ్ఞానులతో ఎంతకాలం కలిసున్నా అతనికి అజ్ఞానం అబ్బదు. కావనిపాలు పెరుగు కానట్టే అనుభవం కూడా మరగాలి, మూర్ఖుడికి తోరికలు ఎక్కువ. అతనిలోని మూర్ఖత్వం అతనిలో పొట మరిస్తున్న మంచి తనాన్నంత అణిచి వేస్తుంది. అతడు తనస్థాయికి మించిన కీర్తికై పాకులాడుతాడు. అతడు తన వాళ్ళల్లో కాకుండా అన్యుల్లో మాన్యుడనిపించుకోవాలని తాపత్రయపడతాడు. అందుకే ధర్మపదం మూర్ఖత్వాన్ని నిరసించింది.

తన్ను తాను మనిషి ఎలా శిల్పించుకోవాలో ధర్మ పదం నేర్పింది. ఆ మనిషే వక్తగా, ప్రవక్తగా, ప్రబోధకునిగా, పరివ్రాజకునిగా నిర్వాణం

వైపు ఎలాసాగిపోవాలో కూడా ధమ్మ పదం చెప్పింది. ఒక వ్యవసాయదారుడు కాలువనీరును పొలాలకెలా ప్రవహింపజేస్తాడో, ఒక విల్లును చేసే వడ్రంగి ఎలా వెదురును వంచుతాడో అలాగే ఉన్న తన్ను తాను శిల్పించు కుంటాడు1

ధమ్మ పదంలో ఉపమానాలు సామాన్య ప్రజల జీవన సంస్కృతి నుంచి తీసుకున్నాడు. అందుకే అవి ప్రజల గుండెలకు హత్తుకుంది. లోతైన నదిలో నీరు నిశ్చలంగా ఉన్నట్లే లోతైన హృదయం గలిగిన మనుషుల్లో కూడా భావాలు నిశ్చలంగా ఉంటాయి. ధమ్మపదం ప్రధానంగా ఉబ్బ నీచ భావాలను ఈసడించింది. మానవులు అంధరూ ఒకటేనని బాటి చెప్పింది. దానికి స్థితప్రజ్ఞకావాలని, నేను ఒకడి కంటే అధికుణ్ణి అనేభావాన్ని విడనాడాలి. బోధకుడైన వాడు తన చిత్తక్లేశాలను జయించాలి అని ప్రబోధించింది.

బోధకుని జ్ఞానం వల్ల గ్రామమైనా అడివైనా కొండైనా అతడు నివసించు ప్రదేశమేదైనా అది రమణీయ మవుతుంది. బౌద్ధులు జేయు బోధల్లో వ్యర్థ పదలాలిత్యం కంటే అర్థవంతమైన పదజాలమే ఉంటుంది. అది సమాజాన్ని మేల్కొలుపుతుంది. యుద్ధ వీరుడంటే శతృవులతో గెల్చినవాడు కాదు తన్ను తాను గెలిచినవాడు.

“మో సహస్యం స హస్యేన । సజ్ఞామే మానుసేజినే
ఏకంచ జేహ్య మత్తానం । సవే సజ్ఞాయ జాత్తమో”

జీవించడ మంటే వంద సంవత్సరాలు చతకటంకాదు, చరిత్రను సృష్టించే విధంగా ఒక్కదినం జీవించినా, అదే నిజమైన జీవితమవుతుంది. కుండలో వడుతున్న ఒక్కొక్కవినుకు కొంత కాలానికి కుండను నింపినట్లే మనం నిర్లక్ష్యంగా చేస్తున్న చెడ్డపనులు ఒక్కొక్కటి పెరిగి మనల్నే ముంచేస్తాయి. పరుషమైన సంభాషణ వల్ల నీకున్నేహితులు ఒనగూడరు. మృదువైన సంభాషణే మిత్రుల్ని సమకూర్చగలుగుతుంది.

ఉచకంహి నయన్తి నేత్తికా । దామం నమయన్తి, ఉసుకారా నమ
యన్తి తేజనం అత్తానం దిమయని పణ్ణితా

ధమ్మపదం, సహస్యవగో -6 (పేజి-54)

ధమ్మ పదంలో శరీరాన్ని మరణాన్ని తాత్వికంగా విశ్లేషించాడు. నశ్వరమైన శరీరంకోసం ఇతరులను పీడించడాన్ని ధమ్మపదం నిరసించింది. శరీరానికి కండలు పెరగడం ముఖ్యంకాదు. జ్ఞానం పెరగాలి. నీలో చలహీ నతలనే దుర్లభుడున్నాడు. వాణ్ణి ముందు నీవు కనుగొనాలి. ఆ తరువాత వాణ్ణి నిర్దించాలి. ఆత్మ నియంత్రణం అవసరమని ధమ్మపదం ప్రబోధించింది. నువ్వు మంచి చేయదలిస్తే నీకు కష్టాలెదురవుతాయి. వాటిని అధిగమించడమే నీముఖ్య దర్శనం. నీవు ముందు నిన్ను నీవు వెలిగించుకొని సమాజాన్ని వెలిగించడం నేర్చుకోవాలి. బౌద్ధమార్గం క్లిష్టమైనది. సాహసవంతంగా బౌద్ధ భిక్షువు త్రివరణాలనుతప్పక పాటించాలని ధమ్మపదంచెప్పింది.

మోచ బుద్ధశ్చ ధమ్మశ్చ | సంఘశ్చ సరణంగతో

చత్తారి అరియసచ్చాని | సమ్మప్ప శ్చాయ పస్యతి - 12

ఈ సూత్రాలను అనుసరించనివారు ఇహపరమైన కోర్కెల్లో ఇరుక్కుంటారని ఈ కోర్కెలు అగ్నివంటివని ఇవి మనిషిని దగ్ధం చేస్తాయని, ప్రేమ శోకానికి మూలమని, ప్రేమ వ్యక్తిగతం కాకుండా విశ్వ జనీనం కావాలన్నారు. నువ్వొక మార్గాన్ని ఎన్నుకొని అందులో పయనించాలంటే నీకు స్థిరమైన మనసుకావాలి. ఆకాశంలో మార్గం ఏర్పడదు. (ఆకాశేచన పదంవత్తి) తలనరవడం ముసలితనానికి చిహ్నం కాదు. బుద్ధి ముఖ్యం. అలాగే బిచ్చమెత్తితే భిక్షువు కాడు. ధర్మ మార్గంలో నడవటం ముఖ్యం. మౌనంగా ఉంటే మునికాడు, మంచి చెడులను వితర్కించ గలగాలి. విద్య వల్లే విద్వాంసుడు కాడు. మూర్ఖత్వం వడలాలి. అని ధమ్మపదం సుబోధం చేసింది.

ధర్మం జీవితసారమైనపుడు ఆచరణాత్మకమైనపుడు జీవన సంఘర్షణ లోంచి ప్రభవించినపుడు అది ప్రవహిస్తున్న సెలయేరు అవుతుంది. దాని పుట్టుక దాని అంతం ప్రాకృతకం సజీమవుతుంది, హిమలయాల నుంచి ఒక నదిపుట్టి సముద్రంలో కలుస్తుంది. సముద్రం మేఘాలకు తల్లి. మేఘాలు మళ్ళీ నదికి పురుడు పోస్తుంది. అందుకే నది నిత్యం ప్రవహిస్తుంటుంది. జననం ఉన్నచోటే మరణం ఉంది. మరణం ఉన్న చోటే జననమూ ఉంది.

ఈ రెండింటి యొక్క అంతఃసూత్రమే నిర్వాణం. ఈ నిరంతర ప్రవాహ శీలతని సంఘ ధర్మంలో రంగరించింది బౌద్ధం. ధమ్మ పదం ఒక మార్గం. ఆ మార్గం దుర్గమమైంది. సులభమైంది కూడా. ప్రయాణికుడు స్వార్థపరుడైతే అది దుర్గమం. ప్రయాణికుడు నిస్వార్థపరుడైతే అది సుగమం. అలాగే ప్రయాణికుడు బలహీనుడైనా ఐహిక ఇచ్చాపరుడైనా భోగలాలసుడైనా హింసా పరుడైనా ఆ మార్గం మరింత జటిలమవుతుంది. సామాజికజీవికి సత్తర్క పరునికి ఆవరణశీలికి అది ఆయువవుతుంది. మనిషి తన్ను తాను జయించుకోడానికి అది ఆయుధమై, తన్ను తాను శిల్పించుకోడానికి అది ఉలియై తన్ను తాను విత్రించుకోడానికి కుంచయై తన నిర్వాణానికి మార్గమవుతుంది. ధమ్మ పదం ఒక విముక్తి మార్గం. ప్రపంచంలో ఏయే అంశాలు దుఃఖాన్ని కలిగిస్తున్నాయో వాటన్నిటిని విముక్తి వేయగలగలిగి దానికుంది. ధమ్మ పదంలోని బోధనల్లో బుద్ధుడు రమ్యమైన ఉపమానాలు పేర్కొన్నాడు. తనను బేధించే వాడిని కూడా ధర్మ మార్గంలో నడిపించడానికి బుద్ధుడు ప్రయత్నించాడు డా॥ బి. ఆర్. అంబేద్కర్. "1

బుద్ధుడు మరియు అతని ధమ్మం అనే గ్రంథంలో ధమ్మకు మతానికి ఉన్నతేడాను చర్చించాడు. మతం విశ్వాసానికి సంబంధించింది. ధమ్మం ఆవరణకు సంబంధించింది. ధమ్మంలో నీతి ఉంది. సామాజికత ఉంది. ధమ్మ 'ఏకలక్ష్యసాధాత్మత్వాన్ని అలవర్చుకోడానికి ఇది మార్గమని అంబేడ్కర్ పేర్కొన్నాడు. "ఇది విశ్వజన సోదరత్వా"నికి మరోపేరని దాని ఇంకోపేరే నీతియని, నీతియే ధమ్మం అని అంబేడ్కర్ నొక్కివక్కాణించాడు. అంబేడ్కర్ ఈ ధమ్మని మరింత వివరంగా విశ్లేషించాడు. స్వచ్ఛత మూడు రకాలని ఆయన చెప్పాడు. శారీరక స్వచ్ఛత అనగా హత్యవేయకుండా, దొంగతనం చేయకుండా పాపపంకిలమైన జీవితం గడవకుండా ఉండాలని, నాక్కులో స్వచ్ఛత అనగా అసత్యమాడకుండా ఉండాలని, మానసిక స్వచ్ఛత అనగా సోమరితనం, జడత్వం, ఉద్రిక్తత, దుందుడుకు తనం లేకుండా పరిశుభ్రంగా జీవించాలని అంబేడ్కర్ పేర్కొన్నాడు. జీవితంలో

-
1. ఇక్కడ పాపానికి అర్థం ఇంద్రియ సుఖాలు. బుద్ధుని బోధనల్లో పాపం లోక సంబంధమైనది. పరలోకాన్ని ఉద్దేశించిందికాదు.

పరిపూర్ణత్వాన్ని పొందడమే “ధమ్మం” అని, శారీరక, మౌఖిక, మానసిక పరిపక్వతలో “ధమ్మం” వల్లే సాధ్యమని అంబేడ్కర్ విశ్లేషించారు. వ్యామోహం ధమ్మానికి వ్యతిరేకమని, ఈ వ్యామోహమే ధనాశకు ఆస్కారం కలుగజేస్తుందని, ధనాశ మానవ పతానానికి దారి తీస్తుందని, ధనాన్ని పోగు చేయాలనే తాపత్రయమే దురాశకు కూడా హేతువని ఈ దురాశ ఎదుటి వాడిని పీడించడానికి మనసును ప్రేరేపిస్తుందని అందుకే మోహానికి మూలమైన మానసిక దుర్బలత్వాన్ని విడనాడాలని అంబేడ్కర్ విశ్లేషించారు. ఈ క్రమంలోనే బౌద్ధనీతి ఎంత గొప్పదో వివరిస్తూ బౌద్ధతాత్వికుడు ప్రొ॥ పి. లక్ష్మీనరసు తన “ఎసెన్స్ ఆఫ్ బుద్ధిజం” లో ఈవిధంగా పేర్కొన్నాడు.

“The goal of Buddhism is the freedom from sorrow and suffering. This cannot be attained except by the destruction of all selfish cravings. The self as such manifests its activity in “trishna, or grasping desire. If self is to be annihilated, trishna must be suppressed. For the annihilation of an organ really consists in reducing the interval of time between two inhibitory states of that organ. Accordingly, if the self, considered as the organ producing sorrow and misery, is to be annihilated, it can be effected only by the infinite prolongation of the state in which all trishna or upadana is absent, that is to say, only by the continual avoidance of all evil and the doing of good.”¹

దుఃఖం నుండి, బాధలనుండి విముక్తినివ్వటమే బౌద్ధమతం యొక్క గమ్యం. సార్థంలేకుండా ఉండటమే దీనికి మార్గం. స్వార్థాన్ని నిర్మూలించాలంటే మనిషిలోని తృప్తను నాశనం చేయాలి. అప్పటికి హిందూ వాదం బలంగా వేసిన పునాదులన్నింటికి బౌద్ధం ప్రత్యామ్నాయాన్ని రూపొందిస్తూ వచ్చింది. కులస్వార్థం, ధనస్వార్థం, రాజ్యస్వార్థం అన్ని మరో మనిషిని పీడించేవిగా ఉన్నాయి. సామాజిక అంతరాల విషయంలో ధమ్మం స్పష్టమైన లక్ష్యం కలిగి ఉంది. బౌద్ధంలో కులం అసమానత లేదని చెబుతూ ప్రొ॥ లక్ష్మీనరసు “బూడిదకి బంగారానికి గుర్తించగల తేడా ఉందికాని బ్రాహ్మణుడికి చండాలుడికి అటువంటి తేడా ఏమీలేదు. ఎండు కట్టెల రాపిడివల్ల నిప్పు పుట్టినట్లు బ్రాహ్మణుడు పుట్టలేదు. అకాశం నుండి,

గాలిలోనుంచిగాని బ్రాహ్మణుడు ఉడలేదు. భూమి పొరలనుండి వీల్చు కుంటూ కూడా ప్రభవించలేదు. బ్రాహ్మణులు తల్లిగర్భంనుంచి పండాలుడు పుట్టినట్లుగానే పుట్టారు. మానవులందరికి అవసరాదాయం ఒకే విధంగా ఉంటుంది. వారు వేరు వేరు జాతులుగా ఎలా పరిగణింప బడతారు. ప్రకృతి మానవుల మధ్య ఉన్న ఏ ప్రత్యేక అసమానతలనైనా ప్రకృతి విభేదిస్తుంది.

“బ్రాహ్మణులనే వారు ప్రత్యేకంగా భారతదేశంలోనే కనిపిస్తున్నారు. చుట్టుపక్కల దేశాల్లో బ్రాహ్మణులనే వారు కనిపించరు. ధనికులైనవారు యజమానులుగాను పేదలు బానిసలుగాను కనబడతారు. భారతదేశంలో క్షత్రియులైనా, వైశ్యులైనా, శూద్రులైనా, ధనవంతులైతే బ్రాహ్మణులు కూడా వాళ్ళ ఆజ్ఞలకోసం ఎదురు చూస్తారు. వారి అవసరాలు తీర్చుకొనే దానికోసం, వారికంటే ముందు లేచి వారు విశ్రమించే వరకు వేచి వుంటారు. కాబట్టి బ్రాహ్మణులు ఆపాదించుకున్నట్లుగా తామే అగ్రకులమనడం ఉత్తమాట.”

ఈ అధికృత భావాన్ని పోగొట్టడానికి ‘బుద్ధ ధమ్మ’ ఒక బలమైన ప్రయత్నం చేసింది. మానవ సంస్కృత నిర్మాణంలో అత్యున్నతమైన పాత్ర వహించిన గ్రంథమేదైనా ఉంటే వాటిలో మొదటిది బౌద్ధధమ్మ.

ఈ రథాన్ని ముందుకు సాగించిన సిద్ధాంతకర్త కార్యశీలి, అచరణ కర్త. డా॥బి.ఆర్. అంబేడ్కర్ అనటంలో అత్యుక్తిలేదు. ఈయనకు ఆ పాట చూపినవాడు ప్రొ॥ పి. లక్ష్మీనరసు. ఈనాటి సామాజిక వాస్తవికతలో ధమ్మపదం నిరంతర అధ్యయన గ్రంథం కావాలి. బౌద్ధ సంస్కృతిని, సూత్రాలని, వ్యక్తిత్వాన్ని ధమ్మపదం అవిష్కరించింది. కనుకనే అది చరిత్రలో దానిసానాన్ని ఈనాటికి నిలుపుకొని, ఇంకా ఇంకా ప్రజల్లో పరిపరిచాకొంది.

బౌద్ధం కులనిర్మూలనా దర్శనం

బౌద్ధ దర్శనం కులం పూదుల్ని పెకలించడానికి ప్రయత్నం చేసింది. హిందూ ప్రత్యామ్నాయం సృష్టించడమంటే కులానికి ప్రత్యామ్నాయాన్ని సృష్టించడమే. తథాగతుని దృష్టిలో ఎక్కువ తక్కువ భేదాలు లేవు. పండిత పామర భేదాలు, మంచివారు చెడ్డవారు అనే భేదాలూ ఆయనకు లేవు. ఆయన శిష్యవర్గం ఈవిషయాన్ని ఆచరణలో చూపారు.

అనందుడు అశిష్యుల్లో ముఖ్యుడు. అనందుడు ఒక సారి దారిన వెళుతూ మాదిగ కులానికి చెందిన అమ్మాయి నీళ్ళు తోడుకుంటుండగా ఆమెను తాగడానికి మంచి నీళ్ళు అడిగాడు. ఉన్నత కులాలకు చెందిన వారు మాదగ్గర నీళ్ళు తాగితే కలుషిత మౌతారని అనుకొంటారు కదా! అంది. అనందుడు సోదరీ నీకులాన్ని గురించి అడగడం లేదు. నీవు తోడుకుంటున్న మంచి నీళ్ళు గురించి అడుగుతున్నాను అన్నాడు. చండాల యువ | సంతోషం పటలేక అనందునికి తాగడాని

నికి మంచిసేళ్ళ ఇచ్చింది. అనందుడు ఆ నీళ్ళుతాగి కృతజ్ఞతలు చెప్పి తన దారిన తాను వెళ్ళాడు. కాని ఆ అమ్మాయి అనందుణ్ణి వెంటడించి బుద్ధుడున్న స్థలానికి చేరుకొంది.

ఆ అనందుని వెంట వచ్చిన యువతికి కళ్ళు తెరిపించి తన శిష్యురాలిగా బుద్ధుడు చేసికొన్నాడు

ఈ అమ్మాయిని చేర్చుకొన్నందుకు బ్రాహ్మణులు, రాజులు, క్షత్రియులు బుద్ధుడేదో తప్పవని చేశాడన్నట్లు అడగడానికి వచ్చారు. బుద్ధుడు వారికి కులభేదాల గురించి వివరించడానికి కొన్ని ఉదాహరణలు ఇస్తాడు. బ్రాహ్మణుడు సహజంగానే జన్మిస్తాడు. అతనికి ప్రత్యేక జననం లేదు. అందరు మానవులకు లేని ప్రత్యేక అంగాలు ఏమైనా బ్రాహ్మణునికి వున్నాయా? భూమిలో పుట్టివ ప్రతివానికి ఏదోరకమైన ప్రతిభ వుంది కదా! స్నానం బ్రాహ్మణుణ్ణి శుభ్రపరిస్తే, అదేస్నానం శూద్రులను ఎందుకు శుభ్రపరచదు. నీళ్ళు బ్రాహ్మణుణ్ణి అందరినీ కడిగినట్లే కడుగుతున్నాయి కానీ అదనంగా కడగటం లేదు కదా! అలాగే నిప్పులో తగలబడటంలో ఒక కులంలో పుట్టడం వలన ఏదైనా తేడా వస్తుందా? ఉన్నత కులంవాడైనా నీచకులం వాడైనా రెండు చెక్కలను రాపిడిచేస్తే ఒకే రకమైన మంట వస్తుంది కానీ మంటలో తేడాలేమైనా వుంటాయా?

కులాంతర వివాహాలు జరిగినపుడు పుట్టేపిల్లలకు మానవ లక్షణాలు లేవా? గుడ్డాన్ని గాడిదని సంకరంచేస్తే 'మ్యూల్' జంతువును తెప్పించుటకు సాధ్యం అయ్యింది. మావపుల్ని అనేక జాతులుగా విభజించడానికి ఆధారాలున్నాయా?

ఒక మంచి బ్రాహ్మణుడంటే పురాణాల్లో ప్రావీణ్యత ఉండడమని చెప్పారు. కర్మకాండ, మంత్రాలు సహితం రానివాడు దానాలు చేయడానికి అర్హుడుగా ప్రకటించబడుతున్నాడు. ఒక మనిషి యొక్క పవిత్రత, ఆపవిత్రత అనేవి అతని ప్రవర్తన వలన మనకు తెలుస్తుంటే వంశం, జననం అనే అంశాలకు తావెక్కడుంది? మొక్కల్లో కాని,

కీటకాల్లో కాని, పాములు, చేపలు, పక్షుల్లో గాని వాటిజాతికి సంబంధించి ప్రత్యేక గుణాలు కలిగి వుంటాయి. కాని మనుషుల్లో ఆజాతి విభజన కనిపించడం లేదు. జుట్టు గాని, పుర్రెగాని, చర్మవర్ణంగాని, స్వరపేటికలోగాని మరే ఇతర శరీర భాగాల్లోగాని జాతివ్యత్యాసాలు తేడాలు కనిపించడం లేదు. ఉత్పత్తిలోగాని జననంలో గాని మానవులందరూ ఒకే రకంగావుంటారు. వైవిధ్యం ఒక వృత్తిపగ్గరే వస్తుంది. అది వారు సృష్టించుకొంది. కొందరు రాజులు, కొందరు దొంగలు, కొందరు పండితులు, కొందరు వర్తకులు తమ వృత్తులలో జీవిస్తున్నారు. ఒకే కులంలోని వ్యక్తులు కూడా అనేక వృత్తులను చేపడుతున్నారు. బ్రాహ్మణులలో సహితం రకరకాల వృత్తులలో వున్నారు. వైద్యులుగా కొందరు, మంత్రగాళ్ళుగా కొందరు, వ్యవసాయ దారులుగాను, వర్తకులుగాను, బానిసలుగాను, భూస్వాములు గాను, వరకట్నమే వృత్తిగా గల వారిగాను, దాతలు గాను, జ్యోతిష్కులు గాను, పండితులు గాను, ఇతరులపై ఆధారపడి జీవించేవారు గాను, దొంగలు గాను, భిక్షకులు గాను, బతకడం లేదా! అనిబుద్ధుడు ప్రశ్నించాడు.

"Have we not among the Brahmans physicians; necromancers; musicians; merchants; agriculturists owning cattle, poultry and slaves; wealthy landholders who give much wealth as the portion of their daughters, and receive much when their sons are married; butchers who kill their animals and sell their flesh; those that provide gratification for the lust of others, those who tell lucky hours; those who sit dharana; those who live like savages in the wilderness; those who get their livelihood after the manner of those who break into houses to steal, beggars with long hair, dirty teeth, immense nails filthy bodies and heads covered with dust and lice; and those who profess to be released from all desires and to be ready to release others also. 1"

తథాగతుడు వారితో ఇంకా ఈ విధంగా అన్నాడు. "నిశితంగా పరిశీలించినట్లైతే, రాజకుమారుని శరీరానికి, బానిస శరీరానికి వ్యత్యాసం

సమేమీ కనిపించదు. జ్ఞానంకలిగిన వాడు పేద వాడైనా గౌరవించబడతాడు. ఎక్కువ తక్కువ కులాలు గాని, బ్రహ్మేకైక పుత్రునిగా పవిత్రమైన బ్రాహ్మణుడు పరిగణింపబడటంగాని వట్టి మాట. నాలుగు కులాల్లో పుట్టిన వారు సమానమే.

నిజానికి ఎవరు చండాలుడవుతాడో చెబుతూ బుద్ధుడు — "He is a Chandala who cherishes hatred; who torments and kills living beings; who steals, or commits adultery; who does not pay his debts; Who maltreats aged parents, or fails to support them; who gives evil counsel and hides the truth; who does not return hospitality nor render it; who exalts himself and debases others; who ignores the virtues of others and is jealous of their success." 1

ఎవడు అందరి చేత ద్వేషింపబడతాడో, ప్రాణులను హింసించి చంపి క్రూర ఆనందాన్ని అనుభవిస్తాడో దొంగతనాలు, అవినీతి, అప్పులు ఎగవేయడం, వృధావ్యయంలో వున్న తల్లి వండ్రులను నిర్లక్ష్యం చేయడం, వెడుసలహాలిచ్చి నిజాన్ని కప్పి పువ్వుడం వంటివి చేస్తాడో వాడు చండాలుడవుతాడు. పుట్టుక చేతగాక, ప్రవర్తనచేత చండాలుడనబడాలి, ఈ ఉపదేశంలో బుద్ధుడు ప్రధానంగా, మానవుడు తన ఆచరణ వ్యక్తిత్వం నల్ల ప్రభాసింబాలని పుట్టుకకు అగ్రకులాన్ని అపాదించడం అశాస్త్రీయమైన పద్ధతని, జీవించడానికి భయపడేవాడు జీవన సంస్కృతిలోనుంచి నూత్న వెలుగుల్ని ఆవిష్కరించు కోలేక తన జననమే తన అగ్రత్వానికి, ప్రతిభకు మూలమని ప్రచారంచేసు కుంటాడు. నిజానికి తనను జీవింప జేసుకుంటూ మరొక జీవిని జీవింప చేయగలిగిన పునరుత్పత్తి లక్షణమున్న చండాలుడే నిజమైన మానవుడు. ఇతరుల శ్రమను దోచు కొనే పరాన్నభుక్కులు ఎవరి శ్రమను దోచుకుంటున్నారో వారికంటే అధికులు ఎలా అవుతారని బుద్ధుడు ప్రశ్నించాడు.

No by birth does one become an outcaste, not by birth one become a Brahman; by deeds one becomes an outcaste, by deeds one becomes a brahman.

The Essence of Buddhism - By Lakshmi Narasu Page - 73

మానవుడికి మానవత్వం కేంద్ర బిందువని అమానవత్వాన్ని, మాన తత్వాన్ని న్యూనతపరచే నిమోన్నత పరచే, చిలహీన పరచే వైరుధ్య పరచే సంక్షుభిత పరచే, సంకుచిత పరచే ఏ ఆలోచన అయినా సిద్ధాంతమైనా బోధనా మానవ దుఃఖానికి అది మూలమవుతుందని ఈ దుఃఖ నిర్మూలనకు ఆచరణాత్మకంగా ముందుకు సాగాలంటే ఈ దుఃఖానికి పునాదియైన వ్యవస్థను పునర్నిర్మించాలని బుద్ధుడు బోధించాడు.

బోధ వ్యధకు కారణం కాకూడవని బోధ ఒక ఔషధమని అది మాన వుడు అవమాన పరంగా గాయ పడినపుడు ఆ గాయాన్ని మాన్పగల్గి ఉండా లని, అందుకే ఆ నందుణ్ణి వెంబడించిన ప్రకృతికి బౌద్ధ డీక్ష ఇచ్చానని ఆ ఔషధ మియడమే కాని అపవారం చేయడం కాదని బుద్ధుడు విశ్లేషించాడు. ప్రతిభ, నైపుణ్యం, శ్రమ, సృజన లేని జాతులు పండితులుగా చెలామణి అవడానికి బ్రాహ్మణ శబ్దాన్ని సృష్టించాయని బ్రహ్మజ్ఞాన మంటే వాస్తవేతర జ్ఞానంగా వాళ్ళు అర్థం చెబుతున్నారని వాస్తవం పదునైందనీ, అది అభూ తాన్ని అంతం చేస్తుందని, ఆలోచనకు మూలభూతమైన శరీరాన్ని వ్యామో హాలకు కేంద్రం చేయడం ధర్మం కాదని బుద్ధుడు చెప్పాడు.

అందువలన బోధలో హెచ్చుతగ్గులుండ కూడదని కులభావం మాన వులకు తగదని బుద్ధుడు చెప్పాడు. బౌద్ధ సాహిత్యంలో - జీవించి వున్న మానవుడు విజయశిఖరాలకు చేరాలంటే కులంతో ఎటువంటి సంబంధం లేదు అని చెప్పబడింది.

"They express ideas in the Buddhistic literature raise the feelings that caste has nothing to do either with material Success in life or with reward after death

అయితే జాతక కథల్లో బుద్ధునికూడా కులం ఆపాదించ బడిన కథలు ప్రచారంలోకి వచ్చాయి. ఒకానొక కథ ఆధారంగా బుద్ధుడు తన పూర్వ జన్మలో క్షత్రియుడుగానో, బ్రాహ్మణుడుగానో పుట్టడానికి నిర్ణయించుకునే సమయంలో క్షత్రియునిగా పుట్టాలనే నిర్ణయించు కున్నట్లు చెప్పబడింది.

1. Caste and RACE IN INDIA G. S. Ghurye. page 70

కారణం క్షత్రియులు, బ్రాహ్మణుల కంటే అధిక వర్గంగా పరిగణించబడ్డారు. ఒక బౌద్ధ గ్రంథంలో బుద్ధునికి బ్రాహ్మణ బాలుడైన అతని శిష్యుడు అంబత్తునికి జరిగిన సంభాషణలో అంబత్తుడు ఈ విషయాన్ని గ్రహించినట్లు తెలుస్తుంది. ఒక క్షత్రియునికి బ్రాహ్మణ యువతికి జన్మించిన పుత్రుణ్ణి బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణ కులానికి చెందిన వాడిగా స్వీకరిస్తారు. కాని క్షత్రియులు సమాన స్థాయిగల క్షత్రియులుగా స్వీకరించరు.

‘లలిత విస్తార’ అనే గ్రంథం బోధిసత్వులు చండాల, రథకార, వేణుకార, కుక్కన వంటి తక్కువ కులాల్లో జనించారని పేర్కొంది. బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు అను రెండు వర్గాల్లోనే బోధిసత్వులు జన్మిస్తారని అందులో పేర్కొనబడింది. ఆరోజుల్లో గురువులుగా బ్రాహ్మణ లేదా క్షత్రియ పండితులనే అంగీకరించేవారు. బుద్ధుడు జన్మించే కాలానికి క్షత్రియ గురువు లేని పండితులుగా అంగీకరిస్తున్నారు. అందువలన క్షత్రియ వర్గంలోనే బుద్ధుడు జన్మించాలను కొన్నట్లు మరో కథ వలన తెలుస్తుంది. ఒక జాతక కథ ప్రకారం ప్రతిభ వున్నవాడు తన కులాన్ని వట్టించుకోడు. తన ప్రతిభ తోనే ముందుకు వెళితాడు. వ్యక్తి సామర్థ్యం అతని ప్రవర్తన, ప్రజ్ఞపై ఆధారపడి వుంటుంది.

జాతక కథల్లో కొన్ని బుద్ధుని వ్యక్తిత్వానికి భిన్న మైన కథలున్నాయి. అవి బుద్ధుని కుల నిర్మూలనా వాదాన్ని భేదిస్తున్నాయి. బుద్ధుని మీద అనుకూలంగా ప్రతికూలంగా జరిగినంత వర్చ మరే చారిత్రక వ్యక్తిమీద జరగలేదు. బ్రాహ్మణ వాదులకు మూలమైన కులం వునాదిని కూర్చే బుద్ధుని ప్రయత్నం, హిందూ సమాజాన్ని కుదిపి వేసింది. అందుకే బుద్ధుని మీద కూడా అనేక కల్పిత కథలు అల్లి ప్రచారం చేశారు. బ్రాహ్మణ వాదుల్లో వున్న ప్రత్యేకత ఏమిటంటే, వారు తమ వాదం కంటే కూడా ప్రత్యర్థుల వాదాన్ని బ్రాహ్మణీకరించడంలో ఒక యూహం ప్రకారం శ్రద్ధ తీసుకొంటారు. ఎదురు లేకుండా వారిని ధ్వంసం చేసే వ్యక్తిత్వం ఎదిగితే అవ్యక్తిత్వాన్ని సొంతం చేసుకోవడం కోసం ముందు ఆ వ్యక్తిత్వానికి లోబడి, ఆరాధించి లొంగి పడినాకొని, తరువాత తమ అవతారాల్లో కలుపుకొంటారు. బ్రతికున్న

కాలంలో ఆ వ్యక్తిత్వం వీరికి లోబడదు కాబట్టి, మరణించిన వెంటనే ఆ వ్యక్తిత్వాన్ని చుట్టుముట్టి అవతారం చేసి అవ్యక్తిత్వానికున్న ప్రత్యేకతను తొలగిస్తారు.

ద్వేషం, క్రౌర్యం, కక్ష వాళ్ళ నిత్య కృత్యం. ప్రతి అవతారం ఎవరినో నిర్దీపిస్తాననే జనించింది. ఆ నిర్దీపింపబడిన వాళ్ళు ఎవరోకాదు. వాళ్ళు ఆనాటి దళిత నాయకులే. రావణాసురుడు ద్రావిడ నాయకుడు, బలి చక్రవర్తి దళిత రాజు వాలి గిరిజన రాజు. ఇలా అనార్యులలో ప్రసిద్ధి చెందిన వారిని చంపడమే ద్వేషంగా వైదిక దేవుళ్ళు వ్యవహరిస్తే. బుద్ధుడు అందుకు భిన్నంగా ఒక మనిషి మరొక మనిషి చంపడం అనే అంశాన్నే కాక ఒక జీవి మరొక జీవిని చంపడం హింసించడాన్ని నిరసించాడు. ఈ ధర్మమే కులాధిపత్యనిర్మూలనకు మూలభూతమైన సిద్ధాంతమైంది. బుద్ధుడు తన వ్యక్తిత్వాన్ని ప్రేమతో సాజన్యంతో అభివృద్ధి చేసుకొన్నాడు. తన అనుయాయులు తన మార్గంలో నడవడానికి సంబంధించిన నియమావళిని స్పష్టంగా సూత్రీకరించాడు. బుద్ధుని ధర్మచక్రం కులాతీతమైంది. మానవతా పూర్ణమైంది. బౌద్ధంలోతైన జీవనవ్యవస్థ కలిగిన పుణ్యమం అందులో జీవితం, సంఘం, మానవత్వం పెసలేసుకొని నడచాయి. కులం అనేది పునాది నుండి హిందువులు నిర్మించారు కాబట్టి, బౌద్ధం సామాజిక వ్యవస్థను మొత్తంగా పునర్నిర్మించే ప్రయత్నంచేసింది. బౌద్ధానికి పున్న ఆయుపట్టు ఆచరణసూత్రం ఆచరణలో ప్రచలిమైన శక్తిగా మారుతుంది. బుద్ధుడు ముందు ఏలంతరాలు లేని మానవసమాజాన్ని ఆవిష్కరించడంకోసం ఆయన కొత్త సామాజిక నిర్మాణానికి ఆచరణాత్మకమైన కార్యక్రమాన్ని ప్రతిపాదించాడు. సంఘం అంటే కులరహిత సంఘమే. అలాగే ధర్మం అంటే కులరహిత ధర్మమే అప్పటిహిందూ ధర్మసూత్రాలన్ని కులం పునాదులను గట్టి పరచడానికి పూనుకొన్నట్టివే. అయితే బౌద్ధం మానవధర్మం ద్వారా ప్రత్యామ్నాయాన్ని ప్రతిపాదించగలిగింది. బుద్ధుడు హిందూదేవుళ్ళకు ప్రత్యామ్నాయం కాగలిగాడు. హిందూదేవుళ్ళు హంతకులు. బుద్ధుడు అహింసా సామూర్తి. బౌద్ధంలో కూడ కులంజోరబడిన సందర్భాలు వున్నాయి. అయితే అది హిందూవారుల కుతంత్ర వలన జరిగిందని చెప్పవచ్చును.

బౌద్ధ దర్శనంలోని అంతస్సూత్రం నిర్మూలనమే. అందుకే బౌద్ధాన్ని కులనిర్మూలనా దర్శనం అనవచ్చును. డా॥ బి. ఆర్. అంబేడ్కర్ అందుకే కులనిర్మూలనను సాధించడంకోసం బౌద్ధధర్మ దీక్షను పొందారు. నేను హిందువుగా పుట్టినా, హిందువుగా మరణించనని ఆయన తాత్వికంగా చెప్పారు. కులనిర్మూలనా వాదాన్ని విజయవంతం చేయడానికి అంబేడ్కర్ బౌద్ధధర్మనాన్ని కులనిర్మూలనా దిశగా మరింత శక్తివంతం చేసి 'బౌద్ధధర్మ' అనే పేరున ఆధునికయుగానికి అందించారు.

అ బౌద్ధ ధర్మమార్గమే
నూత్న సమాజ నిర్మాణానికి ఆయువు.

అశోకుని బౌద్ధదర్శనం

మౌర్యసామ్రాజ్యంలో బౌద్ధం ఒక దార్శనిక విప్లవాన్ని రగిలించింది. మౌర్యులు తమ పరిపాలనను, జీవితాన్ని, ఆచరణను పెనవేసుకు నడిపారు. అందునా అశోకుడు బౌద్ధ జీవన శిల్పంగా చరిత్రలో నిలిచిపోయాడు. ఈ యుగం భారత ఉపఖండ చరిత్రలో నూత్న అధ్యాయాన్ని తెరిచింది. రక్తస్రవనంకు అనకట్టలువేసి మానవ దర్శనాన్ని విస్తృత పరచింది.

అలెగ్జాండర్ భారత ఉపఖండంపై దండెత్తి తిరిగి వెళ్ళిన తరువాత భారతదేశం మొట్ట మొదటిసారిగా సమైక్యం చెందింది. ఇది క్రీ. పూ. నుమారు 317 నుండి 293వరకు మౌర్యవంశస్థాపకుడు చంద్రగుప్తుని వలన వేయబడింది. అర్థశాస్త్ర రచయితగా వెప్పబడిన కొటిల్యుడు చంద్రగుప్తుని మంత్రిగా వున్నాడు. చరిత్రలో యీ గొప్పతనమంతా హిందూ చరిత్రకారులు ఆయనకే ఆపాదించారు. సిరియానుండి చంద్రగుప్తుని ఆస్థానానికి పంపబడిన మెగస్తనీసు రచనలు గ్రీకుదేశంలో లభించాయి. ఇవి అనాటి చరిత్ర అధ్యయనానికి బాగా ఉపకరించాయి.

అశోకుని కాలంలో మూర్యవంశ వైభవం ఉన్నత శిఖరాలనందుకొంది. భారతదేశ చరిత్రలో మొట్ట మొదటి సారిగా బలమైన కేంద్రప్రభుత్వాన్ని నిర్మించటంలో అశోకుడు విజయం సాధించాడు. ఆసియాఖండం అంత టీలో మూర్యవంశం కాలువలు, రహదారులు నిర్మించింది. ఇది బౌద్ధధర్మ వ్యాప్తికి కూడా ఉపకరించింది. అశోకుడు చెక్కించిన అనేక శిలాశాసనాలపైన ఆయా ప్రాంతీయభాషలలో పాలనా శాసనాలతోపాటు బౌద్ధధర్మం కూడా పెనవేసుకు పోయింది. ఆచర్య ఆ తరువాత వచ్చిన భారతీయ పాలకులకు మార్గదర్శకమైంది. రాజంటే క్రూరంగా ప్రజలను అణచివేసే స్వభావం కలవాడు కాదని, రాజు ధార్మికశక్తి కలిగివుండాలని ప్రవచించి అశోకుడు ఆర్యరాజులకు భిన్న సంస్కృతిని నెలకొల్పాడు.

అశోకుడు బుద్ధుని బోధనల్లో రెండు ముఖ్యమైన అంశాలను అధ్యయనం చేశాడు. ఒకటి మానవ చైతన్యాన్ని పునరుజ్జీవింప చేయటం, రెండవది మానవ సమాజాన్ని పునర్నిర్మించటం. పాళీసూత్రాలలో బుద్ధుడు మానవ చైతన్యాన్ని పునర్జీవింపచేసే అంశాలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యం యిచ్చినట్లు చెప్పబడింది. బుద్ధుడు తన బోధనల్లో అప్పటికున్న సమాజాన్ని పునర్నిర్మించే సూత్రాలమీద ఎక్కువ నొక్కు పెట్టాడు. ఆయన బోధనల్లో రాజ్యపాలకునికి కావలసిన ప్రజాశ్రేయో వ్యక్తిత్వాల రూపకల్పన గురించి చెప్పబడింది. రాజు వ్యక్తిత్వ రూపకల్పనకుకూడా ఆయన నూత్న దృక్పథంతో కావించాడు. బౌద్ధ సామాజిక స్వరూపాన్ని ఆయన తాత్త్వికంగా బోధించాడు. మానవ బౌద్ధిక అనారోగ్యాన్ని బాగుచేయటానికి సంబంధించిన బుద్ధబోధన ఒక సామాజిక ఔషధమని అశోకుడు భావించాడు.

అశోకుడు మానవతా పూర్ణమైన బుద్ధుని బోధనలనుండి తన వ్యక్తిత్వాన్ని సంతరించుకొన్నాడు. ఆయన బుద్ధబోధనలను సమకాలీనంగా మలిచాడు. బుద్ధుని బోధనలలోని పరిణామశీలత అశోకునికేకాక ఆయా సమకాలీన దార్శినికులకు ఆయాకాలాల్లో సమాజానికి అన్వయించే పాలనాభాన్ని కలిగించింది. బౌద్ధ ధర్మం నుండి అశోకుడు సుగుణమైనదానిని, దర్శనంగా సద్గుణ హన్యమైన దానిని చెడుగా గుర్తించాడు. కాని మంచి చేయాటాన్ని కష్టంగాను, చెడు చేయటాన్ని సుఖపుగాను భావించాడు. అందువల్ల రాజ్యం చట్టాన్ని మంచిని కలిగించటానికి చేయాలని రాజ్యం ప్రజలకు సంతోషాన్ని సమకూర్చాలని భావించాడు.

For king Asoka, law indentities itself with good (sadhu), evil is a lack of virtue (apunna). But is difficult to accomplish, while evil is easy to do. For this reason the state must assume the task of making law, or good, respected. The state must bring happiness to its subjects. " 1

రాజ్యవిధి నిర్వహణనేది చట్టానికంటే చలమైన నైతిక శక్తిగా అశోకునిచేత గుర్తించబడింది. రాజులకు వారిపాలనా యంత్రాంగాన్ని రెండు సరైన సిద్ధాంతాలను అశోకుడు అందించాడు. మొదటిది ప్రజలను బాధించి కాకుండా రంజింపజేసి వారిలో పరివర్తన తీసుకురావడం, పాలితుల శరీరాలను పీడించడంవలన ఏ భర్మాన్ని బోధించలేము. వారి మనస్సులను జయించటం ద్వారానే అదిసాధ్యం. నైతిక పరివర్తన అనేది ఋద్ధికి హృదయానికి సంబంధించిందికాదు. మనస్సు ఋద్ధిపై సాధించే విజయం దేహం ప్రసాదించే విజయంకంటే విలువైనది.

రెండవ సిద్ధాంతం ఏమిటంటే నిజమైన పాలన హృదయాలకు సంబంధించింది కాని భౌతిక రాజ్యానికి సంబంధించిందికాదు అనేది ఈ విధంగా అశోకుడు, జీవితంలో ప్రతి దశలోను నైతిక విలువలను ఆదేశ సూత్రాలుగా ప్రతిష్ఠించాడు. జీవిత నిత్య కృత్యాలను రాజకీయాలను తాత్వికంగా రూపొందించగలిగాడు.

"Ashoka tried to instal Morality as the governing principle force in every sphere of life, and to spiritualize politics and indeed all life's activities. His new ideals and dootines express themselves in a new language, a variety of terms invented by him to indicate the new measures and institutions in which these had materialised."2

అశోకుని సూతన భావాలు సిద్ధాంతాలు ఆయన అత్యాధునికంగా అన్వేషించిన భాషలో బోధించబడ్డాయి. వానితోపాటు ఆయన రూపొందించిన కొన్ని ప్రమాణాలు సంస్థలద్వారా అచరణీ కృతమయ్యాయి. అశో

1, INDIAN HAJIME NAKAMURA PAGE-94

Motilal Banarsidass Publishers private Limited, DELHI 1989

2. Asoka - RadhaKumud Mookerji

Moti al Bonarsidass Publishers private LTD, Delhi.

Page-74 - 1995

కుడు బౌద్ధతత్వాన్ని ప్రచారం చేయడానికి కనిపెట్టిన పదాల్లో, ధర్మమహా, ధర్మయాత్ర, ధర్మలిపి, ధర్మనియమ, ధర్మశ్రావణ, ధర్మఘోష, ధర్మ స్థంభ, ధర్మసంబంధ, ధర్మ సంస్థవ, ధర్మసంవిభాగ, ధర్మానుగ్రహ, ధర్మ దాన, ధర్మమంగళ, ధర్మవిజయ అనేపదాలు ముఖ్యమైనవి. అంతవరకు పరిపాలన పథజాలంగావున్న హిందూ పారిభాషిక పదాలకు ప్రత్యామ్నాయంగా అశోకుడు - రూపొందించగలిగాడు. ధర్మంతోనే ప్రజలను సంతోషంగా కాపాడాలని, రక్షించాలని, పాలించాలని అశోకుడు తన అభీష్టాన్ని పలుసందర్భాలలో వ్యక్తపరచాడు. అలాగే ప్రజలుకూడా ధర్మంపై ఆధారపడాలని ధర్మంపట్ల భక్తిగలిగి వుండాలని భావించాడు. సద్గుణ సంపన్నమైన నైతిక జీవనాన్ని అశోకుని శాసనాల్లో 'ధర్మ' అనే పేరుతో రూపొందించటం జరిగింది. ఈధర్మం సంకుచితమైన పరిధిలో కాకుండా విశ్వజనీనంగా అన్వయించడానికి అనువైనదిగానూ అన్ని సిద్ధాంతాల సారంగాను రూపొందించబడింది. అంతేగాక ఆనాటి అన్ని మతాలను. ఈ 'ధర్మబోధ' అధిగమించగలిగి ఒక నూత్న మార్గాన్ని నిర్దేశించ గలిగింది. ఇది చరిత్రలో ఆవిర్భవించిన మొట్టమొదటి విశ్వజనీనమైన సిద్ధాంతం. అదిమ జాతుల్లోకూడా అశోకుని ధర్మబోధ ప్రవహించడానికి కారణం అరేబ్బ తరమైన మానవధర్మం కావడమే. ఈ విషయమై వెబుతూ రాధాకుముద్ ముఖర్జీ తన 'అశోక' అనే గ్రంథంలో ఇలా పేర్కొన్నారు.

"We can now easily understand how the dharma propounded equally among the wild tribes, the unsubdued borders of his empire, among all classes and ranks of society. Followers of different seats and denominations, males and Females householders and ascetics, among the civilised people's of Hellenistic kingdoms in the west"

ఇంతేగాకుండా సెక్యులర్ భావరూప కల్పనకుకూడా అశోకుడు అద్భుతం లాల్ మన్ జోషి అశోకుని సిద్ధాంతాల గురించి వెబుతూ స్వతంత్ర భారత దేశంలో సంక్షేమరాజ్యం లొకికరాజ్యాల భావనలు అశోకుని ధర్మబోధనల నుండే జయించాయని అన్నారు. రాజకీయపాలన వీలైనంత స్వేచ్ఛా యుతంగా వుండాలంటే లొకిక భావన అవసరం అన్నాడు. సంకుచిత

సిద్ధాంతాలకు లోబడ వలసినట్లుగా బలవంత పెట్టకుండావుండే వ్యవస్థనుగూర్చి అశోకుని లౌకికతత్వం ప్రభోదిస్తుంది. అశోకుని రాచరిక వ్యవస్థ సంక్షేమ రాజ్య భావనకు మూలమైంది.

అశోకుడు తనధర్మానికి అనుగుణంగా భారతదేశమంతానూశన నిర్మాణానికి పూనుకొన్నాడు. ఆయన అనేక బౌద్ధ నగరాలు, స్థూపాలు, విహారాలు, స్తంభాలు, శిలాశాసనాలు నిర్మించాడు. దివ్యవదనుడు అశోకుని నిర్మాణాలను గూర్చి అతని శిష్యుడైన ఉపగుప్తునితో ఈ విధంగాచెప్పారు.

"Those places which were inhabited by the lord Buddha those I shall visit, worship, and mark with memorials for benefit of remote prosperity." 1

బుద్ధుడు విహరించిన ప్రదేశాల్లో నేను తిరిగి పూజించి, స్మృతిచిహ్నాలుగా ఆ ప్రదేశాల్ని చిరస్మరణీయాలగా రూపొందిస్తానని అశోకుడు నిర్ణయం తీసుకున్నాడు. అశోకుడు రెండు బౌద్ధ నగరాలను నిర్మించాడు. కాశ్మీర్ ముఖ్య పట్టణమైన శ్రీనగరం అందులో ఒకటి. శ్రీనగరంలో 500 బౌద్ధాశ్రమాలు నిర్మించాడు. ఈ విషమైన సమాచారం కల్లనుడు రచించిన రాజతరంగిణి మన కందిస్తుంది. కల్లనునికి ముందే కాశ్మీర్ ని అశోకుడు బౌద్ధానికి దానం చేశాడని YUANCHWANG పేర్కొన్నాడు. ఈ చైనా యాత్రికుడు వందకి పైగా కాశ్మీరులోని బౌద్ధవిహారాలను సందర్శించాడు. రెండవ బౌద్ధనగరం నేపాల్ లో వుంది. అశోకుని కుమార్తె చారుమతి, ఆమెభర్త దేవపాలుడు ఆనగరంలో స్థిరపడి బౌద్ధాశ్రమాన్ని నడిపించారు. దేవపట్నంలో అశోకుని సందర్శనానికి చిహ్నంగా నాలుగు స్థూపాలు నిర్మించబడ్డాయి. అశోకుడు నగర నిర్మాణంలో ఒకనూత్న పద్ధతిని అనుసరించాడు. అంతకంటే స్థూపనిర్మాణంలో విన్నాణం చూపించారు. ఆ స్థూపాలు పర్వత శిఖరాలంత ఎత్తువుండేవని ప్రజలు కథలు కథలుగా చెప్పుకొనేవారు. 'మొగిలిపుత్రస్సా'ని అశోకుడు ఈవిధంగా ప్రశ్నించాడు 2బుద్ధుడు ప్రబోధించిన ధర్మసారం ఎంతవిస్తృతమైందో అని అందుకు

1. The studies in the Buddhistic culture of India -

Lalmani Joshi - page-363

2. Ashoka - RadhaKumudMookerji - Page - 79

ఆయన 84000 భాగాలుగా విభజింపవచ్చు అనిజవాబు చెప్పాడు. వెంటనే దీనికి గుర్తుగా 84వేల విహారాలను దేశవ్యాప్తంగా నిర్మిస్తానని వాగ్దానం చేశాడు అశోకుడు. ఈ ఎనభై నాలుగువేల విహారాలనుగూర్చి పాహియాన్ కథ విభిన్నంగావుంది. బుద్ధుని మరణానంతరం ఆయనకు విహ్నంగా ఆయన అస్తికలపై నిర్మించబడిన ఎనిమిది స్థూపాలను అధిగమించడానికి ఈ ఎనభై నాలుగువేల విహారాలను అశోకుడు కట్టించాడని, ఈ అస్థికలు ద్రోణ అనే బ్రాహ్మణునిచేత పంచబడటం అశోకునికి యిష్టంలేదని అందుకే అశోకుడు ఈ నిర్ణయాన్ని తీసుకున్నాడని పాహియాన్ వివరించాడు. అశోకుడు ఏక శిలాస్తంభాలు నిర్మించటంలో కూడా చాలా గొప్పవాడు. పాహియాన్ ఇటువంటివి ఆరుస్తంభాలు గుర్తించాడు. వాటిలో రెండు శ్రావస్తిలోని జీతవన విహార ముఖద్వారంలో చూశాడు. మరొకటి సంకాస్య (Sankasya) లో వుంది. ఈస్తంభం ఏబదిక్యూబిట్స్ ఎత్తువుంది. ఈ స్తంభంపైన సింహం చెక్కబడివుంది. బుద్ధుని నాలుగు చిత్రాలుకూడా ఈ స్తంభంపైన చెక్కబడ్డాయి. పాహియాను కుశనగరంనుండి వైశాలికి వెళ్ళే మార్గమధ్యంలో నాలుగవస్తంభాన్ని కనుగొన్నాడు. ఐదవది పాటలీపుత్రంలోను, ఆరవది అదేప్రాంతంలోను కనుగొన్నాడు. ఈ స్తంభాలు ముప్పది అడుగులకు తగ్గకుండా పైన సింహం చెక్కబడివున్నాయి.

యువాన్ చాంగ్ Yuanchwang పదిహేను స్తంభాలు గుర్తించాడు. వాటిలో ఐదారు ఇప్పటికీ గుర్తింపబడుతున్నాయి. సంకస్స (Sankassa) లోని స్తంభం వంకాయరంగులో చాలాదృఢంగావుండి శిఖరాన గర్జిస్తున్న సింహంతో విలసిల్లుతూవుంది. శ్రావస్తిలోని జీతవన విహారంలోని స్తంభాలను కూడా ఆయన గుర్తించాడు. కపిలవస్తు దగ్గరలో ఒకస్తంభంవుంది. దానిపై సింహాలు చెక్కబడి వున్నాయి. కవకముని రూపములోవున్న బుద్ధుడి బొమ్మలు చెక్కబడిన మరొక స్తంభం కపిలవస్తు దగ్గరలోనేవుంది. బుద్ధుడు పనిహోవటానికి గల కారణాలుకూడా ఈ స్తంభంపైన చెక్కబడివున్నాయి. లుంబినిలోవున్న స్తంభంపైన గుర్రంబొమ్మ చెక్కబడివుంది. ఐతే యిది యువాన్ చాంగ్ సందర్శించే సమయానికే శిథిలావస్థలోవుంది. కుశినారా స్తంభంమీద బుద్ధుడు పనిహోవడానికి గల కారణాలు చెక్కబడి వున్నాయని ప్రతీతి. సారనాథ్ కు వెళ్ళేదారిలోవున్న స్తంభం ఆకువచ్చు

పలువరాతితో నిర్మించబడివుంది. కుశీనారలోని మరో స్తంభం బుద్ధుని అవశేషాల గురించిన కథకలిగి వుందని ప్రతీతి. బుద్ధునికి జ్ఞానోదయం కలిగిన తరువాత మొదటిబోధ సారానాథ్ లో చేసినదానికి చిహ్నంగా సారనాథ్ లో 70 అడుగుల ఎత్తుగల కాంతివంతమయిన స్తంభం నిర్మించబడివుంది.

మహాసాల స్థూపానికి ముందుభాగాన శిఖరాన పులిని కలిగివున్న స్తంభం వుంది. వైశాలిలోని స్తంభం ఏబది అడుగుల ఎత్తులో శిఖరాన సింహం గర్జిస్తుంది. ఈ స్తంభంతోపాటు బాక్రావద్ద స్తంభాన్ని కాన్నింగ్ హామ్ (CANNING HAM) మొట్టమొదటిసారిగా కనుగొన్నాడు. పాటలీ పుత్రంలోని రెండవ స్తంభం పదిఅడుగుల ఎత్తులోనే వుంది. రాజగృహ లోని స్తంభం మాత్రం యాభై అడుగుల ఎత్తులో ఒక ఏనుగును శిఖరా కలిగివుంది.

ఈ స్తంభాలు బౌద్ధసంస్కృతిని ప్రదీప్తం చేయటమేగాక హిందూ చైదిక వ్యవస్థకు ప్రత్యామ్నాయంగా నిలిచాయి. బౌద్ధచరిత్రకు ఇవి సాక్ష్యాధారాలయ్యాయి. ఈ స్థూపాలు బౌద్ధ శిల్పకళా వైదుష్యానికి నిర్మాణ చాతుర్యానికి మానవ దర్శన ప్రచారానికి గుర్తులుగా నిలిచాయి.

అశోకుని వ్యక్తిగత మతంగా బౌద్ధాన్ని ప్రకటించుకున్నాడు. దీనితో అతని రాజశాసనాలు అధారాలుగా వున్నాయి. బౌద్ధాన్ని పాటిస్తూ అశోకుడు తన జీవితశైలిలో అనేక మార్పులు తెచ్చుకొన్నాడు. బౌద్ధమతానికి సంబంధించిన ధర్మక్షేత్రాలను సందర్శించటం, జంతువులను రక్షించటం, రాజప్రసాదంలో జంతుబలి నిర్మూలనా శాసనాలను రూపొందించటం, జంతువులను బాధించే ఎటువంటి వినోదక్రీడలు జరగకుండా గట్టిబంధించి వేయటం, బౌద్ధమతానికి సంబంధించిన పవిత్రమైన స్థలాలను కాపాడటం, బుద్ధుని జనన మరణదినాలు మరియు ఇతరము ముఖ్యమైన దినాలను అధికారిక కాలపుదినాలుగా ప్రకటించటం, సంఘప్రయోజనాల నిమిత్తం భార్య మహానూత్రులను నిర్మించటంవంటి కార్యాలను అశోకుడు నిర్వహించాడు.

అశోకుడు రాజశాసనాల్లో ఏనుగుబొమ్మను చెక్కించటం అనేవానిని ప్రారంభించాడు. రాజప్రసాదంలో మాంసాహారం తినకూడదని శాసనం కూడా చేశాడు. ఇతే ఆచరణలో ఇది సాధ్యంకాలేదని ఒకవాదం వుంది.

"It may be noted that he did not become an absolute Vegetarian even after his conversion; His meat diet is limited to the flesh of antelopes and peacocks even in 258 B.C, some six years after his conversion, It is important to note that according to Buddhaghosa.1

రాధాకుముద్ముఖర్జీ ఈ విషయాన్ని సి.డి. చటర్జీసండ్రి తీసుకున్నారు. ఏమైనా ఒక చక్రవర్తి అహింసను పాటించటానికి తీవ్రమైన ప్రయత్నంచేసి దీర్ఘకాలికంగా లక్ష్యాన్ని చేరి పుడవచ్చని ఈ వ్యాఖ్యచెబుతుంది. అశోకుడు ఏషియాలో బౌద్ధాన్ని అచరించాడనే దాన్ని గూర్చి భిన్నవాదాలున్నాయి. రొమిల్లాథాపర్ ఈ విషయాన్ని సమీక్షిస్తూ తన ప్రసిద్ధగ్రంథం "అశోక అండ్ ద డిక్టేన్ ఆఫ్ ది మౌర్యాస్" అనే గ్రంథంలో ఇలా అన్నారు.

"Many views have been expressed on the exact nature of Ashoka's interpretation of Buddhism some historians are of the opinion that he actually become a buddhist monk for a short period of his life. others believe that he was a bhikkhugatika, I. E. an intermediate position between an upasaka and a bhikku. The bhikkhugatika was a house holder who for certain periods would live in a monastery, a system permitted by Buddhism, This has in turn led to a controversy over the term sangham upagata used by the king on his edicts, If he did become a monk for a short period. Then it would naturally refer to this period. If, however he was never more than a lay-follower, then his approaching the sangha might be for instruction or aid in religious matters and not necessarily as a temporary monk. It has also been suggested that Ashoka was the ecclesiastical head of the sangha, but this suggestion remains unproven. Ashoka's political position was so strong that the sangha would have welcomed his active interest especially as he was personally a believer. But it is clear that he did not regard himself as the ecclesiastical head, despite his ordinances to the sangha from the fact that he was not responsible for summoning and directing the work of so important an institution to Buddhism as the Third Buddhist Council held at pataliputra." 2

-
1. Ashoka - RadhaKumudMookherji	page v 26.
2. Ashoka And the Decline of the Mauryas	page 48

అశోకుడు బౌద్ధానికి ఇచ్చిన వ్యాఖ్యానాన్ని గురించి అనేక సమీక్షలు జరిగినాయి. తన జీవితంలో కొంత కాలం పాటు అశోకుడు యదార్థంగ బౌద్ధ బిక్షువైనాడని కొందరు చరిత్రకారుల అభిప్రాయం. మరి కొందరి అభిప్రాయంలో అతనిది భిక్కుగట్టిక దశ అంటే ఉపాసక భిక్కు దశలను మధ్యదశ - గృహస్థాశ్రమంలో ఉంటూ కొన్ని సమయాలలో భిక్కుగట్టిక విహారములో నివశించేవాడు. ఇది బౌద్ధం సమ్మతించిన పద్ధతే. ఈ అంశం శాసనాలలో అశోకుడు వాడిన 'సంఘం ఉపాగతే' అన్న వాక్యాన్ని గూర్చిన వివాదానికి కారణమైన కొంత కాలం పాటు బౌద్ధ బిక్షువు అయినట్లయితే ఆ సంఘటనకు సంబంధించినదే అవాక్యం అయివుండవలె. అతడెన్నడూ ఉపాసనకు భిన్నంగా లేక పోతే సంఘాన్ని వేరటం కేవలం ఉపదేశార్థం అయివుండవలె. లేదా తాత్కాలిక బౌద్ధ బిక్షువుగా మత విషయాలలో సహ యార్థయై సంఘాన్ని వేరి ఉండవలె. అశోకుడు సంఘానికి దుతాధిపతి అయినాడని కొందరు సూచిస్తారు. కాని అందుకు ఋజువులేదు. రాజకీయంగా బలమైన స్థానం ఆక్రమించి ఉన్నందున వ్యక్తిగతంగా బౌద్ధంలో విశ్వాసమున్న వాడైనందున క్రియాశీలమైన అతని! ఆసక్తిని బౌద్ధ సంఘం హర్షించి ఉంటుంది. సంఘానికి శాసనాలు జారీచేసినప్పటికీ పాటల్చేత్రంలో మూడవ బౌద్ధ సంగీతిని సమావేశ పరచినప్పటికీ దానికార్యక్రమాన్ని నిర్వహించే ముఖ్య బాధ్యతను వహించనందున అశోకుడు తనను సంఘమతాధిపతిగా పరిగణించుకోలేదని స్పష్టమవుతుంది, అని రొమిల్లాథాపర్ అన్నారు. అయితే అశోకుని బౌద్ధ ధర్మ డీక్ష గురించి అయినే స్వయంగా బౌద్ధ సంఘానికి నేను నిబద్ధంగా వున్నానని చెప్పుకున్నాడు. తనకుమారుడు, కుమార్తె సంఘంలో ప్రత్యక్షంగా పనిచేసారు. ఇన్ని చారిత్రకాధారాలులభ్యమవుతున్నా అశోకుడు బౌద్ధుడు కాదని బ్రాహ్మణ మతస్థుడైన హిందువే అని వాదించారు. టిబెటన్ చరిత్ర కారుడైన తారానాథుడు అశోకుడు తాంత్రిక బౌద్ధుడని వ్రాశాడు. కొందరు అశోకుని ధమ్మ బౌద్ధ హిందూమతసారమని, కొందరు కాదు హిందూమత ప్రత్యామ్నాయమని వాదించారు. రొమిల్లాథాపర్ ఈ వాదాలను సమీక్షిస్తూ "అనుకూలమూ, అపరణీయమునై నైతికంగా ఉన్నతమైన జీవిత విధానాన్ని, సూచించడానికి చేసిన ప్రయత్నమే అశోకుని ధమ్మలోని సారాంశం అని చెప్పడం జరిగింది. అశోకుడు కొంత రాజీ విధానాన్ని అను

సరింపాడని రొమిల్లాథాపర్ అభిప్రాయ పడటం జరిగింది. అశోకుని ధమ్మ ఎలా రూపొందింది అని చెప్పడానికి రొమిల్లాథాపర్ చాలా చర్చగావించింది. ఒక యుద్ధ కాంక్ష గలిగిన రాకుమారుడు, ఒక ధర్మ ప్రబోధకుడైన ప్రభువుగా మారిన సందర్భాన్ని రొమిల్లాథాపర్ ఇలా వర్ణించారు. "అశోకుని మతాసక్తుల స్వభావగుణాలను నిర్ణయించటం కష్టం. అతడు మతంలో ఆసక్తి కలవాడవడంలో సందేహంలేదు. కాని చివరి రోజులవరకు షతాచారాల ననుసరించినట్లు కనిపించదు. కొంతకాలం భిక్షుక దుస్తులు ధరించి నాడా లేదా అనే అంశానికి అంత ప్రాముఖ్యం ఇవ్వనక్కర్లేదు. యవ్వనంలో వ్యతిరేకించిన వారినందరినీ ప్రతిఘటించి రాజు కావాలన్న అతని నిర్ణయం వల్ల అతడొక అసాధారణ రాజ్యకాంక్షగల రాకుమారునిగా కన్పిస్తాడు. బౌద్ధ మత స్వీకారం హఠాత్పరిణామంగా తరచూ చెప్పుతూ ఉంటారు. అదే నిజమయితే బౌద్ధమత స్వీకారం వల్ల పూర్వవశకు పూర్తివిరుద్ధంగా తయారయి వుండేవాడు. ఏపవయినా సగం జేసి ఊరుకోవడం అతని లక్ష్యంకాదు. భిక్షువుకావాలని సంకల్పించి ఉంటే రాజ్యం పరిత్యాగం జేసి మతంలోనే జేరి ఉండేవాడు. ఆశ్రమ స్వీకార కాంక్షకు పరిపాలనా బాధ్యతకు మధ్య అశోకుని మనసులో రేగిన సంఘర్షణను గురించి పెద్దగా చర్చసాగింది. కాని ఆ సంఘర్షణకు స్పష్టమైన నిదర్శనం ఎక్కడా కన్పించదు.

వాస్తవానికి అటువంటి దశ ఉన్నట్లయితే అది హఠాత్తుగా వచ్చిన మౌనసిక ఆందోళనా ఫలితం కానేకాదు. యువరాకుమారుడిగా తీవ్ర కాంక్షతో సింహాసనంతోసం పోరాడినప్పుడు సైతం అశోకుని మనసులో ఆ సంఘర్షణ ఉండి ఉండవలె. కాని దీనిని సంఘర్షణ అనడం కంటే సందిగ్ధావస్థ అనటం సమ్మతంగా ఉంటుంది. ఒకవైపు వ్యక్తిగా తనకు తన బౌద్ధానికి గల సంబంధాన్ని పరిశీలించాడు. ఇక మరొక వైపు మౌర్యసామ్రాజ్యాధిపతిగా బౌద్ధాన్ని కేవలం బుద్ధుడు బోధించిన మతతత్వంగా కాక సాంఘిక పరమైన మేధాశక్తిగా తన భావాలకు సహాయకారిగా బౌద్ధంలోని కొన్ని అంశాలను పరిశీలించగలిగాడనేది స్పష్టం. ఈ సందిగ్ధ పరిస్థితికి సమాధానంగా అశోకుని ధమ్మ విధానం రూపొందింది."¹

1, అదేపుస్తకం 49వ పేజీ

బుద్ధుడు రాజ్యాన్ని కుటుంబాన్ని వదిలి సాధించిన జ్ఞానాన్ని రాజ్యానికి, కుటుంబానికి ఆచరణ యోగ్యంగా మలచటంలోని అశోకుని ఆచరణాత్మక వైపుణ్యం ఆధారపడివుంది. రొమిల్లాథాపర్ అన్నట్లు అది సందిగ్ధావస్థ కాదు. సమకాలీన సమన్వయ ధోరణి, ఇదే దార్శినికునికి పుండవలసిన చారిత్రక దృష్టి. అది అశోకుడు సాధించాడు.

అశోకుడు మతపరమైన జంతుబలుల విషయంలోనే బాగా పట్టుబట్టాడు

ఇద్దాన కింవి జీవం-అరభి త్వాన ప్రజా
హితవ్యం నవో సమాజో కత్తవ్యో

ఏ ప్రాణిని ఇక్కడ చంపరాదు. బలి ఇవ్వరాదు. ఏ సమావేశమూ జరుపరాదు. ఈలాటి శాసనాలు చేయడం ద్వారా అమాన వైదిక మత విధానమైన బలికి అనకట్ట వేశాడు.

సహజాహరంగా జంతువులను తినే అలవాటు మీద నిషేధం ఆపన పట్టు పట్టినట్లులేదు. రొమిల్లాథాపర్ ఈ విషయమై "కాబట్టి నిషేధం మత సంబంధమైన జంతు బలుల మీద అని స్పష్టమౌతున్నది. భోజనానికి జంతు వధను నిషేధించినట్లైతే, ఆ అలవాటును రాజే ముందుగా మాని వుండే వాడు." అని అన్నారు. దీన్ని బట్టి మానవ సంబంధమైన బలిని అశోకుడు ఎదుర్కోవడం, ఆహార విషయంలో పట్టు విడుపుతూ ఉండడం, ఒక సామ్రాట్ ఆచరణాత్మకంగా ప్రజలను పాలించే క్రమంలో ధర్మాలను, నియమాలను చట్టాలను అమలు జరుపవలసిన తీరులో మార్పులను గమనించగలిగిన నేర్పును ఇక్కడ అశోకుడు ప్రదర్శించాడు.

హిందూ సమాజ మౌలిక స్వభావాన్ని మార్చడానికి అశోకుడు చేసిన ప్రయత్నాలను ఆచరణలో ఎంతవరకు అనుసరణీయమో ఆయన బేరీజు వేసుకుని వాటిని నిరంతరం బోధనలద్వారా, చట్టాల ద్వారా ప్రజల్లోకి తీసుకువెళ్ళాడు.

అయితే ఆయన ఇతర మతాలను హింసించలేదు. బ్రాహ్మణులను ఆయన సిద్ధాంత పరంగా మార్చాలని చూశాడు. కాని వర్ణ ద్వేషాన్ని ప్రకటించలేదు. దమ్మ పరిణామంలో బుద్ధుని శిలాశాసనం చాలా ముఖ్యమైంది.

ఆ శాసనం ఇలావుండే

“త అజ్ఞ దేవానాం పియస్స ప్రియదర్శిన్ రాజ్ఞో
ధర్మ చరణేన భేరీ ఘోషో అహోఘోషో
విషూన దర్మణచ అగ్ని బంధానిచ ఆజ్ఞానిచ
దిల్వాని రూపాని దశ్యు త్పాజనం”¹

కాని నేడు దేవానాం ప్రియదర్శి రాజు పక్షాన ధర్మాచరణ ఫలితంగా
భేరీ ఘోష దర్మఘోషగా మారింది. విరూపహస్తి అగ్నిభండాది దివ్యరూ
పాలు ప్రజలకు ప్రదర్శితమౌతున్నాయి.

ఈశాసనాన్ని బట్టి భేరీ ఘోష దర్మఘోషగా మారింది. భండార్కర్
అన్నట్టు — యుద్ధానికిగాని ప్రకటనలకుగాని లేదా ప్రజలకు ఒక దృశ్యాన్ని
ప్రకటించడానికి గాని ముందు భేరి మ్రోగించేవారు. అశోకుడు పవిత్ర జీవితం
ప్రారంభించాడు. కావున భేరి వాయించటం యుద్ధానికి పిలుపుకాదు. కొన్ని
దివ్య దృశ్యాలను వీక్షించడానికి ప్రజలకు పిలుపు ఇవే. ప్రజలలో ధర్మతత్వ
రతను పెంచే గుణం ఈ దృశ్యాలకు ఉన్నందున ఆధంకా ధర్మఘోష
అయినది.”

నిజానికి యుద్ధభేరి ధర్మభేరిగా రూపొంది భారతీయ జీవన వ్యవస్థనే
సూత్ర జవజీవాలలో మార్చింది. “యుద్ధం క్షత్రియధర్మం” అని వైదిక మతం
బోధించి రక్తపాతానికి ఉసిగొల్పింది. యుద్ధ పీఠానికి వీర మరణం సమాజ
మని బోధించి సమాజానికి ఉపకరించవలసిన యువకుల బుద్ధి బలాన్ని దెబ్బ
తీసి కేవలం కండబలానికి హిందూ మత ప్రాధాన్యం ఇచ్చింది. అందుకే వేయి
సంవత్సరాల్లో ఒక్క వివేకవంతుడు కూడా హిందువుల్లో పుట్టలేదు.

భారత ఉపఖండంలో బుద్ధుని తరువాత అశోకుడు, ఆ తరువాత అం
బేడ్కరే సూత్ర మార్గ ప్రవర్తకులయ్యారు.

హిందూ ధర్మానికి భిన్నమైన ధర్మాలను అశోకుడు శ్రద్ధగా అధ్యయనం చేశాడు. అశోకుడు అజీవకులతో మైత్రి కలిగి పున్నట్లు వారికి బహుబర్ కొండలు దానం చేసినట్లు కూడా తెలుస్తుంది. మహారాణి గురువు అజీవక మహర్షి అని స్పష్టమౌతుంది. 'పింగళివత్స' అనే అజీవకుడు అశోకుని గొప్ప తనాన్ని చాటినట్లు తెలుస్తుంది. బ్రాహ్మణుల పట్ల అజీవకుల పట్ల శ్రద్ధతో ధర్మ మహామాత్యులు కృషి చేయాలని ఏడోస్థంబశాసనంలో చాటినట్లు రొమిల్లాథావర్ చెప్పారు.

అశోకుడు రక్తద్వారాలు ఎప్పుడైతే మూశాడో ఆయనతో విముక్తి ద్వారాలు అప్పుడే తెరుచుకున్నాయి. అధిపత్యం కోసం మానవ హననం చేసే రక్తప్రసవంతుల నుండి వైదిక వాదం పుట్టింది. దాని పునాదులు తెలుసుకొన్న అశోకుడు బ్రాహ్మణుణ్ణి గౌరవించి బ్రాహ్మణత్వాన్ని దెబ్బతీశాడు. దీన్ని బట్టి అశోకుడు నిరంతరం యుద్ధంలోనే వున్నాడు. అయితే అది భౌతికమైనది కాదు. బౌద్ధికమైంది కాదు. హృదయ సంబంధమైనది. ఇందుకు అశోకుడు అనుసరించిన పద్ధతుల్లో మానవతత్వం మానవతత్వం పూర్ణంగా నిండివున్నాయి. కార్యానికి ప్రత్యామ్నాయంగా ప్రేమని ఆయన పరిపాలనలో జొప్పించగలిగాడు. సిద్ధాంత పరమైన అంశాలు ద్వేషంతో గాకుండా చర్చతో సమన్వయాన్ని సాధించాలని అశోకుడు నుడివాడు. బుద్ధుడు యుద్ధాన్ని గురించి చెప్పిన మాటలు అశోకునిపై మంచి ప్రభావాన్ని కలిగించాయి. బుద్ధుడు కాశీ రాజు 'ప్రసేనుని' పై మగధరాజు అజాత శత్రుయుద్ధ సందర్భంగా ఇలా చెప్పారు. "హంతకుడు హంతకుని బారిన పడవలసి వస్తుంది. జయించినవాడు జయించబడవలసి వస్తుంది. నిందించే వారు నిందలకు గురికావలసి వస్తుంది."1 వర్య పరిణామం వల్ల చెడు చేసిన వాటికి చెడు జరుగుతుంది,

ఈ సందేశాన్ని అశోకుడు స్వీకరించాడు. అశోకుడు బుద్ధుని సందేశాన్ని సమకాలీనంగా రూపొందించాడే కాని దాని అంతస్సారంలో ఏ మార్పు తీసుకు రాలేదు. నిజానికి బుద్ధుని అహింస కూడా అవరణాత్మకమైందే.

1.డా॥ బాబాసా హెచ్ అంబేడ్కర్ రచనలు -ప్రసంగాలు సంపుటం ॥ పేజీ37

అంబేడ్కర్ తన "బుద్ధుడు మరియు అతని దమ్ము" అనే పుస్తకంలో బుద్ధుని అహింస గూర్చి చెపుతూ బుద్ధుడు బిక్షకుల పాత్రలో ఎవరైనా మాంసాహారం తేస్తే భుజించడానికి అవకాశం ఇచ్చారు. జంతుబలులను కూడా మతపరమైన వాటి మీదే నొక్కుపెట్టినట్లు బుద్ధుని ఉపదేశాలను అంబేడ్కర్ లెలియ చెప్పారు. అశోకుడు కూడ మానవత్వానికి భంగం కలిగే అహింసను ప్రబోధించడంలో ఎక్కువ నొక్కు పెట్టాడు.

బుద్ధుడు చెప్పిన దుఃఖం 'అంశాతి' 'అలజడి'కి సంబంధించినది. ఈ దుఃఖానికి మూలభూతమైన సామాజిక, ఆర్థిక అంతరాలను తగ్గించడానికి అశోకుడు తగుమాత్రంగా పూనుకొన్నాడు. బుద్ధుని బోధనల్లోని ప్రధాన సూత్రమైన 'సకల జీవులను ప్రేమించటమే మైత్రి, అనే ధర్మాన్ని అనుసరించి అన్ని రంగాల్లో అశోకుడు మైత్రికి ప్రయత్నించాడు. వైదిక మతం ఇహలోకాన్ని నిర్లక్ష్యం చేసి స్వర్గ సుఖాన్ని బోధిస్తుండగా బుద్ధుడు "మనం నిర్వర్తిం చే క్రియలన్నింటికి మనపై అధిపత్యం వహించేది మనస్సే. అన్ని పరిణామాలకు మనసే కారణం" అని చెప్పాడు.

ఈ సూత్రాన్ని అశోకుడు ఎంతో నిబద్ధంగా పాటించాడు. మనస్సు యొక్క స్థిరత్వాన్ని, మనసు యొక్క లోతుని అశోకుడు గుర్తించి మనసులో ధర్మం ముద్ర వడటం కోసం బౌద్ధ ధర్మ నివేదనకు అత్యున్నత కళాఖండాలు రూపొందించాడు. ఒక మనిషిని బాధించకుండా వుండటం ఒక సామ్రాజ్యాధి నేతకు సాధ్యంకాదు. అయినా అశోకుడు సర్వవిధముల ప్రయత్నించాడు. చివరకు బందీల యోగక్షేమాలను పరిశీలించే ఉద్యోగులను సృష్టించి అశోకుడు ఇలా అన్నాడు.

"చందన బద్ధన విదానాయె మొట్టాయె
ముట్టాయెవ ఇయం అనుబంధ వజ్రపతి
వాకలూభికా లేతివామ హంకేలివానియా
పాటితే-----

సంతాన వంతులైన బందీలను, వ్యాధి పీడితులను వృద్ధులను విడిపించడంలోను బందీల యోగక్షేమాల పట్ల శ్రద్ధవహించడంలోను కార్యదీక్ష కలిగి ఉండవలె, లేనిచో బాధ్యత రహితంగా ప్రవర్తించిన వారెవరారు." 1

ఖైదీ చేయబడిన నేరస్తులు ఆనేరం చేయడానికి వెనుక సామాజిక ఆర్థిక అసమానతలనేపథ్యం అవుతుంది. ఈవిషయం అశోకుడు గమనించాడని అందుకే నేరనిరోధానికి మూలమైన అంశాల పట్ల జాగరూకత వహించాలి అనే తాత్వికాంశాన్ని గుర్తించారు.

వర్ణవ్యవస్థా మూలాలను కదిలించడంలో కీలకమైనది. జీవనవ్యవస్థలోనే సమానమైన మార్పులు తీసుకు రావటం, వర్ణవ్యవస్థా పునాదులు కూల్చడంలోను అంత్యజులను జన జీవన స్రవంతిలోకి ప్రవహింపజేయడంలోను బుద్ధుని విషయంలోను అశోకుని విషయంలోను బోధకు సంబంధించినంత ఆచరణలో జరగలేదని రొమిల్లా థాపర్ అన్నారు.

"చైనాతో పోల్చి చూస్తే వర్ణవ్యవస్థకు సంబంధించిన నియమావళి రూపొందడంతో భారతదేశంలో సాంఘిక నీతి వెనుకంజవేసింది. బుద్ధుని ప్రయత్నం కూడ విఫలమైంది. పరివ్రాజక సంఘాలు సహితం బాలా వరకు విరక్తి, సన్యాసాలద్వారా వ్యక్తి మోక్షానికి మాత్రం పరిమితమైనాయి. మతాంతరీకరణం, భిక్షా ప్రధానం వినాలౌకిక సమాజం మోక్షానికి స్వయంకృషిపై ఆధారపడవలసిందే. అంత్యజులను సర్వదా సంఘ బాహ్యులుగా పరిగణించేవారు. బ్రాహ్మణులు, శ్రమణులు సహితం అంత్యజుని మానవమాత్రుడుగా పరిగణించడానికి సాహసించేవారు కాదు. సమాజంలో అదృష్టహీనుల క్రింది వర్ణాలు సాంఘిక శ్రేయస్సును సాధించటానికై అశోకుడు చేసిన ప్రయత్నమే ధమ్మ మహా మాత్రుల నియామకం. అదొక సాంఘిక సంక్షేమ పద్ధతి కాని వర్ణవ్యవస్థలోని కారిన్యం వల్ల ఆ ప్రయత్నం కూడ ఫలించలేదు.

రొమిల్లా థాపర్ అభిప్రాయం కొంత నిజమే అయినా ఏదర్హనం ప్రవచించినా సమకాలంలోనే మొత్తం ఆచరణ రూపంలోకి రాదు. హిందూ వాదానికి ప్రత్యామ్నాయంగా ఒక వ్యవస్థా రూపాన్ని ఆలోచించడమే గొప్ప దార్శనిక రూపం దాన్ని ఆచరణాత్మకంగా ఒక వ్యవస్థను రూపొందించాలనే ఉద్దేశ్యం బుద్ధునిలోనూ, అశోకునిలోనూ బాలా బలంగా పున్నాయి. వారు తీసుకున్న ప్రేమ మార్గం పరివర్తనకు సంబంధించింది కాబట్టి ఆక్రమం బాగా ఆలస్యంతో కూడుకొంది. దాని ఆచరణాత్మక రూపం వీరి కాలంలో బలంగా ప్రయోగించబడిందనేది సత్యం. ఆచరింపజేసే అధికార వర్గం, ఆచరించే ప్రజల్లో బలంగా పాతుకొని పున్న వర్ణతత్వం, అస్పృశ్యతా భావం పునాదులు విట్టెం గట్టుకుని వుండడం వలన బౌద్ధానికి కులనిర్మూలనా కార్యక్రమం ఒక యుద్ధంగా సాగింది.

అశోకుని మీద అత్యుత్తమైన చర్చగావించిన రొమిల్లా థాపర్ అశోకుని ధర్మం ఒక జీవిత విధానమని నిర్వచించింది.

"The Dhamma of Ashoka emerges as a way of life incorporating a number of ideals and practices. Abstinence from killing was an important principle, as also was the insistence of consideration for family relationships and social relationships, whether these were between parents and children, elders and young people, friends, or various ideological sects. What would be regarded as a programme of social welfare, in the twentieth century parlance such as providing medical facilities, good communications and prohibiting useless expenditure on superstitions was included., 1

"ధమ్మం అనేది అశోకుని దృష్టిలో ఒక జీవితవిధానం. అది అతనికి పరిచయమున్న తత్త్వవేత్తల సైతిక బోధనల సారము బహుశా స్వీయ జీవితానుభవసారం కూడ అయివుండవచ్చు. ఆ జీవితవిధానం ఉన్నతస్థాయి సామాజిక నీతిమీద, పౌరబాధ్యతలమీద ఆధారపడింది. అంతేగాక అశోకుడు కేవలం సైద్ధాంతికుడైన బ్రాహ్మణుడుకాదు. వర్ణవ్యవస్థను గురించి

1. Ashoka and the Decline of mauryas—
Romila thapar page 181

అవర్క ప్రాయంగా చిత్రించిన సిద్ధాంతంగా కాక, నిత్యజీవితం దృష్ట్యా తన ధర్మాన్ని రూపొందించాడు. లౌకిక సంబంధాల సక్రమ అవగాహనపై ఆధారపడిన చైతన్యయుత సాంఘిక ప్రవర్తన ఏ సమాజానికైనా చాలా అవసరమని అతడు గమనించాడు. కాని నాటి సమాజంలో బ్రాహ్మణ బోధనల ఫలితంగా ఆ ప్రవర్తన క్రమంగా అంతరిస్తున్నది. వ్యక్తిగత యోగ్యతను బట్టిగాక జన్మ అనే అదృష్ట ఫలితంగా ద్వీజస్థులకు ప్రత్యేక సదుపాయాలు, హక్కులు సంభవిస్తవని బ్రాహ్మణుల బోధనలలోని సిద్ధాంతం. అశోకుని సూత్రాలు ఆ సిద్ధాంతాన్ని ఖండించినాయి. సాధారణంగా పెక్కు సమాజాలలో కన్పించే సాంఘిక డాంభికత్వాన్ని పరిహరించి, మానవత్వ సిద్ధమైన సాంఘిక ప్రవర్తనను అశోకుడు కాంక్షించినాడు. స్వర్గ సౌఖ్యంవంటి ఆధ్యాత్మిక భావనలో ప్రజలకు పరివయముంది. అటువంటి ప్రతిఫలాల ఆశచూపటంద్వారా సాంఘిక బాధ్యతను కేవలం సదాచార వర్తనగా గాక ఆధ్యాత్మిక ప్రాధాన్యంఉండి నిర్వాజంగా అనుసరించే బాధ్యతగా ఉదాత్త స్థానానికి కొనిపోవడానికి అశోకుడు ప్రయత్నించాడు.” 1

మానవతా సిద్ధమైన సాంఘిక ప్రవర్తనకు రూపకర్త అశోకుడు. భారత భూఖండంలో సాంఘిక వ్యవస్థానిర్మాణం రాజకీయ నిర్మాణంకంటే గొప్పది. ఒక సామ్రాజ్యాన్ని రూపొందించుకోవటానికి ఒకచలమైన సైన్యముంటేవారు. వీరయోధులు దాన్ని సాధించగలుగుతారు. కాని ఒకసామాజిక వ్యవస్థ అలా ఏర్పడదు. తరతరాలుగా వున్నపునాదిని కూల్చేయాలంటే, అంతకుముందు నిర్మించబడిన కట్టడాన్ని బలవంతంగానూ చట్టాలద్వారానూ కూల్చడానికి కుదరదు. కొన్నిసార్లు రాజశాసనాన్ని కూడా ప్రజలు ధిక్కరిస్తారు. అది మానసిక పరివర్తనద్వారా మాత్రమే సాధ్యమౌతుంది. మానవుడు తనకుతాను వున్న ర్నిర్మించుకునే క్రమంలోనే సమాజాన్నికూడా పునర్నిర్మించ గలుగుతాడు. హిందూరాజులు నిర్మించిన పితృస్వామ్య విధానానికి భిన్నంగా అశోకుడు మాతృస్వామ్య సంస్కృతిద్వారా దీన్ని సాధించాలనుకొన్నాడు. మాతృస్వామ్య సంస్కృతికి మూలబీజమైన తల్లి తనాన్ని అశోకుడు ప్రవర్శించాడు. ఆయనకు భిక్షువు గుణాలున్నాయి. బుద్ధుడు చెప్పినట్లు భిక్షువు ఒక యుద్ధప్రియుడు. అంతేకాదు హరుడుకూడా.

నేను ప్రపంచంతో పోట్లాడడంలేదు. ప్రపంచమే నాతో పోట్లాడు తున్నది. సత్యాన్ని బోధించేవాడు ఎవ్వరితోను పోట్లాడడు.

“ప్రభూ! హరులం, వీరులం అని చెప్పుకుంటాం. ఏవిధంగా మనం హరులం?”

“శిష్యులారా! మనం యుద్ధంచేస్తాం కనుకనే హరులయ్యాం వేనికొరకు మనం యుద్ధం చేస్తాం ప్రభూ”

ఉదాత్త గుణాలకొరకు, ఉన్నత లక్ష్యం కొరకు భవ్యజ్ఞానం కొరకు మనం యుద్ధంచేస్తాం. అందుకేమనల్ని హరులంటారు. ధర్మంఎక్కడయితే దారితప్పుతుందో అక్కడ పోరాడేందుకు వెనుకాడకుండా వుండాలి. నోరు మెప్పవకుండా వుండవద్దు.” 1

అశోకుడు ఈ విధానాలను స్వీకరించాడు. బుద్ధుని బోధనల్లోపున్న ఉదాత్త గుణంకోసం ఉన్నత, లక్ష్యాలకోసం ఆయన నిరంతరం తపించాడు. ఎన్ని రాజ్యాలు జయించాడు ఎన్ని తలకాయలు నరికాడు అనే దానిమీద చక్రవర్తి గొప్పతనం ఆధారపడివుండగా ఎన్ని మనస్సులు చూర్చాడు అనే దానిమీద ఈ చక్రవర్తి దృష్టి కేంద్రీకరించాడు రాజ్యం ఒక ధర్మాన్ని, ఒక సిద్ధాంతాన్ని ప్రజలచేత అనువర్తింప చేయాలంటే ఆ ధార్మిక సంస్కృతికి సంబంధించిన సామాజిక వాతావరణాన్ని కల్పించి చక్రవర్తి మాటమీద ప్రజలు గౌరవాన్ని సంతరించుకున్నప్పుడు మాత్రమే అది సాధ్యమౌతుంది. అశోకుడు బౌద్ధాన్ని విశ్వవ్యాప్తం చేయాలని కృషిచేశాడు

“The reign of Ashok also represents a crucial era in the history of Buddhism, which became transformed into a universal religion from a discipline originally, practised by only a small group of followers. In this period Buddhism lost its anarchial nature and constructed a political and social philosophy. After his conversion to Buddhism he strove for the diffusion of this religion, sending missionaries to various countries.” 2

1 డా॥ బాబాసాహెబ్ అంబేడ్కర్ రచనలు—

సంపుటం 2 - పేజీ-404.

2. Indian Buddhism - Hajmie Nakamura Page-95

ఒక మనిషిని మరొక మనిషి ప్రేమించడమనేది విశ్వవ్యాప్తదర్శనం. బౌద్ధంలోని అంతశ్శక్తి దుఃఖ నివారణ, ప్రేమభావం. ఈ భావాలకు మానవుడు ఎక్కడున్నా స్పందిస్తాడు అని తెలుసుకున్న ఆశోకుడు ఈ భావ జాలాన్ని ప్రపంచవ్యాపితంగా ప్రచారంచేశాడు. బుద్ధుడు తన జీవించిన కాలంలో విస్తృతమైన ప్రయాణంచేశాడు. ఆయన పర్యటించిన వానిలో ముఖ్యమైన స్థలాలు ఉక్కథ (వుగ్రథ), నాదిక (నాదిగ) సాలఅవ్యపుర (అశ్వపుర) ఘోషితరమ (గోష్టితారామ) సలంద అప్పన (అవనాథ) ఎతూమ (ఎతమ)లలో ఆయన పర్యటించడాన్ని అంబేడ్కర్ పేర్కొన్నాడు.

ఇంతేగాక డా॥అంబేడ్కర్ బుద్ధుడు సంవర్షించిన స్థలాలను ఇలా పేర్కొన్నారు. ఒవనద (ఉపానద) ఇచ్చానేకల (ఇచ్చాసుకల) చందలకర్ప (చందలకుర్ప), కుశినార (కుశానగల) ఇంతేగాక దేవదహా, పవ, అంచనంద సౌతవ్య, అనుపియ ఉగన్మలను ఆయన సంవర్షించాడు. ఆయన ప్రధానంగా శాక్య, కురు, అంగదేశాలను విస్తృతంగా తిరిగాడు.

రాజగృహ నుండి లుంబినీకి 250 కి॥మీ దూరముండేది. బుద్ధుడు ఈ ప్రదేశంఅంతా కాలినడకనే తిరిగాడు. కసీనం ఎక్కబండినికూడా ఉపయోగించలేదు. బుద్ధుడు కొన్ని కేంద్రాలమీద ప్రధానంగా దృష్టిని కేంద్రీకరించాడు.

శ్రావస్తిని 75సార్లు, రాజగృహను 24సార్లు సంవర్షించాడు. ఏ తాత్వికుడైనా ముందు తనకు అనుకూలమైన కేంద్రాన్ని నిర్మించుకుని అక్కడ నుండి సందేశాన్ని ఎంతదూరమైనా తీసుకువోతారు, అశోకుడు బుద్ధుని జీవితాన్ని పూర్తిగా అనుకరించాడు. ఆయన నిరంతరం బౌద్ధాన్ని విశ్వవ్యాప్తం చేయటానికి దృష్టిని నిలిపాడు.

అప్పటికి భారతభూభాగంలో అశోకునిరాజ్యం పడమట ఆఫ్ఘనిస్తాన్, ఉత్తరాన కాశ్మీర్. నేపాల్ కూడా అతని సామ్రాజ్యంలోనివే, తృతీయ సంగీతి తరువాత, త్రివిధకాల సహాయంతో ప్రచారంచేయడానికి అన్నివైపులకు ధర్మప్రచారకులను పంపించాడు, అశోకుడు ప్రచారం చేసిన బౌద్ధాన్ని,

బౌద్ధ స్థవిరవాదం అంటారు, అది ధేరవాదం పేరుతో సింహళంలో ఈనాటికీ కొనసాగుతుంది, అంతేగాక బౌద్ధం అక్కడనుండి బర్మా, కంబోడియా, లావోస్ మొదలైన అనేక ప్రాంతాలకు వ్యాపించింది. రాజగృహంలో జరిగిన ప్రథమ సంగీతిలో జరిగిన చర్చలను సంగ్రహించిన వారిని స్థవిరులు (పెద్దలు, వృద్ధులు) అంటారు. వారు ప్రచారం చేసిందే స్థవిరవాదం, ధేరవాదం.

ప్రథమ సంగీతి వింవిసారుని పుత్రుడైన అజాతశత్రుని కాలంలో జరిగింది. ద్వితీయ సంగీతి నూరేళ్ళ తరువాత అదే శివనాగ వంశానికి చెందిన కాలాశోకుని కాలంలో వైశాలిలో జరిగింది. అందులోనే బౌద్ధసంఘం స్థవిరవాదులుగా, మహాసాంఘికులుగా వీలిపోయింది. సంఘనియమాలను సమకాలీనంగా సడలించాలన్న వారేమో స్థవిరవాదులుగాను, యధాతథంగా పాటించాలన్న వారేమో మహాసాంఘికులుగా పేర్కొన్నారు.

అశోకుడు స్థవిరవాది. ఆయన సమకాలీనంగా బౌద్ధాన్ని ముందుకు తీసుకెళ్ళాడు. ప్రపంచవ్యాప్తంగా చైనా, మంగోలియా, కొరియా, టిబెట్, జపాన్, బర్మా, థాయిలాండ్, కంబోడియా, సింహళం మొదలయిన దేశాల్లో ఈనాటికీ సజీవంగా బౌద్ధంవ్యాప్తి చెందడానికి అశోకుని కృషి ఎంతైనావుంది.

రక్తప్రవంతికి అడ్డుకట్టవేసి, ధార్మిక నదీనదాలు పారించే మానవమనోక్షేత్రంలో మానవతా పంటలు పండించిన అశోకుడు అచరణాత్మక బౌద్ధ దార్శినికుడు. ప్రత్యామ్నాయ ప్రవర్తకుడు.

బౌద్ధ ధర్మనం - విభిన్న శాఖలు

బుద్ధుని నిర్వాణానంతరం బౌద్ధం అనేక శాఖలుగా విడిపోయింది. ఆయన ప్రభోదించిన సిద్ధాంతం గూర్చి, ఆశ్రమ ధర్మాలు గురించి విభిన్న వాదాలు వచ్చాయి. వైశాలిలో జరిగిన బుద్ధ సమావేశంలో 'విద్యపుత్తకులును' బౌద్ధ బిక్షువుల నుండి వెలివేయడం జరిగింది. ఈ 'విద్యపుత్తకులు' మహాసంఘాన్ని ఏర్పాటు చేసి బుద్ధుడు చెబుతున్నవి మార్పులు లేకుండా అనుసరించేవారిగా ప్రకటించుకొని మహాసాంఘికులుగా వారు ఏర్పడ్డారు. వసుమిత్రుడు చెప్పిన ప్రకారం మహాసాంఘికులు క్రీ. పూ. 400 నుండి ఒక శతాబ్దం పాటు ఏకనవ్యవ్యవహారికులుగా లోకోత్తరవాదినులుగా, కుక్కువికులుగా, బహుప్రతీయులుగా ముందుకు వెళ్ళారు.

ఒక శతాబ్దం తరువాత ప్రజ్ఞాప్తి వాదకులు, కైటికులు, అపరకైలులు, ఉత్తరకైలులు ధేరవాహము వైశాలిలో జరిగిన సంగీతిని నిర్వహించింది. అంతేగాక క్రీ. పూ. మొదటి రెండవ శతాబ్దిలో వచ్చిన ఆలోచనలకు పునాదులు వేసింది. హైమవతులు, ధర్మగుప్తులు, మహిశాసకులు, కాశ్యపులు, సంక్రాంతులు, వాత్సిపుత్రీయులవాదాన్ని ధేరవాదాన్ని ఆధారం చేసుకొచ్చాయి. వాత్సిపుత్రీయులు ధర్మోత్తరేయులుగా భద్రయానికులుగా, సన్నితీయులు, చెన్నాగరిలుగా విడివడ్డారు.

క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్దంలో ధేరవాదులు, హేతువాదినులుగాను సర్వాస్తి వాదులుగా పిలువబడ్డారు,

మహాసాంఘికులు శరీరమంతటా మెదడు వుంటుందని, శరీరమంతటికీ ఆలోచనా శక్తి వుంటుందని చెప్పారు. ప్రజ్ఞాప్తి వాదులు మనిషి అనుకోకుండా మరణించటం జరగదు. ఏ మనిషి మరణించటానికైనా అతని కార్యాలే కారణం అని భావించారు. ప్రతి బౌద్ధవాదానికి మరో బౌద్ధ వాదానికి చెప్పకోతగ్గ తేడాలులేవు, అవరణలో కలిసివుండలేక గుంపులుగా విడిపోయినవే ఎక్కువ. బయట సమాజంలో జనంలోకి వెళ్ళినలబడిన బౌద్ధ శాఖలు, సర్వాస్తివాదులు, వైభాషిక వాదులు, యోగాకారా, విజ్ఞానవాదినిలు, మాధ్యమికవాదులు లేదా శూన్యవాదులుగా కనిపిస్తున్నారు. పాళీ సాహిత్యంలో చెప్పబడినట్లుగా ధేరవాదంపై హిందూవాద ప్రభావం ఉందని చెప్పడానికి ఏ ఆధారాలు లేవు. వైభాషికులకు, సౌత్రాంతికులకు ఆలోచనలో వున్న తేడాలు చెబుతూ—

“The difference between the Vaibhasikas and the Sautrantikas that attracted the notice of the Hindu writers was this, that the former believed that external objects were directly perceived, Where as the latter believed that the existence of the external objects only be inferred from the diversified knowledge.1”

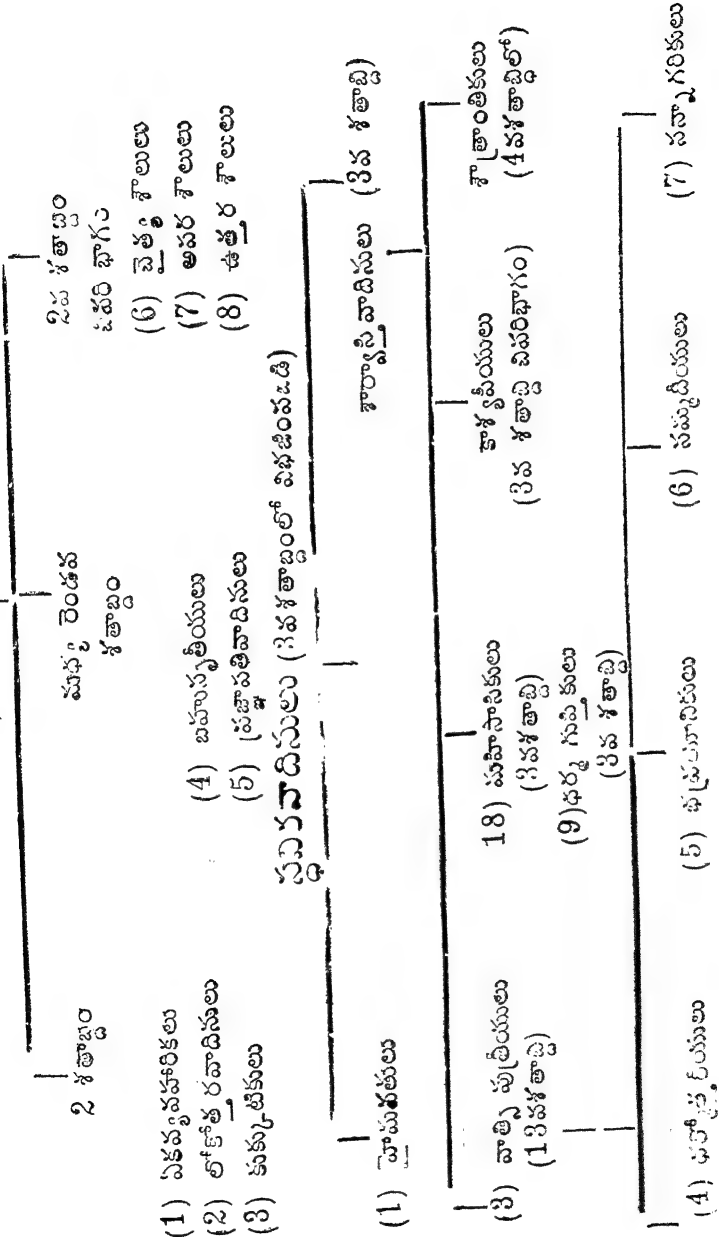
“గుణరత్న’ తన ‘తర్కరహస్యదీపిక’ లో సద్దర్శన సముచ్ఛయం గురించి చెబుతూ వైభాషికవాదం ‘అర్య సమ్మిత్తియ వాదమే’ అంటాడు. గుణరత్నాని ప్రకారం వస్తువులు కాలదశలు, ఉత్పత్తిదశ, ఉనికిని సంతరించుకొనే దశ, శిథిలదశ, ‘నిర్మూలనదశ’ అని నాలుగు దశల్లో ఉంటాయి.

పాటలీ పుత్రలో జరిగిన మూడవ సంగీతి సమయానికి వద్దెనిమిది శాఖలుగా బౌద్ధమతం విడిపోయింది. బుద్ధుడి మరణం తరువాత 236 సంవత్సరాలకు ఈ సమావేశం జరిగింది. యాంగ్ బాంగ్ ‘వసుమిత్ర’ అనే గ్రంథంలో 18 పైక్స్ గా (శాఖలు) రాశాడు. బుద్ధుని నిర్యాణం తరువాత శతాబ్దంలో బౌద్ధ మతస్థితిని వివరించడానికి ఈ బౌద్ధ(వటం) ఇచ్చాడు.

1. Madhavacarya's Sarvadarsana samgraha, chapter II.
THE HISTORY OF INDIAN PHILOSOPHY
Surendranath Dasgupta

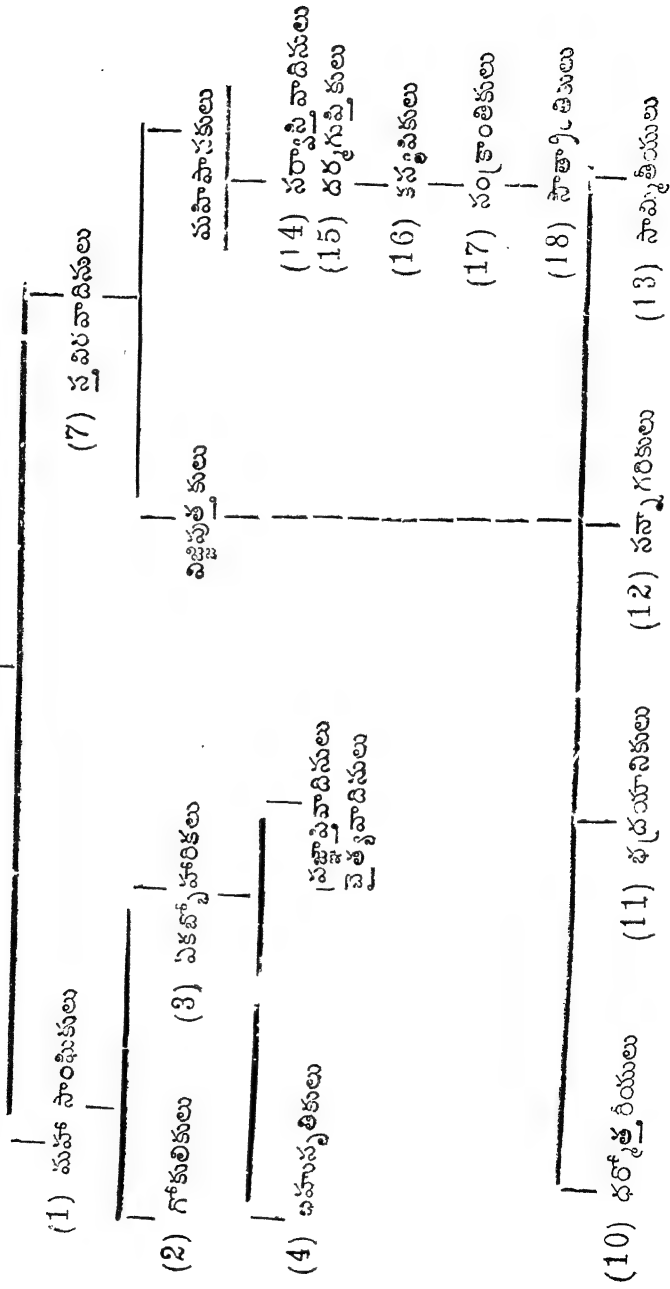
page—114

మనా సాంఘికాలు

బౌద్ధమతం వివిధ శాఖలుగా విడిపోవడానికి గల మూలాన్ని 'దీపవంశ' ఈ క్రింది విధంగా ఇస్తుంది.

సంఘము

ఈ శాఖల్లో కొన్ని శాఖలు వారి వాద ప్రతి పాదనలకు సాహిత్యాన్ని గూడ స్పృశించగలిగారు. మహాసాంఘికులకు, వినయపితకాల ద్వారా వారి సాహిత్యాన్ని రూపొందించుకోగలిగారు. ఈ మహాసాంఘికులే తరువాత మహ్మదీయులైనారు. మహాసాంఘికులు మాధ్యమికులు యోగా కారులుగా రెండు శాఖలుగా ఏర్పడ్డారు. వీరి వీరిశాఖలకు సంబంధించిసాహిత్యాన్ని రూపొందించుకున్నారు.

వీటిలో వినయపితకాలు, అభిదమ్మ సూత్రాలు ముఖ్యమైనవి. సర్వాస్తి వాదినుల వైభాషికాలు గూర్చి తరువాతి కాలంలో వచ్చిన బ్రాహ్మణ సాహిత్యంలో ప్రస్తావించబడ్డాయి. సర్వాస్తి వాదినులు 'అభిదమ్మ' సాహిత్యంపై ఆధారపడే వాళ్ళు. అయితే వారికి భిన్నమైన శాఖగా చెప్పబడుతున్న సౌత్రాంతికులు సూత్రాల మీద ఎక్కువ ఆధారపడేవారు. వారు అభిదమ్మని వ్యతిరేకించారు. అభిదమ్మ కోశభాష్యములో సమ్మతీయులకు సాహిత్యముంది కాని, అనేక విభాగాలుగా వీలివుంది. దానిని ఒక నిర్మాణ రూపంలోదని వ్యాఖ్యానించబడింది. కథావస్తులో 'రాజగిరికలు', 'సిద్ధార్థికులు', 'పూర్వజైలికులు', అపరజైలికులు మొత్తాన్ని 'అంధకులలో' చేర్చారు. 'ఉత్తరవధకులు' కాటులు కలిపి మహాకూన్యతా వాదినులుగా లేదా హేతువాదినిలుగా పిలవబడేవారు.

సర్వాస్తివాదం:-

బుద్ధుని నిర్వాణానంతరం 300 ఏండ్లకు కత్యాయనీ పుత్రుడు 'అభిధర్మ జ్ఞాన ప్రస్థాన శాస్త్రంను రాశాడు అని తెలిసుకొన్నాం. దీనికి కనిష్ఠుని కాలంలో 'విభాష' అనువ్యాఖ్యానం రాయబడింది. రెండూ సంస్కృత గ్రంథాలే. అభిదమ్మ పితకం బుద్ధవచనమని నమ్మి దాని నాథారంగా గొని కత్యాయనీ పుత్రుడు తన జ్ఞానప్రస్థాన శాస్త్రాన్ని రచించాడు. సర్వాస్తివాద ధర్మనం దీనిపైఆధారపడింది. 'విభాష'ను ప్రమాణంగాగలవారు వైభాషికులు. ఈ గ్రంథాలిప్పుడు చైనా భాషలలో గల అనువాదాల్లో దొరుకుతున్నాయి. కాశ్మీరు వైభాషికులకు కేంద్రంగా ఉండడంవలన వీరికి కాశ్మీర వైభాషికులను' పేరువచ్చింది. అయితే సర్వాస్తి వాదులందరూ 'విభాష' నామోదించారు.

పలేదు. కాశ్మీరములో కూడా వైభాషికులు కాని సర్వాస్తివాదున్నారు. కాశ్మీరానికి బయటవున్న సర్వాస్తివాదులను 'బహిర్దేశిక' 'పాశ్చాత్య' 'అపరాధంక'లను పేర్లతో పిలుస్తారు. వసుమిత్ర, ఘోషక, బుద్ధదేవ, ధర్మతాత, భాదంతాదులు వైభాషికులు.

కాశ్మీర వైభాషిక నామమునాశ్రయించి అభిధర్మమును వసుబంధుడు క్రీ. శ. 4వ శతాబ్దిలో 600లకాదికలతో వివరించాడు. దీనికి అభిదమ్మకోశమని పేరు. దీనిపై అతడును, స్థిరమతి, వసుమిత్ర, దిజ్ఞాగ యశోమిత్రులు వ్యాఖ్యలు రాసిరి. దీనిని 'కోశకారక' అనే గ్రంథంలో సుభద్రుడు ఖండించాడు. వసుబంధుడు వైభాషికుడు కాకున్నను ఆయన గ్రంథం మాత్రం సర్వాస్తివాదులకు మాన్య గ్రంథం అయింది.

"అతీత నాగత ధర్మములు, స్వలక్షణముగల పదార్థములు కూడ ద్రవ్యసత్తులే యన త్రైయధ్విక ధర్మముల అస్తిత్వమును ప్రతిపాదించువారు సర్వాస్తివాదులు. బాహ్యమగురూపము. అంతరమగు విజ్ఞానము రెండును స్వతంత్రంగా వున్నవని వీరంటారు. వీరి దృష్టిలో అవన్నీ ప్రతీత్య సముత్పన్నములే. ఆలంబనం లేనిదే విజ్ఞానం వ్యుత్పన్నం కాదని అతీతానాగాగత వస్తువు లేనిదే విజ్ఞానము నిరాలంబనమవుతుంది. ఉత్పన్నము కాదు అతీతము లేనిదే అనాగతములను కర్మఫలము నీయలేదు. విపక్వకాలమున విపాక హేతువు అతీతమే! కాబట్టి అసన్యము, అతీతము అనాగతము అగునరూపము" అని సర్వాస్తివాదులు వ్యాఖ్యానించారు. సర్వాస్తివాదులు ఇంకా ఇలా చెప్పారు.

"స్వలక్షణమును ధారణము చేయునది ధర్మము. ధర్మములు వ్యవకీరణములు. వాటిని ఏరవచ్చును. విభాగింపవచ్చును. ధర్మ ప్రవచనయము ప్రజ్ఞయను చిత్త ధర్మ లక్షణము దాని వలన నిర్వాణము వచ్చును. ఇదే పరమజ్ఞానము. ధర్మముల స్వలక్షణము సామాన్య లక్షణము తెలిసికొనుటచే నిర్వాణ ప్రాప్తియగును.

మల సహితములు, మల రహితములు అని ధర్మములు రెండురకములు. ఆర్యమార్గమును వదిలిన సంస్కృత ధర్మములన్నియు సామ్రవములే ప్రత్యయముల అన్యోన్య సమాగమముచే, అన్యోన్యాపేక్షితములై చేయబడిన ధర్మములు సంస్కృతములు, ఇవి జాతి జరాస్థితులు కలవి; అనిత్యములు, సంధాదులు ఇట్టి ధర్మములు అసంస్కృత ధర్మములు అనానవములు. ఆకాశము, మార్గసత్యము, ప్రతి సంఖ్యావిరోధము, అప్రతి సంఖ్యానిరోధము ఇవి అసంస్కృత ధర్మములు.”¹

బౌద్ధశాఖలు ఆయాప్రాంతాల ప్రజల భాషలను చిట్టి బోధించేవారు. సర్వాస్తి వాదినులు ఉత్తర- దక్షిణ ప్రాంతంలో సంస్కృతంలో బౌద్ధ ధర్మాన్ని బోధించేవారు. అక్కడ ప్రజలు సంస్కృత భాషలో ఎక్కువ పరిచయంలో వున్నారు. మహాసాంఘికులు సంఘంలోని అతిపెద్దశాఖ తూర్పు ప్రాంతంలో శాఖగా బౌద్ధ ధర్మాన్ని - ప్రాకృత భాషలో బోధించేవారు. వతని రాజ్యంలో వాడుకభాషైన అపభ్రంశ భాషలో సమ్మితీయులు బోధ చేసేవారు.

బుద్ధుడు బోధించిన పాళీభాషలోనే ధేరవాదులు బోధించేవారు. బుద్ధరాజులు సూక్ష్మంగా చెప్పిన విషయాలను బౌద్ధ శాఖలు క్లిష్టతరంగా బోధించాయి, అందువలన కొంత సంక్లిష్టత వచ్చింది.

ధేరవాదానికి అత్యంత సన్నిహితమైంది సర్వాస్తివాదమే. సర్వాస్తివాదాన్ని గూర్చి పి.వై. బాపట్ ఇలా వ్యాఖ్యానిస్తున్నారు.

“This school and that of Sthaviravadins are Realists. For them, the external World and its constituents parts, the dharmas have a real existence, therefore this school believes that all things exist, and exist continuously - in the part and the future as well as in the present.”²

“ప్రజ్ఞప్తి మాత్రమే అత్య, స్కంధపంచకమే అత్య జీవుడు. ఇది సరిణామ శాశ్వత పదార్థంకాదు. వైభాషికులు సస్వభావ వాదులు, చిహ్నధర్మ వాదులు, వారు శాశ్వత ద్రవ్యమును దేనినిగాని ఒకే మూల కారణమును దేనినిగాని ఒప్పుకోరు.

1. విజ్ఞాన సర్వస్వము — పేజీ - 97

తెలుగు భాషాసమితి - హైదరాబాద్

2. The Cultural Heritage of India — page-468.

బౌద్ధదర్శనం - విభిన్న శాఖలు

సర్వాస్తి వాదులు 14రకాల పరమాణువులు వున్నాయని చెప్పారు. ఇందు జ్ఞానేంద్రియములు 5విషయములు. 4మహాభూతములు, రూపములు సంఘాతములలోనికెల్ల సర్వ సూక్ష్మములైనవి పరమాణువులు, అవి ద్రవ్యములు కావు. వీటినే కల్పోములనియు అందురు. ఉపచయము, సంతతి, జరత, అనిత్యత ఇవి రూపకలాలముల లక్షణములు. సర్వ సూక్ష్మ కాలము క్షణమైనట్లు సప్రతిఘరూపముల సర్వ సూక్ష్మభాగము పరమాణువు. అది రూప పర్యంతకమే కాని అవినాశకాదు. నిత్యముకాదు.”2

వీరు జగత్తులోని ధాతువులను విశ్వసిస్తారు. అందుకే వీరికి నామ రూప జగత్తు, దాన్ని నిర్మించిన ధాతువులన్ని యదార్థమైనవి. ఏ ప్రత్యేక వస్తువుకు అస్థిత్వం లేకపోయినా, అన్నీ కలసిన సంమాతానికి అస్థిత్వం కలదని అంటారు. మానవుడు పంపస్కంధాలలోను 75 ధాతువులలోను ఏర్పడతాడు. వ్యక్తినశించినా ఈ ధాతువులు నిత్యం అన్ని జన్మల్లో కొనసాగుతాయి. పూర్వజన్మల్లోని ధాతువుల ఫలితమే ఈ జన్మ. దీని ఫలితమే వచ్చే జన్మ.

ఈ వాదాల వలన బౌద్ధతత్వశాస్త్రం కొంత క్లిష్టతరమైనా హిందూ వాదుల ప్రశ్నలకు విస్తృతమైన సమాధానాలు దొరికేటట్లుగా తాత్విక వునాది విస్తృతమై సంస్కృత భాషలోకి కూడా బాగా ప్రచారమై బ్రాహ్మణవర్గంలోనూ మేధావివర్గాన్ని కూడా బౌద్ధం ఆకర్షించింది. బ్రాహ్మణాలు ఏమాత్రంలాపలి చొరబడ్డా అది కొంత గందరగోళానికి, కొంత బ్రాహ్మణవాద భాయలకు గురయినట్లే. బౌద్ధానికి కూడ ఇబ్బంది తప్పలేదు. అయినా అది విస్తృతమైంది. దేశం ఎల్లలు దాటి ప్రపంచంలో ధార్మిక, తాత్విక, మానసిక కేంద్రాలు నిర్మించింది. బౌద్ధంలోని గ్రూపులు సమాజంలో కొంత గుండర గోళాన్ని కలిగించినా మేధో సంపన్నతను బాగా పెంబాయి. పదార్థం విస్తృతిని, వునాదిని బాగా చర్చించాయి. అదేస్థాయిలో పదార్థాన్ని గురించి ఆలోచించే మేధకు అనేక ప్రశ్నలు వేసి అనేక సమాధానాలు రాబట్టి వాటి సమన్వయానికి కూడా కృషిచేశారు.

2. విజ్ఞాన సర్వస్వం — పేజీ 97

వైదిక వాదంలో విస్తృతిలేదు. అది అధ్యాత్మిక వాదంగా అభివృద్ధి చెందింది కాని తాత్వికంగా అభివృద్ధి చెందలేదు. స్వర్గసరకాలు సుఖభోగాలు అభూతకల్పనలు వైదికవాదంలో పెరుగుతూవచ్చాయి. మేధస్సు పెంచే ఆలోచనలు తక్కువ చేశారు. బౌద్ధం మేధస్సును విస్తృతం చేసింది. ఇలా బౌద్ధ శాఖలో మెదడుకు పదును పెట్టిన వాదం నాగార్జునుని మాధ్యమికవాదం.

నాగార్జునుని మాధ్యమిక వాదం

భారతీయుల తత్వచింతనలో నాగార్జునునికి ప్రముఖస్థానం వుంది. ఆయన జీవించిన కాలంలో వివాదం వుంది. పూర్వ చరిత్ర కారులు ఆయన క్రీ.పూ॥ 4వ శతాబ్దివాడని పేర్కొంటున్నారు. అధునిక చరిత్రకారులు క్రీ.పూ॥ 2వ శతాబ్దివాడంటున్నారు. పాపియాన్, హుయాన్ త్సాంగ్, ఆల్బై రూని రాతలనుబట్టి క్రీ.శ. 7వ శతాబ్ది వాడుగా తెలుస్తుంది. శ్రీ గణనధ సేన్ ముగ్గురు నాగార్జునులను పేర్కొన్నారు. బౌద్ధాచార్యులలో ఒకడైన నాగార్జునుడు, కాశ్మీర్ ప్రాంతంలో ఒకడైన నాగార్జునుడు, వైద్యాచార్యులలో ఒకడైన నాగార్జునుడు ముగ్గురున్నారు.

సతీష్ చటర్జీ తన 'An Introduction to Indian Philosophy'లో నాగార్జునుడు క్రీ.శ. 2వ శతాబ్దానికి సంబంధించిన వాడన్నారు. నాగార్జునుడు క్రీ.శ. 2 శతాబ్దాలకు సంబంధించిన వాడనుకోవచ్చును. ఆయన రచించిన 'మాధ్యమికశాస్త్ర' అనే గ్రంథంలో మాధ్యమిక వాడ తత్వశాస్త్రాన్ని రూపొందించాడు. మాధ్యమిక వాదం మహాసాంఘికవాదం నుండి ఆవిర్భవించింది. బుద్ధవాదం పైన నాగార్జునుని ప్రభావం ఎంతవందంటే

18 బౌద్ధ శాఖలకి ఈయన వ్యవస్థాపకుడుగా జపాన్ లో పిలవబడుతున్నాడు. నాగార్జునుడు గొప్పరచయిత. ఆయన ఎన్నో పుస్తకాలను రాసినా ఈ పుస్తకాల్లో కొన్ని మాత్రం ప్రచారంలో వున్నాయి. 'మాధ్యమిక కొరిక' ఒకటి, 'అకుతోభాయ' నాగార్జునుడే ఇది టిబెటన్ భాషలో రాశాడంటారు. దీని సంస్కృత మూలం ఇప్పుడు దొరకడం లేదు. 'బుద్ధపాలిత' ఈ గ్రంథం కూడ టిబెటన్ భాషలోనే దొరుకుతుంది. 'చంద్రకీర్తి' అనే సంస్కృత గ్రంథం టిబెటన్ భాషలో భద్ర పరచబడింది. మాల మాధ్యమిక కొరికలు గురించి తెలుసుకోవడానికి ఈ గ్రంథం ఎంతో పువయోగపడుతోంది. 'స్థిరమతి' ఈ గ్రంథం చైనా భాషలో లభ్యమవుతుంది.

'శూన్యత సప్తతి,' 'విగ్రహవ్యవర్తని' 'యుక్తిశాస్తికా' వైదల్య సూత్ర, వైదల్య ప్రకరణ. మహాప్రజ్ఞాపారమిత ఉపదేశశాస్త్ర, 'దశ భూమి విభాస శాస్త్ర', 'మహాయాన మిశిత,' 'ప్రతీత్య సముత్పాద హృదయ కాశిక,' సుహృల్లేఖ, రత్నావళి, 'చతుస్త్యవ,' 'ధర్మధాతస్తోత్ర,' 'మహావజీరానాత్పాదగాధ' 'ఏకశ్లోకశాస్త్ర,' భవసంక్రాంతిసూత్ర 'ఉపాయ హృదయ' ఈ గ్రంథాలు ఆయన పేరుమీద లభ్యమౌతున్నాయి.

రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ నాగార్జునుని గూర్చి చెబుతూ—

"నాగార్జునుడు చిహ్నముఖ ప్రజ్ఞాశాలి. బౌద్ధ దర్శనములలో మంచి ప్రతిష్టపొందుకొనిన మాధ్యమిక దర్శనమును అతడు లోకమునకు ప్రసాదించెను. అతనిని యోగియని, సిద్ధుడని పిలుస్తున్నారు. అతడు సిద్ధనాగార్జునుడగుట సందేహస్పదమైన విషయము. ఎలన సిద్ధ సంప్రదాయమునకు చెందిన వజ్రయానము నాగార్జునుని తరువాత ఐదారుశతాబ్దములకు ప్రాచుర్యవించినది కావున దార్శనిక నాగార్జునుడు సిద్ధ నాగార్జునుడు ఒక్కరే అనుటకవకాశం లేదు. నాగార్జునుని అయుర్వేదాచార్యునిగా కూడ తలంపచున్నారు. రస, ధాతు, భిన్నముల ప్రక్రియలకు అతనిని ఆచార్యునిగా భావించుటకు కొన్ని ఆధారములు లేకపోలేదు. కాని నాగార్జునునివని ప్రసిద్ధిపొందిన అన్ని గ్రంథములు అతనివి కావు"1

1. విజ్ఞానసర్వస్వం—పేజీ 485.

నేడు గుంటూరు జిల్లాలోని నాగార్జునకొండ నాటి శ్రీపర్వతము. దీని మీద నాగార్జునుడు తంత్రయాన మహాపీఠాన్ని స్థాపించాడు. నాగార్జునునికి పూర్వం నుండే అప్రదేశము మహా విహారములకు, వైతన్యములకు, విద్య, ద్వరులగు బౌద్ధ భిక్షువులకు ఆటపట్టయి విఖ్యాతి గాంచినది. అందుకే నాగార్జునుడు ఆ ప్రాంతాన్ని ఎన్నుకొన్నాడు.

నాగార్జునుడు శాతావాహన వంశ సంభూతుడగు రాజునకు ఆదర్శపాత్రుడు, అప్తమిత్రుడు. అతడు తనకు పరమాప్తుడైన ఆ గౌతమీ పుత్రయజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి పేరున పత్రమొకటి రచించాడు. దీనినే 'సుహృద్లేఖ' అంటారు.

నాగార్జునుడు బుద్ధుని 'అనాత్మా' దార్శనిక సిద్ధాంతాన్నే నాగార్జునుడు శూన్యవాదమన్నాడు. ఈ శూన్యవాదానికి ప్రతీత్యసముత్పాద వాదం అద్వైతవాదం, అజీతవాదం వంటి పేర్లు కూడ వున్నాయి.

డా॥ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ శూన్యతాసిద్ధాంతాన్ని గూర్చి ఇలాఅన్నారు.

"By, sunyata, therefore, the Madhyamika does not mean absolute non-being, but relative being"

భిక్షువులు సక్రమంగా క్రమశిక్షణ పాటించకపోయినట్లైతే వారిని తొలగించాలనే నినాదంలో ఈయన ప్రసిద్ధిచెందాడు. అలా తొలగించిన వారు రివేలమంది వున్నట్లు తేలింది. ఈయన్ని బౌద్ధుల అన్ని శాఖలు తమప్రతినిధిగా గుర్తించాయి.

'భట్టారక నంద', భట్టారక పరమసేన, భట్టారక నమ్మక్ క్షుద్ర అనే ముగ్గురు యోగకరులు సిద్ధాంతాలను ప్రవేశపెట్టారు. వారి తరువాత అసంగసోదరులు వచ్చారు. నాగార్జునుడు శ్రీపర్వతంపైన రసాయన విద్యావంతులైన 500 మందిని పోషించినట్లు తారనాథ్ చెప్పారు.

With the help of the art of alchemy, he maintained for many years five hundred teachers of the Mahayana doctrine at Sri Nalendra. Then he brought under control devi Candika.”1

నాగార్జునాచార్యులు 108 దేవాలయాల్లో 108 కేంద్రాలను ప్రారంభించారు. ఇప్పటివరకున్న వ్యవస్థను చండిక చూసేది. అది మహాకాళకు అప్పజెప్పారు. వజ్రానలోని బోధివృక్షాన్ని ఏనుగులు పాడుచేస్తున్నప్పుడు దాని వెనుక రెండుస్తంభాలను కట్టించి వినాశనం నుండి కాపాడాడు. కొంత కాలానికి అస్తంభాలపైన, సింహాలపైనవున్న 'మహాకల' విగ్రహాలూ ప్రతిష్ఠించాడు. కొన్నాళ్ళు దీని వలన రక్షించబడింది. మర్నా అది శిథిలమవుతుందని గమనించి దాని చుట్టు రాతి గోడను కట్టించి 108 చైత్యాలు నిర్మింపజేశాడు. అంతేగాక నాగార్జునాచార్యులు శ్రీధాన్యకటక చుట్టూ ప్రహరీగోడ కట్టించి, అప్రహరీలకు వెలుపల 108 చైత్యాలు కట్టించాడు.

ఆయన 'వజ్రాసేన' ఒకనది వలన శిథిల మవుతుందని భావించి ఏడు అతి పెద్దరాళ్ళపైన అటు ఇటు బుద్ధుడి బొమ్మలు వచ్చేటట్లు శిల్పించి, ఆరాళ్ళతో అనకట్ట కట్టి నీటి ఎద్దడికి శిథిలంకాకుండా చూశాడు అని తారానాథ్ తన 'హిస్టరీ ఆఫ్ బుద్ధిజం ఇన్ ఇండియా' అనే పుస్తకంలో వ్రాశారు. రాళ్ళమీద చెక్కబడిన శిల్పాలు నడీ ప్రవాహాల్లో ప్రతిబింబించేవి.

అంతేగాక చిలవలగా వున్న మహాయాన సూత్రాలకు ఏక సూత్రాలను నాగార్జునుడు తెచ్చాడు. అయితే ఆయన శున్యవాద సిద్ధాంతం వేదాంతవాదానికి దగ్గరగా బౌద్ధాన్ని తీసుకువెళ్ళిందని డా॥ చంద్రధరశర్మ అభిప్రాయపడ్డారు.

TARANATHA'S, HISTORY OF BUDDHISM IN INDIA

Edited by Debiprasad Chattopadhyaya page—106

Motilal Banarsidass Publishers

"It is to the credit of Nagarjuna who flourished in the second century that he for the first time synthesized the scattered doctrines of the mahayana- sutras. His work was ably carried by his disciple Asyadeva, sunyavada brought buddhism closer to Vedanta"1

డేవిడ్ కలుపహాన్ (DAVID J. KALUPAHANA) టిబెట్ కథను ఆధారంగా చేసుకుని నాగార్జునుని బాల్యం గురించి చెబుతూ " బాల్యంలో నాగార్జునుడు అల్పాయుష్కుడవుతాడని ఒక జ్యోతిష్కుని ద్వారా తెలుసుకొని ఆయన్ని ఒక బౌద్ధ భిక్షువుగా చేయాలని నిర్ణయించు కొంటారు. అయితే అమితాయుధారణిని నలందలోని రాహుల్ భద్ర వద్ద అభ్యసించి కుమార వ్రాసిన కావ్ సెంగ్ చ్యువాన్ (KAO-SENG-CHUAN) అనే గ్రంథంలో నాగార్జునుడు అదృశ్యవిద్యను ప్రయోగించేవాడని తెలుస్తుంది.

నాగార్జునుడు అదృశ్యంగా ఒక అంతఃపురంలోకి వెళతాడు. అయితే లోనికి వెళ్ళేసరికి విద్యపని చేయలేడు. రాజభటులు వెంటబడ్డారు. నాగార్జునుడు తప్పించుకుని వస్తాడు. క్షణికమైన అనందాల కోసం జీవితాన్ని వృధా చేసుకోకూడదు అనే బుద్ధుని ధర్మసూత్రాలు ఆయనకు గుర్తువచ్చాయి. నాగార్జునుడు బౌద్ధంలోకి అలా వచ్చారని ఈ కథ చెబుతుంది.

నాగార్జునుడు అసలైన బౌద్ధ సంప్రదాయం కొరకు అన్వేషించాడని. ఈ బౌద్ధ సాంప్రదాయాన్ని ప్రజ్ఞాపారమిత సాంప్రదాయమనండే అతడు తెలుసుకున్నాడు. అతడు నాగులనుండి ఈ విషయాన్ని తెలుసుకునట్లు రూపకాలంకారంలో చెప్పాడు. ఆ నాగుల్లో అతి ప్రధానుడుగా బుద్ధుడు అని చెప్పబడింది. అందుకే ఇతనికి 'మహానాగ' అని బిరుదు ఇవ్వబడింది. గొప్ప సర్పము. గొప్ప ఏనుగు అని బిరుదుకు అర్థము. ఈ రెండు కూడా జ్ఞాపకశక్తి, విచక్షణ శక్తి అనే రెండు శక్తులకు ప్రతీకగా వున్నాయి. ప్రజ్ఞాపారమిత సాంప్రదాయం ఇదే రోజుల్లో భారతదేశములో బాగా ప్రసిద్ధి చెందినది.

1. A critical study of Indian Philosophy-Chandhradar sharma
Motilal Banarsidass New Delhi 1987 page-329

ప్రజ్ఞాపారమిత సూత్రాల విషయంలో పూర్తిగా సంతృప్తుడయ్యాక నాగార్జునుడు ఇతర బౌద్ధ బోధనలు అన్వేషణ కొరకు వెళ్ళినట్లుగా ఆయన జీవిత చరిత్రలోని ఘట్టాలు తెలియ జేస్తున్నాయి. 'సద్ధర్మ పుండరీక' గ్రంథాన్ని ఆయన చూశాడు. బుద్ధుని తరువాత శిష్యుగణం సద్ధర్మ పుండరీకాన్ని ప్రధానం చేసి దీన్ని మొదటి మహాయాన గ్రంథంగా భావించారు. నాగార్జునుడు ఈ గ్రంథాన్ని అధ్యయనం చేసి దీన్ని అధిగమించాడు. 'ప్రజ్ఞాపారమిత' సాంప్రదాయంలో వున్నటువంటి విలువైన తాత్విక అంశాల చేత ప్రభావితమైన నాగార్జునుని అంతకుముందున్న వాదనలు పెద్దగా ప్రభావితం చేయలేకపోయాయి. నిజం చెప్పాలంటే ప్రత్యేక బుద్ధులు శ్రావకులు అనే వాళ్ళ విషయంలో తీవ్రవాద మహాయానులకు భిన్నంగా నాగార్జునుడు ఆలోచించాడు. ప్రాథమిక చర్చల ఎడ నాగార్జునునికి వైముఖ్యం వున్నదనే భావనని ఇది రూపుమాపుతుంది.

వినయ సూత్రాలకు వక్రభాష్యం చెప్పినాళ్ళు అధిభౌతిక వాదులతో చర్చలో మొగ్గలి పుత్త తిస్స తీవ్రవాది కావలసివచ్చింది. బౌద్ధ సందేశాన్నీ విస్తృతపరచాలనే ఆశోకుని బాధ్యతను నెరవేర్చడానికి మొగ్గలి పుత్త తిస్స ఇంత తీవ్రంగా వ్యవహరించవలసి వచ్చింది.

ఆశోకుని కాలంనుండి నాగార్జునునికాలంవరకు మొగ్గలి పుత్త తిస్స సూత్రాలే ఆసమాన్యంగా వెలామణి అయ్యాయి. నాగార్జునుడు తనకున్న తాత్విక జిజ్ఞాసతో ఎవరి ఆదేశం లేకుండానే తన బాధ్యతగా ఒక విలువైన భేద గ్రంథాన్ని ఆచార్యనాగార్జునుడు రచించాడు.

బౌద్ధ తత్వాన్ని నాటి సమాజానికి అన్వయించిన మొగ్గలిపుత్త తిస్స ధర్మముపైన ఎక్కువ నొక్కపెట్టినాడు. ఆ తరువాత 500 సంవత్సరాలకు వచ్చిన నాగార్జునుడు అప్పటికి ఎంతో అభివృద్ధి చెందిన తాత్విక దశలోని పరిస్థితులను తాను రూపొందిస్తున్న తత్వశాస్త్రానికి అన్వయం చేయడానికి ఎంతో కష్టపడవలసి వచ్చింది. అయినప్పటికీ ఎంతో విలువైన విశ్లేషణ చేయగలిగే దశకు నాగార్జునుడు ఎదిగాడు. అని డేవిడ్. జె. కలువహాన్ తన గ్రంథం "A History of Buddhist Philosophy"లో అన్నారు.

" Not burdened by any such responsibilities, Nagarjuna was able to confine himself primarily to the philosophical issues, and therefore was able to produce one of the most remarkable treatises ever compiled by a Buddhist. It is also possible that Moggaliputta - tissa had to deal with philosophical issues relating to the conceptions of person (puggala), phenomena (dhamma), and transcendence (Lokottaravada) in their nascent stages. By the time of Nagarjuna, almost five centuries later, these metaphysical theories had come to be presented with greater sophistication, so the task was not made easy for him. Yet he seems to have risen to the occasion equipped with an extremely analytical mind."

నాగార్జునుని తాత్విక ఆలోచన సమస్త మానవ జాతికళ్యాణానికి ఉద్దేశింపబడిందని బి. యస్. యల్ హనుమంతరావు గారు ఇలా అన్నారు.

సమస్త మానవాళిలో తాదాత్మ్యతను మహాయాన "బౌద్ధనైతిక సూత్రాలు ప్రతిపాదించాయి. ఆ సూత్రాలకు ఆంధ్రులు కట్టుబడే వుండేవారు. వారిచ్చిన బహుమతులు సమస్త మానవజాతి కళ్యాణానికి ఉద్దేశింపబడేవి.

ఆచార్య నాగార్జునుడు తన 'లోకతితస్తవ' ఇలా ముగిస్తాడు.

యదానాప్తం మయపుణ్యం

స్తువత్యం స్థితి భాజనం

అనిమిత్త బంధినాపీఠం

భూయాత్ తేనా భిలంజగత్

సామాన్య ప్రజలు కూడా ఇదే స్ఫూర్తితో ఉండేవారని జగ్గయ్యపేట శాసనం వెల్లడిస్తోంది. ఒక వణిక ప్రముఖుడు అందులో ఇలా అంటాడు."

మహాయాన బౌద్ధం అరు రత్నాలు ప్రసాదించిందని హనుమంతురావు గారు ఇలా అన్నారు.

1. A History Buddhist philosophy- David J. Kalupahana
Motilal Banarsidass publishers - Delhi - 162

అవార్య నాగార్జునుని సుహృత్సేఖ, రత్నావళి పటిష్టమైన ప్రభుత్వ
యంత్రాంగం, సుఖమైన సామాజిక జీవనము మున్నగు లౌకిక సమస్యలను
నిశితదృష్టితో పరిశీలించాయి. నాగార్జున ఆర్యదేవ అసంగ, వసుబంధు,
దిజ్ఞాగ, ధర్మకీర్తి అనే ఆరు వజ్రాలతో భరతవర్షము అలంకరింపబడినదని
టిబెట్ వాఙ్మయం తెలియజేస్తోంది. ఆ ఆరు వజ్రాలలో నలుగురు ఆంధ్రులు
కావటం గర్వింప వలసిన విషయం,

మహాయాన బౌద్ధానికి ఆంధ్రదేశం జన్మస్థలం. ధేరవాద బౌద్ధానికి
ఆంధ్రుల సేవ అపారము. ధాన్యకటకము మహాయానానికి ఆయువు పట్టు.
నాగార్జున కొండ ప్రాంతంలోని పల్లవబొగ్గ ధేరవాద బౌద్ధానికి మూలకేంద్ర
మైన శ్రీలంకతో సంబంధాలు కలిగియుండేవి. శివాల విహారము, మహిళా
వనవిహారము, 'వనవిహారాలు' ధేరవాద విహారాలుగా ప్రసిద్ధి చెందాయి.
క్రీ. శ. 3వ శతాబ్ది మధ్యకాలంలో శ్రీలంకకు వెళ్ళిన వైతుల్యకుల (వైత్య
కులలో ఒక తెగ) పై శ్రీలంక బౌద్ధులలో తీవ్ర వ్యతిరేకత వ్యక్తం అయింది.
పాళీ సంస్కృతిని రక్షించే ఉద్దేశ్యముతో శ్రీలంకలోని మహావిహార వాసి
నులు ధేరవాద పునరుజ్జీవనానికి ఉద్యమించారు. స్మృతి పథంనుండి
దూరమైన పాళీసంస్కృతి తిరిగి పొందేందుకు ఆంధ్రమహావిహార వాసినులు
బుద్ధ ఘోషుని శ్రీలంకకు పంపారు. D. D. కోశాంబి, సుకుమారదత్తు మున్నగు
చరిత్రకారులు పల్నాడులో కొట నెమలిపురి - గోడలూరు [మొరంద కేతిక]
బుద్ధ ఘోషుని నివాసస్థలంగా గుర్తించారు. శ్రీలంకనుండి తిరిగివచ్చి బుద్ధ
ఘోషుడు నాగార్జునకొండలోని కులధమ్మగిరి, శివాల విహారములోని బోధి
వృక్షచాయలలో 'విపద్ధమగ్గ' ను వ్రాశాడు. అది ధేరవాద బౌద్ధంపై
ప్రమాణిక నిఘంటువు" 1

మహాయాన బౌద్ధం సమాజం అట్టడుగు ప్రజల్లోకి పయనించడానికి
ప్రయత్నించడంలో భాగంగా వారు బౌద్ధమతాన్ని కళాత్మకంగా మలిచారు.
బౌద్ధధర్మాన్ని శిల్పకళానైపుణ్యంతో దృశ్యీకరింప చేశారు. బౌద్ధుల స్థూపాలు,
చైత్య గృహాలు, విహారాలు, ఉద్దీప్త చైతన్యాన్ని కలిగించేవిగా వుండేవి.

1. బౌద్ధం — ఆంధ్రము

అవార్య వి. యస్. ఎల్ హనుమంతరావు. పేజీ — 11

నాగార్జునుని కాలంలో మహాయాన బౌద్ధం ఒక ఉద్యమంలా నడిచింది. మహాయాన బౌద్ధ కేంద్రంగా నాగార్జునకొండ ఎలా అభివృద్ధి చెందింది. అనే విషయం బి. హెచ్. ఎల్. ఇలా వివరిస్తున్నారు.

“మహాయాన సిద్ధాంత కర్త బోధినత్వ నాగార్జునునికై శ్రీయజ్ఞ శాతకర్ణి శ్రీపర్వత మహాచైత్య విహారాలను నిర్మించినాడు. శ్రీ పర్వత పశ్చిమ పాదం లోనే ఇక్ష్వాకుల రాజధానియైన విజయపురి విలసిల్లుతూ ఉండేది. శ్రీపర్వత విజయపురి ప్రాంతమే నేడు నాగార్జునకొండ ప్రశస్తి వహించింది. ఇబటి మహాచైత్యం బుద్ధ ధాతువుపై నిర్మితమైనట్లు శాసనాధారం దొరికింది. శ్రీపర్వత విహారాన్నే ‘పారావత’ విహారమని చైనా యాత్రికుడు హుయన్ త్సంగ్ పేర్కొన్నాడు. ఇది పర్వత సానువులో తొలిచిన ఐదంతస్తుల భవనమనీ, ఇందు విశ్వవిద్యాలయాన్ని, గ్రంథాలయాన్ని నాగార్జునుడు నెలకొల్పినాడనీ వివరించినాడు. బౌద్ధ ధర్మంతో పాటు నాగార్జున విద్యాపీఠంలో ఆయుర్వేదము, రసాయనిక, ఖగోళశాస్త్రాలను బోధించేవారు. ఇందుకు దర్శనంగా ఇబటి త్రవ్వకాలలో రసాయనిక శాస్త్ర ప్రయోగాలకు ఉపకరించే పరికరాలు లభించినాయి.

శ్రీ పర్వత ఇక్ష్వాకు చక్రవర్తి పీఠ పురుషదత్తుని కాలంలో మహా క్షేత్రమైంది. అతని అంతఃపురాంగనలు స్తూపవిహార చైత్యాలయ శిలా మంటప చతుశ్శాలలనేకం నిర్మించి శ్రీ పర్వత క్షేత్రానికి నూతన శోభను వేకూర్చినారు. ఈ స్థూపాలు అమరావతి రీతిలో మలచిన శిల్పాలతో అలంకృతములై నాగార్జునకొండను అమరావతికి మించిన కళాక్షేత్రంగా మార్చినాయి. ఇబటి విహారాలలో మహాయాన శాఖలకేగాక ధేరవాదులకు సై తం నివాస సౌకర్యాలుండేవి. సింహళ విహారం ప్రత్యేకించి సింహళ ధేరవాదులకు ఉద్దేశించినది. బౌద్ధాంధ్రుల ఉదారమత సహిష్ణుతకు, ఇంతకు మించిన నిదర్శనముక్కరలేదు. శ్రీ పర్వత శిఖరాలనుండియే మహాయాన ధర్మ జ్యోతులు చైనా, గాంధార, సింహళాది దూరదేశాలకు ప్రసరించినాయి.”¹

1. బౌద్ధము - ఆంధ్రము పేజీ నెం; 37

అచార్య బి. యస్. ఎల్. హనుమంతురావు

ఇంద్రియ గోచరమవుతున్న ప్రపంచం ఒక అభాస ఉన్నట్టు కనపడుతుంది. అంతిమ దృష్టి నుంచి అది శూన్యం, అవాస్తవం, యదార్థం.

ఎందు చేతనంటే ప్రపంచంలో ప్రతిదీ ప్రతీత్య సముత్పన్నం. అంటే ఒక వస్తువు వుండడం వల్ల మరొక వస్తువు సిద్ధిస్తున్నది. మొదటి వస్తువు లేనిదే రెండవ వస్తువు లేదు.

ఒక కుండను చేయడానికి మట్టి, కుండలు చేయువాడు, సారె, ఇంకా నీళ్ళు త్రొక్కువాడు అన్ని వస్తువులు అందరి శ్రమకలిసి కుండ తయారవుతుంది. కుండకు స్వతసిద్ధమైన వునికిలేదు. అందుకే అది శూన్యం అని నాగార్జునుడి వాదన.

వస్తువులకు స్వభావత్వం లేదు. కనుక అవి ఉత్పత్తి కావడంలేదు. నాశనం కావటంలేదు. అవి రావడంలేదు. పోవడంలేదు. మూఢ్యమిక వాది దృష్టిలో అభాసమాత్రమైన ఈ లోకంలో దేనికి స్వతసిద్ధ ఉనికి లేదు. అంతా శూన్యమే అది నాగార్జునుడి వాదన.

నాగార్జునుడు తన వాదనా బలంతో అన్ని శూన్యమని నిరూపించాడు. అత్మని ఈశ్వరుణ్ణిలేడని నాగార్జునుడు శూన్యవాదాన్ని తత్వశాస్త్రంగామలివారు. బుద్ధుని వాదాన్ని విస్తృతం చెయవలసిన నాగార్జునుడు బుద్ధుని సంఘవాదం స్థానంలో తన శూన్యవాదాన్ని ప్రతిష్ఠించాడు. శూన్యవాదం ఒక సామాజిక వాదంగా కంటే ఒక తాత్విక వాదంగా, తర్కవాదంగా ప్రసిద్ధి చెందింది. అయితే బౌద్ధ ఉద్యమ పరిధిని అది పెంచింది. శూన్యవాదం ఆ తరువాత హిందూ వాదులపై కూడ తనముద్ర బలంగా వేయగలిగింది.

అయితే హిందూవాదం బౌద్ధ కోట గోడల్లోకి ప్రవృన్నంగా జొరబడడానికి కూడా ఈ వాదం అవకాశం కల్పించింది.

ఆచరణవాదులు అవకాశవాదులు శూన్యవాదాన్ని సమంగా స్వీకరించడంతో శూన్యవాదం వలన బౌద్ధం ఎంత విస్తృతమైందో, అంత గందరగోళాన్ని సృష్టించింది.

అయినా బౌద్ధానికివున్న ఆచరణవాదం ద్వారా మహాయానంలో
అది అట్టడుగు సమాజంలోకి ప్రవహించింది. బ్రాహ్మణవాదం ఎత్తుగడలను
చిత్తుచేసి ఆదిభారతీయులైన దళితుల సామాజిక కళాజీవితంలోకి మహాయానం
చొచ్చుకుపోయింది.

మహాయానంలోని విజ్ఞానవాదశాఖ లేక యోగాచారం ఒక మహాద్య
మంలా పెల్లుబికింది.

విజ్ఞానవాదం - అసంగుడు

అసంగుడు 'మహాయాన సూత్రాలంకార' గ్రంథంలో తన సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించాడు. అసంగుడు ఒక గొప్ప మహాయాన బౌద్ధ సిద్ధాంతకర్త. అసంగుడు గాంధారలో నివసించాడు. అదినేడు ఖాందారగా పిలువబడుతోంది. ఈ ఖాందార నేడు అష్టనిస్తాన్ లో వుంది. అసంగుడు పురుష పుర(పెష్వార్) లో జన్మించాడు. అతడు కౌశికబ్రాహ్మణ కుటుంబంలో పుట్టాడు. మొదట అసంగుడు తన సోదరులతో కలసి బౌద్ధ హీనయానానికి సంబంధించిన 'శ్రావస్తివాద' శాఖలో చేరాడు. ఆశాఖలో అతడు తాత్త్వికంగా తృప్తిని పొందలేకపోయాడు. తరువాత అసంగుడు మహాయాన బౌద్ధుడైన మైత్రేయనాథుని చేత ప్రోత్సహించబడి శూన్యవాదాన్ని అధ్యయనం చేశాడు. ఈయన మహాయాన బౌద్ధంలో ప్రసిద్ధిచెంది 'సూర్యప్రభాసమాధి' అని పిలువబడ్డాడు.

అసంగుడు తారానాథుని ప్రకారం ఒక బ్రాహ్మణునికి ఒక క్షత్రియ స్త్రీకి పుట్టిన పుత్రుడు. హుయాన్ సాంగ్ అసంగుడు పుట్టింది గాంధారలో ఆయినప్పటికీ కొన్నిగాథల్లో అయోధ్యగా కూడా చెప్పబడింది అని చెప్పాడు.

మైత్రేయనాథుని దగ్గర జ్ఞానాన్ని పొందిన తరువాత మగధ సమీపం లోని ధర్మాంకుర అరణ్యంలోని మఠంలో తన బోధను ప్రారంభించాడు. తరువాత గురీలోని ఉన్నపురి విహారానికి చేరి 'గంభీరపక్షు'ని తన సిద్ధాంత పరిధిలోకి తీసుకు రాగలిగాడు. చివరి పండ్లెండు సంవత్సరాలు నలందలో గడిపి చివరకు రాజగృహలో మరణించాడు.

అనంగుని మహాయాన బౌద్ధానికి ఎందుకు ప్రభావితమయ్యారో చెబుతూ డా॥ (MRS) సురేఖ విజయలిమాయె ఇలా అన్నారు.

"The Buddha had already institutionalised religion for the first time in India. Many monasteries had been built and a new community of monks could be seen. A monk had to sever all his worldly ties and live a life of a wandering mendicant. He meditated and lived and led a very austere life. The discipline of vinaya regulated his life. Even so the recitation and the principles of the Great vehicle charmed many people and caught their imagination. So, many people were attracted to Mahayana Buddhism."1

విజ్ఞానవాదానికి మూలపురుషుడు క్రీస్తుశకం రెండవ శతాబ్దికి చెందిన మైత్రేయనాథుడు. అయితే ఈ విజ్ఞాన వాదాన్ని ముందుకు తీసుకు వెళ్ళడానికి బహుళప్రచారాన్ని తెచ్చిపెట్టినవాడు అనంగుడు. వసుబంధుడు, అనంగుడు ఇద్దరూ అన్నదమ్ములు. ఇద్దరూ మొదట హీనయాన బౌద్ధానికి సంబంధించిన వారే. తరువాత అనంగుడు విజ్ఞానవాదానికి ప్రభావితమయ్యాడు. వసుబంధుడు హీనయానం నుండి మహాయానంలోకి రావడానికి చాలా సమయం పట్టింది. ఆయన అభిషర్మకోశం, విజ్ఞప్తి మాత్రతా, త్రింశిక మొదలైన ఉద్గ్రంథాలు రచించారు. అనంగుణ్ణి పరిశోధకులు చాలాకాలం నిర్లక్ష్యం చేశారు. ఈయన సోదరుడు వసుబంధుని ప్రాముఖ్యత వలన ఇతను మరుగున పడి పోయాడు - 'యోగాకార' సాంప్రదాయ శాఖను అనంగుడే ప్రారం

1 MAHAYANA SUTRALAMKARA—by. Asanga—(1992).
page: XIV Sri Satguru Publications
Indian book centre—Delhi

భింబాడనేది అందరికీ తెలిసినసత్యమే. హకుజుయ [HAKUJU] అనే పరిశోధకుడు మహాయాన సూత్రాలంకారాలను కూడా మైత్రేయనాథుడే ప్రచారం చేశాడని చెప్పాడు. 'యోగాకార' స్కూలుకూడా మైత్రేయ నాథుడు ప్రారంభించాడంటున్నారు. అనంగుడు, మైత్రేయనాథుడు ఇద్దరూ ఒక్కటే నని కొందరంటున్నారు.

శూన్యవాదానికి, విజ్ఞానవాదానికి పెద్దవైరుధ్యం లేదని విజ్ఞానవాదులు శూన్యవాదాన్నే విస్తృత పరచారని దాసుగుప్తా ఇలా అంటున్నారు.

The difference between asaungevada and vignanvada is not fundamental, but is rather one of method. Both of them agree in holding that there is no truth in anything everything in only passing appearance a kin to dream or magic. But while the Sungavadin were more busy in showing this indifinabliness of all phenomena, the vignanavadins, factly accepting the truth preached by the Sunyavadins, interested themselves in explaining the phenomena of consciousness by their theory of the mind (vasana)''1

శూన్యవాదమూ, విజ్ఞాన వాదమూ ఏదీశాశ్వతం కాదనే ప్రధాన సూత్రాన్ని ఆధారం చేసుకొని నడచాయి. శూన్యవాదులు తద్భిన్న వాదాలన్నిటినీ ఖండించారు. విజ్ఞాన వాదులు సమన్వయ ధోరణిలో శూన్యవాదంలోని మూల సిద్ధాంతాన్ని విస్తృత పరచారు. అశ్వఘోషుడు విజ్ఞానవాదాన్ని 'తథాత' TATHATA సిద్ధాంతం ద్వారా విజ్ఞాన వాదాన్ని క్రీ.పూ. 1వ శతాబ్దిలోనే ప్రబోధించాడు, విజ్ఞానవాదినుల మొదటిగ్రంథం అవాదతారసూత్రం. క్రీ.శ. 4వ శతాబ్దికి సంబంధించిన అనంగుడు విజ్ఞానవాదాన్ని ఈ రచనల ద్వారా వెలువరించాడు. నవ్వుదశభూమి సూత్ర, ఉపదేశ, మహాయాన సంపరిగ్రహశాస్త్ర, యోగాకార భూమి శాస్త్ర, మహాయాన సూత్రాలంకార గ్రంథాలు అందులో ప్రసిద్ధమైనవి. అయితే ఇవన్నీ ఇప్పుడు సంస్కృతంలో దొరకడంలేదు. టిబెట్, చైనా భాషల్లో దొరుకుతున్నాయి

1. Buddhist philosophy; page: 128—(1988)— surindranath
Motilal Banarsidas DasGupta

హిందూ రచయితలు 'యోగాకారభూమిశాస్త్ర' అనే అసంగుడు రచించిన గ్రంథంద్వారా అతడు ప్రవచించిన సిద్ధాంతాన్ని 'యోగాకారా' అని పిలవడం ఆరంభించారు. మొదట సర్వాస్తివాదంలోవుండి తన అన్న అసంగుని ప్రభావంలో విజ్ఞాన వాదంలోకి వచ్చిన వసుబంధుని 'అభిధర్మకోశమే' సర్వాస్తివాదినులకు ప్రామాణిక గ్రంథంగావుంది. వసుబంధుడు మహాయాన సూత్రాలకు వ్యాఖ్యానాలు వ్రాశాడు. అవతంసక నిర్వాణ, సద్ధర్మపుండరీక, ప్రజ్ఞాపారమిత, విమలకీర్తి, శ్రీమాలసింహనాద మొదలైనవి ముఖ్యమైనవి. ఈయన విజ్ఞాన మాత్రసిద్ధి, రత్నత్రయ అనే మహాయాన సూత్రాలను ప్రతిపాదించాడు. మహాయానాభిదమ్మ సంగీత శాస్త్రంలో మహాయానాన్ని వివరిస్తూ ఏడు అంశాలు అసంగుడు యిచ్చాడు. మహాయానం విస్తృతమైంది. సర్వజీవుల సమానత్వాన్ని బోధిస్తుంది. ప్రపంచంలో వస్తువులు వాస్తవం అనేదాన్ని నిరాకరిస్తూ మానవస్పృహ గొప్పదనే వాదాన్ని అసంగుడు ముందుకు తెచ్చాడు. మహాయాన బౌద్ధానికికూడా మూలగురువు బోధినత్వుడే అని ఆయన ఉపాయకుశలత్వంచేత ప్రజలను ఆకట్టుకొని బోధించాడని అసంగుడు వ్రాశాడు. బోధినత్వునిలాగే ఏడుదశలు దాటి బుద్ధత్వాన్ని పొందటం అంతిమ లక్ష్యమని అసంగుడు చెప్పాడు. మానవుల ధార్మిక అవసరాలని బుద్ధుడు తీర్చేకీగలవాడని అసంగుడు ప్రబోధించాడు. 'మహాయాన' సంపరిగ్రహశాస్త్రంలో అసంగుడు 'యోగాకర' వాదాన్నిగూర్చి తెలియజేశాడు.

అసంగుడు ఒక కొత్తకోణంనుండి విజ్ఞానవాదాన్ని బౌద్ధంలో సమన్వయించి, విజ్ఞానవాదానికి ఒక ఆచరణాత్మకమైన ప్రైద్ధాంతిక భూమికను ఏర్పాటు చేశాడు. విజ్ఞాన వాదానికి పురాతనమైన 'అభిధర్మాన్ని' అన్వయించే గ్రంథం 'అభిదమ్మ సముచ్చయము' అని చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రంథంలో ప్రతివిషయంలోను మొదటను చైతన్యవంతంగా వుంచుకోవటంమీద ఎక్కువ చర్చజరిగింది. 'సంధినిర్మాకన్' అనే విబంధనలో బోధినత్వుడు తన శిష్యులతో ఎలా సహచర్యం చేయాలని చెప్పాడో ఆ విషయాలమీద చర్చచేశాడు. ఈ గ్రంథంలో జ్ఞానాన్ని ఎలా సంపాదించాలనే దానిమీద మూడు మార్గాలను సూచించాడు. సత్కాన్ని పాటించడానికి ఐదుమార్గాలు చెప్పాడు.

ఈ ఎనిమిదిని కలిపి ఎనిమిది నిరూపణలంటారు. 'మహాయానసూత్రాలంకార,
 మహాయానవాదం బుద్ధుడు చెప్పిందికాదు. అనే విమర్శను తీవ్రంగా వ్యతి
 రేకించి మహాయాన సూత్రాలను ప్రతిపాదించాడు మహాయాన సూత్రాలే
 బుద్ధుడు చెప్పిన మార్గానికి సరైన ప్రతీకలు అని అనంగుడు చెప్పాడు.
 పరమార్థం అనేది ఫిరమూకాదు, అస్థిరమూకాదు. మోక్షము మనము వేసిన
 తప్పలకు విముక్తి మాత్రమే. బుద్ధునిమార్గం హేతువుల సముచ్చయముకాని
 ఒకే హేతువుకాదు అని అనంగుడు 'మహాయాన సూత్రాలంకార' లో
 చర్చించాడు. ధర్మము స్వతంత్రంగా నిలువజాలదు. కాని విజ్ఞానానికి
 స్వాతంత్ర్య స్థితి వున్నది. విజ్ఞానవాది - ధర్మములు అనత్తును కొన్ని
 నిశ్చితములు, సమంజసములు అగు హేతువులచే సాధించును. "యథార్థ
 వాద జ్ఞానాకారము ధర్మాలించనమున ఉత్పన్నమవుతోంది. ఆ ధర్మము
 జ్ఞానముకన్న స్వతంత్రము అని అనంగుడు ప్రబోధించాడు". జ్ఞానాకార
 మున ఏకతలేదు. వారు భావించిన ధర్మాలించనము - ఏకాణువు లేక
 సంఘటితాణువు. జ్ఞానమున అంశము. అంశము కాగలయది స్థూల ప్రతి
 భాన - అందుచేత అణువు ధర్మస్థానమున నిలువజాలదు. దానికి స్థూలా
 కారములేదు. కావున జ్ఞానమునకంశమయినది. దాని వెలువల సమాన
 సారూప్యత కలది ఉండదు. అహేతువుచేత జ్ఞానాకారమును వుట్టించు
 కారణములేదు. ఏదీ జ్ఞానమునకు బాహ్యమున కలదను కొందరేమో అది
 జ్ఞానాకారమున అంశము కాజాలదని "అనంగుడు జ్ఞానయొక్క ప్రాధా
 న్యాన్ని గూర్చి చెప్పాడు." జ్ఞానమునకు వేరిన అంశముల ద్వయస్థితిని-
 జ్ఞానమొకచోట ధర్మమింకొకచోట సారూప్య సంబంధమున అనుటలో దాని
 అనమంజన్వమును సూచించును. సంబంధమంతయు జ్ఞానములోనేగాని
 జ్ఞానమునకు - బాహ్య ధర్మమునకుకాదు. ఈ సంబంధం కొలుచుకొన వీలు
 లేదు. సరియైనదని ఋజువుచేసికొన ఆధారములేదని అనంగుడు చెప్పాడు.
 జ్ఞానమునకు భిన్నంగా ధర్మం మనజాలదని ఈ రెండింటి అవివాదావ సం
 బంధం కొనసాగింపే విజ్ఞానవాదసారమని అనంగుడు వాదించాడు. "జ్ఞానము
 స్వతంత్రము, స్వాశ్రితము-బాహ్యధర్మములపై ఆధారపడదని" అనంగుడు
 సిద్ధాంతీకరించాడు. విజ్ఞానవాది అనుభవములోని సర్వాంశములను వాసనా
 ప్రభావమున తనలో ఏర్పడిన సంస్కారముల వలన సమంజసములుగా సమ

స్వయంచ గలడని జ్ఞాన అజ్ఞాన భేదముల కాలపరి సామాన్యమయిన అంతర్ధర్మ విశేషమును, ఇత్యాదులను, కాల కాలంతరముల తనలో వ్యక్తమయిన ధర్మసంస్కృతులను ఈ విజ్ఞానవాదమూలమున నిర్వచించ గలుగుతాడని అనంగుడు చెప్పాడు. అనంగుని తత్వాన్ని గూర్చి చెబుతూ A. K. WARDER ఇలా వివరిస్తున్నారు—

" Reality (tattva) is that which is always without duality, is the basis of illusion (bhranti, or 'error', 'mistake'), is undifferentiated (aprapanca), cannot be expressednothing other than it occurs in the universe though through delusion the world has abandoned the existing (sant) and superimposed (abhiniivista) the non-existing (asant). On the one hand its appearance (akrti) exists (asti), on the other hand its existing (bhava) does not occur (na vidyate, but here this to be used as a synonym for does not 'exist', perhaps under pressure of the metre), therefore 'existence' (astitva) and 'non-existence' (nastitva) (of it) is affirmed with refrence to illusion [maya], etc." 1

'మహాయాన సూత్రాలంకార' వ్యాఖ్యానంలో తత్వంపై ఎంతో చర్చ జరిగింది. అనంగుడు తత్వశాస్త్ర విశ్లేషణను అనేక రూపాల్లో విస్తృత పరుస్తూ వెళ్ళాడు. సమస్తమును చిత్త మాత్రము అనునది విజ్ఞానవాద సారము. చిత్త, మనో, విజ్ఞాన, విజ్ఞాపులు పర్యాయ పదములు. చిత్తముచే ఇక్కడ చైత్రమును అభిప్రేతం. బాహ్యార్థములేదు. రూపాదులు లేకుండనే రూపాది విజ్ఞప్తి ఉత్పన్నమగు చున్నది. అర్థరూపముగ అవభాషించునది. విజ్ఞానమే అర్థము అనత్తు. తిమిర రోగికి అసత్కల్పములగు కేశాదులు ధాన్యాదిపుంజములలో కన్పడినట్లు అర్థమును భాషించు చున్నదని" వసు బంధు వింశతికలో దానిపైగల స్వకీయ వృత్తిలోను విజ్ఞానవాదాన్ని పై విధంగా వివరించారు.

"ప్రమాణముల వలన అస్తిత్వ, నాస్తిత్వములు రుజువగును. ప్రమాణములలో ప్రత్యక్షము బలవత్తమము, అర్థము అనత్రయినచో ప్రత్యక్షబుద్ధి ఎందుకు కలుగుచున్నది? ఈ అక్షేపమునకు విజ్ఞానవాదులు చెప్పిన

సమాధానమిది. "క్షణిక వాదులు విషయములు ప్రత్యక్షమగుటకు అంగీకరింపలేరు. ఏలన క్షణికమగు విజ్ఞానము విషయముగా తెల్పిన క్షణమందే రూపరసాదికములు నిరుద్ధము లవుతాయి. ప్రత్యక్ష బుద్ధి కలిగిన క్షణమందే అర్థము కానరాకుండ పోతుంది. ఏలయనగా అప్పుడే మనో విజ్ఞానము ద్వారా పరిచ్ఛేదము. చక్షుద్వితాన నిరోధము జరిగియుండును."

దేవీప్రసాద్ ఫటోపాధ్యాయ తన 'వాటిజ్ లివింగ్ అండ్ వాటిజ్ డెడ్ ఇన్ ఇండియన్ ఫిలాసఫీ' అనే గ్రంథంలో విజ్ఞానవాదాన్ని గూర్చి ఇలా చెప్పారు.

"But we have a better idea of their actual Philosophical view from its name Vijnana-vada or Vijnapti - matratavada. The word vijnana or vijnapati means mind or consciousness, though not in the conventional sense of a spiritual substance. From the point of view of these Buddhists, mind means something like a stream (Santana) of consciousness, or more simply, a stream of fleeting ideas. Vijnana-vada or Vijnapti - matrata - vada is the view that only the mind in this sense is real. The main emphasis of such a philosophy is naturally on the denial of the material or extramental world. Ordinary people believe that there are such things as the houses, mountains, rivers, etc, of which we have ideas. According to these philosophers, however, only ideas exist; but there is no actual thing outside the minds to these ideas. Everything, in short, is purely mental."

మహాయాన సూత్రాలంకారలో విజ్ఞానము సంపాదించడం ఎలా అనే అంశాన్ని ఇలా చెప్పారు.

మహాశ్రేయారంభ ఫలోదయాత్మికా జినాత్మజ్ఞానాం ప్రతిపన్తిరిక్ష్మతే ।
సదా మహాదాన మహా ధివాసనా మహర్థ సంపాదన కృత్యకారికా ॥
(మహాయాన సూత్రాలంకార 5వ అధ్యాయం - 1వ శ్లోకం)

-
1. What is living and What is dead in Indian Philosophy
—Debiprasad Chattopadhyaya —page : 28
People's Publishing House, New Delhi — 1977

గొప్పపునాదులపై మొదలుపెడుతూ బాగా కష్టించి మంచి ఫలాలను పొందాలనే జ్ఞానతృప్తి విజయవంతులైన పుత్రుల్లో వుంటుంది. ఎల్లప్పుడూ వారిలో గొప్ప దానగుణం. గొప్ప సాధన వుంటాయి. గొప్ప అర్థాన్ని సంపాదిస్తూ వారు గమ్యాన్ని చేరతారు.

- 1) పరత్రల భ్యత్మ సమానచిత్తతాంస్వతో అధివాక్సేష్టతరేష్టతాం పరే ।
తథాత్మనా అన్యర్థ విశిష్ట సంజ్ఞనః స్వకార్యాతా కా కతమా పరార్థతా ॥2॥

ఒక వ్యక్తి తనలో వున్న ఆలోచనలు తనస్థాయికి సమంగావున్నాయన్న ఆలోచన కలిగినట్లైతే, మరొకరితో పోల్చినప్పుడు తన ఆలోచనలు తక్కువ స్థాయిలో వున్నాయని తను భావించినట్లైతే అతని వివక్షణ ఏపాటిదో అర్థమవుతోంది.

"When one obtains the equality of thought, for one's self and for the other, the self prefers highest for the others to the highest of one's own self. When one decides that the artha (sense) of others is superior to one's own self, where the is artha (sense) of one's own self and where is the artha of others?"¹

2) పరత్ర లోకోన తథాతి నిర్దయ ప్రవర్తతే తాపన కార్మణారి పేం యథా. రార్థ భుశదుః ఖతాపనే కృపాత్మకః స్వత్మని సంప్రవర్తతే ॥ఇ॥

మనిషి క్రూరుడు కాదు. అతనిని ఎవరైనా హింసిస్తే అతనూ హింసిస్తాడు. ఇతరులను తాను ఎంత హింపించినా తన అంతరాత్మకు మాత్రం తను హింసకుడు కాదు.

3) నికృష్టమ ధర్మతాస్థితే సుదేశనా వజ్రనతా అవతరణా. ।

వివీతిరర్థే పరిపాచనా శుభే తథావ వాదస్థితి బుద్ధి ముక్తియా ॥రీ॥

"According to the nature of beings they are classified as lowly, average or superior. In dharmata good preaching should be attractive. The discipline in this sense is maturation of the auspicious advice. Thus producing a state of mind free from faults 2".

1. Mahayana Sutralamkāra by Asanga : page ; 60.

Sri Satguru Publications. 1992

2. Ibid page: 61

అసంగుడు మెదడు తరగతుల మీద మెదడు కుండే ప్రతిభమీద చిజ్ఞానం యొక్క మహాజ్ఞాల విస్తృతిమీద విస్తృతమైన చర్చ కొనసాగింబాడు.

విజ్ఞానవాదం బౌద్ధ తాత్విక దృక్పథాన్ని విస్తృత పరిచింది. అసంగుడు, వసుబంధుడు బ్రాహ్మణ కులంలో పుట్టడం వలన బౌద్ధం బ్రాహ్మణులలోకి విస్తరించింది. ఒక వాదంలోకి బ్రాహ్మణులు వచ్చినపుడు ఎంత చిత్త శుద్ధితో పని చేసినా ఆ కులం ప్రజలు ఆ వాదానికి హాని ఎంతవరకు చేయగలిగితే అంతవరకు చేస్తారు. అది మహాయానంలో కూడా బౌద్ధానికి కొంత జరిగిన మాట బారిత్రక వాస్తవమే. అయితే బౌద్ధానికుండే అంతశ్శక్తి, తాత్విక శక్తి బ్రాహ్మణ వాదాన్ని నివారించగలిగిన మేరకు నివారించి - కుల నిర్మూలనా సామాజిక దృక్పథంతో పాటు మెదడు కుండే ప్రాధాన్యాన్ని కూడా నొక్కి చక్కాణించ గలిగింది. తర్కాన్ని, విశ్లేషణని, సమన్వయాన్ని సామాజిక ఆచరణతో వాస్తవాంశ ప్రతిఫలనాల్ని విజ్ఞానవాదం ముందుకు తీసుకు పోగలిగింది.

దిజ్జాగుని జ్ఞాన మీమాంస

దిజ్జాగుడు భారతీయ మతతత్వవేత్తల్లో పేర్కొనదగినవాడు. దిజ్జాగుడు కూడా బ్రాహ్మణ కుటుంబంలో జన్మించాడు. దక్షిణ భారతంలోని కంచిలో సింహవక్రమనే గ్రామంలో జన్మించాడు. ఒక బుద్ధ పాఠశాలలో ఉపాధ్యాయుడుగా చేరి తరువాత బౌద్ధ బోధకుడయ్యాడు.

మొదటిలో ఈయన బ్రాహ్మణ కుటుంబం నుండి రావడం వలన కొన్ని వ్యక్తిత్వాలకు అక్కర్లేకుండా 'వాత్సిపుత్రీయుడు' గా తన తాత్విక జీవితాన్ని ప్రారంభించాడు. అయితే 'వాత్సిపుత్రీయ' సిద్ధాంతాలకు పూర్తిగా సంతృప్తుడు కాక, ఉత్తరభారతం పయనించి వసుబంధునికి శిష్యుడయ్యాడు. ఈ సమయంలో అక్కడ బ్రాహ్మణవాద సంప్రదాయాలను బౌద్ధ దృక్పథంలో వసుబంధుడు తీవ్రంగా ఖండిస్తూ వున్నాడు.

క్రీ॥శ॥ ఐదవ శతాబ్ది చివరి భాగంలోనూ, 6వ శతాబ్దంలోనూ ఈయన జీవించాడు. (480 నుండి 540 వరకు) ఈయన వసుబంధుడి ఆలోచనా విధానాన్ని కొనసాగించాడు.

వసుబంధుని ఆలోచనా విధానాలకు అవర్కరూపాన్ని 'క్షీరమతి' చేసినట్లే దిజ్ఞాగుని జ్ఞానమిమాంసకు 'ధర్మకీర్తి' కూడా అనేకమైన మార్పులు చేశాడు. ఈ మార్పులు జ్ఞానమిమాంసకే ఒక కొత్తరూపాన్ని ఇచ్చాయి. నాగార్జునుని ఆలోచనలకు, చంద్రకీర్తి' ఒకరూపాన్నిచ్చి నాగార్జునుని కంటే చరిత్రలో నిలబడి పోయినట్లే ధర్మకీర్తి కూడా దిజ్ఞాగుని ఆలోచనలకు ఒక రూపం ఇచ్చి చరిత్రలో నిలిచిపోయాడు.

దిజ్ఞాగునికి భావ్యంగా వ్రాసిన 'ధర్మకీర్తి వ్యాఖ్యానాలే మనకు దృగ్గోచరమవుతున్నాయిగాని, దిజ్ఞాగుని వాస్తవ సిద్ధాంతాలు మనకు కనిపించటం లేదు.

దిజ్ఞాగుడు ధర్మం ఎక్కడ నుండి లభ్యమయ్యిందనే అంశానికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యం ఇచ్చాడు. వస్తువుకు నాగార్జునుడు ప్రాధాన్యం ఇవ్వగా వస్తువు యొక్క మూలానికి దిజ్ఞాగుడు ప్రాధాన్యం ఇచ్చాడు.

దిజ్ఞాగుణ్ణి గురించి హట్టోరి (HATTORI) అభిప్రాయం ఇలా వుంది.

"Hattori seems to contrast Nagarjuna and Dignaga by arguing that Nagarjuna denied the possibility of apprehending prameya (the object) by means of pramana (the source of knowledge) because these, being mutually conditioned, lack independent substantiality, and that Dignaga assumed the source of knowledge to be substantial while the object is not".1

దిజ్ఞాగుడు ప్రమాణ సముచ్చయము దాని వృత్తి, న్యాయప్రవేశము, అలంబన పరీక్ష, అభిదమ్మకోశ వ్యాఖ్యానము, ప్రమాణశాస్త్ర ప్రవేశము, త్రికాల పరీక్ష హేతు చక్రహరుడు అనే గ్రంథాలు రాశాడు. న్యాయముఖ ప్రమాణ సముచ్చయము దిజ్ఞాగుని ముఖ్యగ్రంథములలో ఒకటి. ఈ గ్రంథం ఈయన ప్రశస్తిని పెంచింది.

దిజ్ఞాగుని అభిప్రాయంలో జ్ఞానం అనేది రెండు విధాలుగా వుంటుంది. ఒకటి ప్రత్యక్షంగా గ్రహించేది. రెండవది ఒక విషయంనుండి మరొక విషయాన్ని గ్రహించడం. వస్తువుకి స్వలక్షణం, సామాన్య లక్షణం అనే రెండు గుణాలు వుంటాయి.

"For Dignaga, there are only two sources of knowledge, perception (pratyaksa) and inference (anumana). He then enumerates two aspects (laksana) of the object that correspond to the two sources, the particular (Svalaksana) being the object of perception and the universal (Samanyalaksana) the object of inference. Even though Dignaga begins his description with such correspondence between the source of knowledge (pramana) and the object (prameya) as the discussion progresses one can see how he dissolves the sharp dichotomy between the particular and the universal." 1

ప్రత్యక్ష ప్రమాణ స్వరూపాన్ని దిజ్ఞాగుడు అంగీకరింపలేదు. ఆయన వివరణ పూర్వాలకు భిన్నంగా వున్నది. ప్రత్యక్షమనగా నామము, తరగతితో సంబంధము లేకుండా భ్రాంతితో కూడే జ్ఞానమే అని ఆయన వర్ణించాడు. ఒక వ్యక్తి పీకటిలో తాడును చూసి అది నర్పమని భ్రాంతి చెందడం వలన అది ప్రత్యక్షజ్ఞానము కాజాలదు. అలాగే ఒకడు గోవునుచూసి అది గోవు అనగలడేకాని అది ఏజాతిది, దాని లక్షణములేవో వివరింపలేడు. అందువలన ప్రత్యక్షజ్ఞానము అసంపూర్ణమని దిజ్ఞాగుని సిద్ధాంతము. అలాగే అగ్నితో పొగకు అవినాభావ సంబంధముంచి కనుక పొగను చూసి కొందరు అగ్నిని అనుమానించురు. కొందరు పొగనుచూసి అగ్నికి పర్వతముతో సంబంధం వూహిస్తారు. ఈ రెండు నిర్ణయాలు యదార్థం కాదని దిజ్ఞాగుడు ఖండించాడు. పొగవున్నచోట అగ్నివుండుట నిర్వివాదాంశం. ఎల్లరకు అనుభవ సిద్ధమైన విషయము- రెండవదానిలో పర్వతమొక్కటే దృశ్య పదమున వున్నది. అగ్ని అదృశ్యముగా నున్నది. కనుక వాస్తవమునకివట అనుమానించునదేదీ? అగ్నికాదు. పర్వతముతో దాని సంబంధమునుకాదు. మరి ఏమనగా అగ్ని కలిపిన పర్వతము ఇది దిజ్ఞాగుని సిద్ధాంతము.

పదార్థానుమానమునగా స్వర్కానుమానమును ఇతరులకు వర్ణించుట మాత్రమేనని దిజ్ఞానుడు ఉపమాన ప్రమాణమును ప్రత్యేకముగా సంగీకరించాడు. మనమొక వ్యక్తియొక్కగాని, లేదా పదార్థముయొక్కగాని సౌమ్యమును లేదా పోలికను ఇతరత్రా గుర్తింపులేని మన జ్ఞానము యదార్థమునకు ప్రత్యక్ష జ్ఞానమే యగుచున్నది. కనుక ఉపమానము ప్రత్యేక ప్రమాణముగా అంగీకరించ నవసరములేదు. ఇట్లే శబ్దప్రమాణమును, శబ్దప్రమాణమనగా ఆవ్ర వాక్యము, విశ్వసనీయమైన నుడులు. ఇందులో అవచనములు ప్రవచించినవ్యక్తి విశ్వసనీయుడనియూ లేదా ఆ వచనములు ప్రమాణములా? పురుషుడన్నది కేవలము అనుమానమగుచున్నది. వచనములనినది ప్రత్యక్ష సిద్ధము. ఇట్లు శబ్దప్రమాణములను ప్రత్యక్షనుమాన ప్రమాణములలో అంతర్భాగమొనరించెను.” 1

దిజ్ఞాగుడు తన సూత్రీకరణల్లో ప్రధానంగా “ప్రత్యక్షం కల్పనాపాదం” అని వ్యాఖ్యానించటం జరిగింది. ఈ విషయంపై హటోరి వ్యాఖ్యానిస్తూ-

“Dignaga begins with the primary source of knowledge, namely, perception (pratyaksa). His is the most succinct description of perception available anywhere in Buddhist literature. It is so brief that its interpretation became quite varied. The definition runs thus.

“Pratysksam kalpana podham.”

The term kalpana, which is crucial here, is generally rendered as “conceptual construction”, thereby leaving the impression that pratyaksa is “perception” free from conceptual construction, and hence non-conceptual. A careful analysis of the conceptions discussed by Dignaga in light of the treatment of concepts or conceptions in the mainline Buddhist tradition discussed earlier may enable us to understand what Dignaga is negating in the present context. The concepts are:

1. Arbitrary words [yadroccha-sabda], i.e. proper names such as Ditha, etc”

1. విజ్ఞాన సర్వస్వం - 7వ భాగం

పేజీ 460

A History of Buddhist Philosophy—David J. Kalupahana. page 196

2. Genus-words (jati-sabda), i. e., common nouns such as 'cow,' etc.

3. Quality-words (guna-sabda), i. e., adjectives such as 'white,' etc.

4. Action-words (kriya-sabda), i. e., terms expressive of agency such as "cook," etc.

5. Substance-words (dravya sabda), i. e., terms expressive of ownership such as "staff-bearer," 'horn-bearer,' etc. 1

దిజ్ఞాగుడు జ్ఞాన తత్వాన్ని విస్తరింపజేశాడు. బౌద్ధతత్వంలో వున్న సామాజికత, దార్శనికతతోపాటు జ్ఞానదృష్టి విస్తరించింది. జ్ఞానానికి ఎప్పుడైతే ప్రాధాన్యత వచ్చిందో బౌద్ధ సంఘంలో చర్చకు, తర్కానికి, సమన్వయానికి, ప్రాకృతిక జ్ఞానమీమాంసకు, శరీరానికి, ప్రకృతికివంటి అంతస్సంబంధాలకు ఎంతో ప్రాధాన్యం కలిగింది. ఖండ ఖండాతరాల్లో మెదడును హృదయాన్ని అటు తాత్వికులను, ఇటు చక్రవర్తులను, అటు అసామాన్యులను, ఇటు సామాన్యులను ఆకట్టుకుంది. తన పరిధిలో ఇముడ్చుకుంది.

బౌద్ధం ఒకవాదంగా, ఒక జిజ్ఞాసగా, ఒక ఆలోచనగా, ఒక తాత్విక ప్రపంచంగా సాగిపోయి ప్రపంచ దర్శనంగా అవిర్భవించడానికి దిజ్ఞాగుని పాత్ర మరువలేనిది. పుట్టుకతో బ్రాహ్మణులుగా పుట్టిన ఎందరికో బౌద్ధం తమ వర్తకుడ్యాలను పగలగొట్టుకుని బయటకు వచ్చే తత్వాన్ని అందించగలిగింది. అందుకే బ్రాహ్మణవాదం విజృంభిస్తున్న ప్రతిదశలోను బౌద్ధ పునరుజ్జీవన అవశ్యకత అత్యవసరం అనేది చరిత్ర మనకు చెబుతున్నపాఠం.

బౌద్ధ సంఘ నిర్మాణం - పరివ్యాప్తి

బౌద్ధ ఉద్యమానికి భిక్షువులే మూలరాయి. బుద్ధుని కాలంలో ఎంతో మంది సన్యాసులైన భిక్షువులు సంవారజీవనం వేస్తుండేవారు. వారిని పతి చ్చాజికులు అనేవారు. భిక్షువంటే భిక్షుమీద ప్రతికే బౌద్ధ సంఘ బాధ్యుడు. స్థిరనివాసం లేనివాడు. భిక్షువుల సంఘమనేది గృహరహిత జీవనవిధానం కలది. ఇది అది నుండి బౌద్ధానికి వున్న మూడు సూత్రాల్లో ఒక విధానం. బౌద్ధ చరిత్ర ఆరంభమైనప్పటినుండి విహారాలు నిర్మింపబడుతుండేవి. సంవార బౌద్ధులు విహారాలు నిర్మించుకొని సంఘరూపం తెచ్చుకొన్నారు. దానితో ఒకచోట స్థిరంగా ధర్మాన్ని గూర్చి ఆలోచించారు. ఆ భిక్షుటనాన్ని పూర్తిగా వదిలివేయనప్పటికీ సన్యాసులు ఈ విహారాలలో స్థిరజీవనాన్ని ఆరంభించారు. ఈ విహారాల్లో వారిజీవితం కొన్ని నైతిక నిబంధనలతో క్రమబద్ధీకరింపబడింది. ఈ నైతిక విలువలతో కూడిన క్రమ శిక్షణే ఈ విహారాల్లో వినయ పితకంగా పొందుపరచబడింది. సన్యాస జీవన కల్పనం, వారిని నిబంధనావశి, వారి అవరణను నూత్నంగా రూపొందించడంలోనే బుద్ధుని మేధోసంపన్నత అభివ్యక్తం అవుతోంది. టవర్లింగ్ THE BUDDHA అనే గ్రంథంలో సంఘజీవనం రూపొందించటంలో బుద్ధుని వైశిష్ట్యం గూర్చి చెబుతూ-

“The reason for the Buddhist community life is inherent in the nature of the Buddha's teaching. We have seen that this teaching consists of diagnosis and prescription: diagnosis of the human malaise as consisting essentially of the disease of individualism and prescription for its cure as consisting primarily of the undermining or erosion of the notion that individuality is something permanent and of great importance. It is in the life of the Sangha that the prescription can most effectively be applied.”¹

బుద్ధుని బోధనల్లో సంఘానికున్న రోగ నిర్ధారణ దానికి తగిన బోధన నిర్ధారణ జరిగింది. వ్యక్తికి, సంఘానికుండే వై రుధ్యాన్ని బుద్ధుడు తన అనుభవం ద్వారా స్పష్టం చేసి, తన అనుభవాన్ని పరివక్ష్యంగా సిద్ధాంతీకరించాడు.

బౌద్ధ విహారాల నిర్మాణం కోసం రాజులు, రాజ్యాధికారులు, వ్యాపారస్తులైన ధనికులు విరాళాలు విరివిగా ఇచ్చాడు. ఆ విహారాల్లో వుండే సన్యాసులదైనందిన జీవితానికి అయ్యేఖర్చులకూడా చారిత్రబుల్ ఎండోమెంట్స్ ఏర్పడ్డాయి. వార్షిక పంచాలు, త్రైమాసికపంచాలు రాజులు, ధనవంతులు యిచ్చేవారు. బుద్ధుని కాలం నుండి రాజులు, పెద్దలు, బౌద్ధ విక్షువుల్లోని బోధకుల కొరకు వాద్యాలయాలను నిర్మించేవారు, బౌద్ధ ఆశ్రమాల జీవనోపాధికి సంబంధించిన వ్యవసాయంకోసం భూములు, ఇండ్లు, తోటలు వాటిని సాగు చేయుటకు మనుష్యులు యెడ్లను కూడా ఇచ్చారు, ఇవి బౌద్ధ ఆరామాలకు వ్రాతపూర్వకంగా వ్రాసి ఇచ్చారు. నాటి సుండి నేటి వరకు కూడా రాజులు మారినా బౌద్ధారామాల భూములు బౌద్ధుల క్రిందేవున్నాయి. మెత్తగా వుండే పడకలు, బట్టలు, ప్రయాణంలో వుండే సన్యాసులకు, స్థిరంగా వుండే సన్యాసులకువలే అన్ని ఆరామాల్లోను ఏర్పాటు చేయబడి వుండేవి. ఇదే పరిస్థితి క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్ది పూర్వ భాగం నుండి 7,8 శతాబ్దాల వరకు కొనసాగినట్లు పాపియాన్ తన రచనల్లో చెప్పాడు. నలందా మహావిహారం దీనికి మంచి ఉదాహరణగా ఉన్నట్లు హుయన్ సాంగ్ ఇలా చెప్పాడు.

According to Hsuan-tsang, the ground of the monastic establishment was originally a Mango-garden belonging to a SRETHIN or merchant-prince whose name was probably Amara. It was purchased for ten lacs (or kotis) of gold pieces by a group of 500 merchants who gifted it to the Buddhist samgha.²

1. The Buddha - Trevorling

Page 124.

2. Studies in the Buddhistic Culture of India.

—Lalmani Joshi

Page—66.

బౌద్ధానికి వున్న ప్రధాన జీవ సూత్రం సంఘం. సంఘమనే పదం వాస్తవానికి గుంపుని తెలియజేస్తుంది. రాజకీయ పరిభాషలో 'రిపబ్లిక్' (గణతంత్ర) అనే అర్థాన్ని ఆర్థిక పరిభాషలో శ్రేణి అనే అర్థాన్ని ఇస్తుంది. ఈ విధంగా ఈ సంఘం అనే పదం విభిన్న రంగాల్లో విభిన్న అర్థాల్ని వ్యక్తీకరిస్తున్నందున బుద్ధుని శిష్యులు దీనిని ఒక పద్ధతిగా స్వీకరించారు. బౌద్ధం విస్తరించే మొదటిదశలో ఇది అర్థవంతంగా సూత్రీకరించబడలేదు, ఈసంఘ దృక్పథాన్ని 'శారిపుత్రుడు' రూపొందించినట్లు జైనులు చెబుతున్నారు.

బౌద్ధ జీవన విధానం రెండు రకాలుగా చెప్పబడుతోంది. ఒకటి గృహస్థజీవన విధానం. రెండవది గృహరహిత జీవన విధానం. మిలిందుడనే రాజు గృహస్థజీవన విధానం మానవాళికి ఎంతో అవసరమవగా వాగసేనుడనే సన్యాసి గృహరహిత సన్యాస జీవన ప్రాధాన్యతను ధృవీకరించాడు.

Buddhist ethics should not be discussed as a whole or as a unit. It should be divided into two sections, i.e., the ethics for the homeless (monks and nuns), and that for layman. King Milinda asserted that following the life of a householder is essential to mankind, whereas Nagasena the monk asserted the superiority of the life of a homeless ascetic. Anyhow, the ritual of taking vows, clerical and lay, developed with the lapse of time.¹

సుమారు 40 మంది బౌద్ధసన్యాసులు, చక్రాదిత్యుడను రాజుఇచ్చిన దానంతో నిర్మింపబడిన విహారంలో వారిదినాహారం స్వీకరిస్తూవుండేవారు హుయన్ సాంగ్ మహావిహార్ లో ప్రవేశించే ముందు నలందలో వున్న కొత్తంలో ఫలహారం స్వీకరించినట్లు తెలుపబడింది. ఇతర దేశవాసులను కూడా బౌద్ధవిహారాలు తమ జీవన విధానంతో ఆకర్షించినయి. బాలాదిత్యునిచే నిర్మింపబడిన విహారంలో మొట్టమొదటగా హుయన్ సాంగ్ చేరి బుద్ధ చిద్రునితో ఏడురోజులు సహచరించాడు. తరువాత ధర్మపాలుని ఇంట్లో కూడా వున్నాడు.

ధర్మపాలుడు ప్రతిరోజు పరి అన్నము, పండ్లు, నూనె, కర్పూరం వెన్నతోపాటు ఇద్దరు సేవకులు ఒక సవారి ఏనుగు ఆయనకి పంపేవాడు వేలాదిగా వచ్చే సన్యాసులకు ఇదే విధమైన వసతులు కొన్ని బౌద్ధ ఆరామాల్లో కల్పించబడేవి. బౌద్ధం యొక్క నిర్మాణాత్మకమైన ఈ విధానమే

భిక్షువులుగా ఎక్కువ మంది వేరటానికి ఉపయుక్తం అయ్యింది. నలంద మహావిహారం నడిపించిన వారిలో వక్రవర్తి హర్షవర్ధనుడు, మగధ రాజైన పురాణవర్మ. కామరాజుకు చెందిన కుమార భాస్కరవర్మ వున్నారు. క్రీ. శ. 7వ శతాబ్దిలో నేపాల్ రాజైన అంశువర్మన్ కూడా వున్నట్లు ఈ మహావిహార్ నడిపించబడినట్లు భావించబడింది. క్రీ. శ. 8వ శతాబ్దిలో పాలవంశపు మొదటి ఇద్దరు రాజులైన గోపాలధర్మపాల ఈ విహార నిర్వహణలో ప్రథమస్థానం వహించారు. టిబెట్ రాజైన KHRISONLDEBTSAN కూడా ఈ విహారాన్ని సుమారు క్రీ. శ. 755 నుండి 797 వరకు పోషించినట్లు బౌద్ధచారిత్రక గ్రంథాలు పేర్కొన్నాయి. సామాన్యులు కూడా బౌద్ధ ఆరామాలను పోషించారు. అందులో కనోజ్ రాజైన యశోదవర్మన్ మంత్రి తేజిన కుమ్భారుడైన మలాడ (MALADA) పేర్కొనదగినవాడు. దానితో పాటు మౌఖరీవంశపు రాజులు ప్రాగ్జోతిషపుర రాజులతో పాటు అనేక మంది అనధికారులు వేయించిన ఎన్నో ముద్రికలు బయటపడటం వలన ఈ అంశాలు ధృవీకరించబడ్డాయి.

బౌద్ధం దానగుణానికి ఒక ప్రత్యేకతను కలిగించింది. దానగుణాన్ని ధర్మంతో పోల్చి లక్ష్యీకరణగా చర్చించారు. సామాజిక న్యాయంకోసం చేసే త్యాగాన్ని దానంగా ఆయన వ్యాఖ్యానించారు. దానగుణం కంటే, ధర్మగుణం ఉత్తమం అని తోచవచ్చు, ధర్మం అనేది వర్తమాన కాలానికి సంబంధించింది. ధర్మదృష్టి దయారహితమైన యాంత్రికతను కలిగి వుంటుంది. దానదృష్టి మానవత్వంతో కూడిన విచక్షణను పాటిస్తుంది. దుష్టులను శిక్షించాలనేది ధర్మం, ఇతరహక్కులను మనహక్కులను కాపాడుకోవటం ధర్మం. న్యాయంగా మనకు సంక్రమించే హక్కులను వినర్థించటం దానం. మన ప్రయోజనాల రక్షణకు తీసుకొనే చర్యలు, ఇతరుల ప్రయోజనాలకు మరింత హానికర మౌతాయోమౌ అని ఆలోచించటం దానం. మనం ఇతరులనుండి ఏది ఆశిస్తామో ఇతరులకు ఆ పని చేయటం ధర్మం”

1. బౌద్ధం అంటే ఏమిటి?

ప్రొఫెసర్. పి. లక్ష్మీనరసు-46

బౌద్ధులు దానాన్ని ఒకకళగా అభివృద్ధి చేశారు. నలంద విశ్వవిద్యాలయానికి ప్రాంతీయరాజు పందగ్రామాలశిస్తును ఇచ్చినట్లు (HWULI) ముయిలీ గ్రంథస్థం చేశాడు.

ఈ గ్రామాల్లోని 200 మంది గృహస్తులు కొన్ని వందల కిలోల బియ్యం, పాలు, వెన్న నలంద దినాహారం కోసం పంపేవారు. ఈ విధంగా బట్టలు, ఆహారం, వడకలు, మందులు కూడా భిక్షువులకు సమకూర్చబడినాయి.

వైనానుండి వచ్చిన బౌద్ధయాత్రికుడైన ఇత్సింగ్ కాలంలో నలందా విశ్వవిద్యాలయానికివ్యవడిన దానాలు రెట్టింపు అయ్యాయి- అని తెలుస్తుంది. నాటికి సుమారు రెండువందల గ్రామాలు నలందా విశ్వవిద్యాలయానికి కేటాయించబడినట్లు తెలుస్తుంది. తరువాత వచ్చిన అనేక తరాలరాజులు ఈ విధంగా దానాలు ఇస్తూవుండేవారు. ఈ విధంగా దానాలు, భూదానాలు బౌద్ధ విద్యాలయాలకు ఇచ్చిన రాజులు వాటి అభ్యున్నతికి తగు జాగ్రత్తలు తీసుకొన్నట్లు లాల్ మన్ జోషి వివరించారు. బౌద్ధులకు దానాలు అవసరం అవ్వడం వలన కూడా సమాజంలో వుండే బానిసవ్యవస్థ కోసం పూర్తిగా పోరాడలేకపోయారు. తాము చెప్పదలచుకొన్న సమతా సిద్ధాంతాలను సున్నితంగా ధనవంతులు నొచ్చుకోకుండా చెప్పవలసివచ్చింది. అయితే వారి మనస్సు మీద బౌద్ధులు పెద్ద యుద్ధం చేశారు. "అందరికీ సమాన అవకాశాలు వుంటే తప్ప మానవ సంబంధాలలో ధర్మం అనే ప్రసక్తిరాదు".¹ అని నొక్కి చెప్పారు. శక్తివంతులైనవారు తమకు రావలసింది రాబట్టుకొంటారు. చిలిపీనులైన వారు తాము ఇవ్వక తప్పని దానిని పదులు కొంటారు"² అని కూడా బౌద్ధులు వ్యాఖ్యానించారు. ప్రతిమలు, దుస్తులు, ధూప పదార్థాలు, పాత్రలు, తినుబండారాలు, నిత్యావసర వస్తువులు బౌద్ధ విరాహారాల్లో వుండే సన్యాసులకు బౌద్ధాన్ని అభిమానించే సామాన్య ప్రజలు ఇచ్చేవారు. బౌద్ధ భిక్షులు వీటిని సమానంగా పంచుకొనే వారని ఇత్సింగ్ [ITSING] భారతదేశంలో ఇది సాంప్రదాయంగా వున్నట్లు గమనించాడు. ఈ బహు

1. అదేపుస్తకం- 46పేజి

2. అదే పుస్తకం-46 పేజి.

మతులతోపాటు విహారాలు పంట పోలాలనుండి. పండ్ల తోటలనుండికూడా కొంతఆదాయాన్ని పొందేవాడు వారి సొంత భూములు కొలుభూముల్లో పండిన పంటలో విహారాలు 1/6 వంతు ఉత్పత్తులను స్వీకరించేవి.

విహారంలో వుండే ఒక సన్యాసి మరణించినపుడు అతనికి చెందిన ఆస్తి పాస్తులు సంఘపరంకావించబడేవి. విహారాల్లోవుండే భిక్షువులకు బట్టలు సామూహిక నిధిమండి నమకూర్చేవారు. ఈ నిధి బహుమతులనుండే కాక పోలాలు, పండ్ల తోటల్లో పండే వుత్పత్తులనుండి కూడా స్వీకరించబడేవి. కొన్నిసార్లు దానాలు విహారాలకు లభించే ఇతర ఆదాయ ఒనరులు వానిలోని భిక్షువుల అవసరాలకు మించి వుంటుండేవి. విహారాల్లో మిగుల సంపద, ధాన్యా గారాలు, స్త్రీ పురుష సేవకులు, డబ్బు మొదలైన వెన్నో నిలవలు వుండి వారి జీవన సంస్కృతికి పెద్ద అండగా వుండేవి. బిక్షువు ఆకలితో మరణించడం జరగడనే అత్యున్నతరంగా ఈ నిధుల నిల్వలు కలిగించేవి. ఈ విహారాలు హిందూ ఆశ్రమాల్లాగా సోమరితనంతో నిండి వుండేవి కావు. లోతైన తాత్వికాంశాలు ఇందులో చర్చించబడేవి - జ్ఞాన సంపాదనకు ఇవి నిలయాలుగా వుండేవి. బౌద్ధుల జ్ఞాన సంపదను గూర్చి చెబుతూ "సంకల్ప రాహిత్యం మానస్సును నిర్వీర్యం చేస్తుంది. రక్షకుల కొరకై మానవులు ఎదుడు చూస్తారు. బోధని ఆశించేవాడు తన భవిష్యత్తుకు తానే అధినాథుడు కావాలి. అతడొక సమరశీలయోధుడు, దుష్ట చింతనలను, తన మనస్సునుండి విత్కం పారదోలే సమరంలో పాలుపంచు కోవాలి. దుష్టమైన పునాదుల నుండి వచ్చే ప్రమాదాలను భరించి ఎదిరించి ఓడించాలి. నిరంతర కృషిద్వారా సంకల్ప బలం పెరుగుతోంది."1 బౌద్ధిక సమర యోధుల్ని ఈ విహారాలలో తయారు చేసేవారు. మనస్సుకు బాగా పదునుపెట్టి సమాజానికున్న మకిలిని వదిలించే వారు. సమాజాన్ని బలవంతంగా మార్చడం అనే ప్రక్రియను బౌద్ధం అనుసరించలేదు. బౌద్ధం సామాజిక పరివర్తనకు విజ్ఞాన వంతంగా పనిచేసింది. విజ్ఞానాన్నుండి ఆవిర్భవించిందని కేవలం నమ్మకంమీద ఆధారం కాక హేతు జిజ్ఞాస మీద బౌద్ధం ఆధార పడిందని చెబుతూ పి. లక్ష్మీనరసు తన ఎసెన్స్ ఆఫ్ బుద్ధిజంలో ఇలా పేర్కొన్నారు.

1. బౌద్ధం అంటే ఏమిటి? - ప్రొఫెసర్. పి. లక్ష్మీనరసు. పేజీ-46

“In Buddhism there are no beliefs which are not the outcome of knowledge. It does not constrain the rational human mind to dwell upon insoluble problems. Is the world eternal, or is it not eternal? Is the world finite, or it is not finite? Such questions have no Value for Buddhism.1

దృఢమైన సమన్వయమును ఆలోచించకుండా బౌద్ధం హేతు వ్యక్తపథం వున్న మనిషిని నిరోధించదు, ప్రపంచం శాశ్వతమా, అశాశ్వతమా, ప్రపంచానికి పరిమితులున్నాయా లేవా అనే ప్రశ్నలకు బౌద్ధంలో విలువలేదు. ప్రత్యేక ప్రశంసలు, అభిమానాలు పొందిన కొందరు బౌద్ధ భిక్షువుల కున్న సంపదలను గూర్చి ఇప్పింగ్ ఇలా ప్రస్తావించాడు, భూములు, ఇళ్ళు, పావులు, చెక్క, ఇనుప, రాగి వస్తువులుగావున్న వారి సంపద పంచబడకుండా వుండే సాంఘిక ఆస్తిగా వేయబడేది. కాని చిన్న చిన్న ఇనుప, రాగి పాత్రలు, తలుపులు, తాళాలు, సూడులు, రేజర్లు, కత్తులు, గొడ్డళ్ళు, పులులు, కుండలు, నీటిపాత్రలు మొ॥నవి భిక్షువులకు పంచబడేవి, ఎనుగులు, గుర్రాలు, కంచరగాడిదలు, స్వారి గుర్రాలు రాజకుటుంబాల కివ్వబడేవి. ఎద్దు, గొట్టెలు, బౌద్ధ సంఘ ఆస్తిగా మార్చబడేది. విహారలోని పవిత్రాస్థలాలను అలంకరించుటకు, ప్రజలకు రంగులు వేయుటకు ఉత్తమరకపురంగులు పంపబడేవి. మత్తు మంద పూడ్చ బడేది, పారవేయబడేది. విహార వైద్యశాలల్లో రోగులకోసం ఔషధాలు పదిలపర్చబడినాయని లాల్ మన్ జోషి వివరించాడు.

ఈ వసతులు కలిగించిన వ్యాపార వర్గాల ప్రభావం బౌద్ధ విహారాల కంటే, విహారాలప్రభావమే వ్యాపార వర్గాలమీదవుంది. వ్యాపార వర్గాల ప్రభావం బౌద్ధరామాల మీద వుందనే వాదనను త్రిపురనేని వెంకటేశ్వర రావు ఇలా త్రిప్పి కొడుతున్నారు.

“బుద్ధునినాడు భారతసమాజంలో వర్తక వర్గం బలమైన నూతన వర్గంగా రూపొందించని బుద్ధబోధ ఆవర్గం యొక్క సాంస్కృతిక నినాదమయిందని-అడుగడుగునా వక్కాణించినంతగా, బుద్ధ బోధలో ఏవిషయం

వారివర్గ ప్రయోజనాలకు ప్రతిబలరక్ష అయిందో నిర్దుష్టంగా నిరూపించలేదు. చతుస్సత్యాల సూత్రమా! జగత్తును జన్మను గూర్చిన ప్రథమ ప్రముఖ సత్యం దుఃఖం; అదుఃఖకారణం తృష్ట-ఆశ; దుఃఖానికి అంతముంది; దాన్ని అంతమొందించేందుకు మార్గముంది అంటూ చతుస్సత్యాలు చెప్పి వాని వివరణగా చెప్పిన ద్వాదశ నిదాన సూత్రమా? నీతిమంతమైన, నియమ బద్ధమైన జీవిత మార్గాన్ని నిర్దేశించిన ఆర్య అష్టాంగమార్గమా? ఆ ప్రకారం నడుచుకోవడానికి నాటి వర్తక ప్రభువర్గం ఉత్సహించిందన్నట్టా? సర్వం అనిత్యమన్న సూత్రమా? నిర్వాణంశాంతం అన్నట్టిదా? "బంగారు వంటి కోమటి సంగీతము నేర్చి బేరసారము లుడిగెన్" అన్నట్టుగా వర్తక పుత్రులైనయశుడు, అతని నేస్తులు నలుగురు, సృగాలుడువంటి వారెందరో సంపదలను, సంసార సుఖాలను వదులుకొని సన్యసింబారంటే వర్గ ప్రయోజనాలకనే సమాధాన మిస్తామా? అనాధ పిండక శ్రేష్టి అనుపమానదానం అతని సాటి వర్తక ప్రభుపుభార్య-పూర్ణవర్ధనుని భార్య చిశాఖ తన ప్రీధనం యావద్దానం వంటివన్నీ ఏమిటి? ప్రజాస్వామికాచకు విరుద్ధంగా బుద్ధుడు మగధ, కోసల నిరంకుశ సామ్రాజ్యతత్వ సమర్థన చేశాడనుకొనటమా? మరి శాక్యలిచ్చవీ గణరాజ్యాలు బుద్ధునికి అభిమాన పాత్రాలు, అతని భిక్షు సంఘవ్యవస్థ వానికి ప్రతీక అని మరొక ప్రక్క చెప్పుకుంటామేమిటి? ఇది పరస్పర విరుద్ధమైన కథనము కాదా?"

వెంకటేశ్వరరావు తన వివరణలో బౌద్ధం వ్యాపారవర్గాలను తన సిద్ధాంతాల ద్వారా ప్రతిభావంతం చేసి తనవెనక నడుపుకోగలిగింది అని పేర్కొన్నారు. ఎక్కువ మంది వైఖ్యలు బౌద్ధంలో వేరినంత మాత్రాన ఇది వ్యాపారస్తులమతంకాదు సంఘ నిర్మాణమే బౌద్ధంలో ప్రధాన భూమిక. బుద్ధుని అపొస్తోవాదం వ్యాపార కేంద్రాలలో వ్యవస్థాపితమైంది, మగధ కోసల, అవంతి, ఉజ్జయిని, విహళ, రాజగృహ, కాశీలలో బుద్ధుని సందేశం ప్రశస్తి చెందింది. శ్రావస్తి పట్టణంలోని సంపన్న వంతులు బౌద్ధంలో వేరడం ఒక పెద్దమలుపు. ఈ బౌద్ధ ధర్మవాప్తికి నిర్మాణాత్మకమైన పద్ధతిని అచరించి విహారాలు నిర్మించడం వలన బౌద్ధ సంఘానికి వచ్చిన అవరిమి తమైన సంపద బాలావరకు సక్రమమైన మార్గంలోనే ఉపయోగపడింది.

అనంతకాలంలో బౌద్ధమతాలు భారతదేశ వ్యాప్తంగా విస్తరించాయి. బెంగాల్‌ను పాలించిన 'పాల' రాజు చేసిన దానాలు కూడా చెప్పుకో తగినవి. 'నలందలో' అనేక కొత్త బౌద్ధ విహారాలు కట్టించడమే గాక 'పాలరాజు' వాటిని పునరుద్ధరించాడు. క్రీ. శ. ౧వ శతాబ్దంలో పాలరాజైన గోపాలుడు (1) వాజ్ఞస్వారి[VAGISVARI] అనే వేశారు. గోపాలుడు బౌద్ధానికి చేసిన దానాలు 'మంజుశ్రీమూలకల్ప'లో తెలుపబడినాయి. అతను విహారాలు, చైత్యాలు, ఉద్యానవనాలు, తటాకాలు, సత్రాలు గుహలు నిర్మించాడని తెలుస్తుంది.

గోపాలుని కుమారుడు ధర్మపాలుడు విక్రమ శీలమరాన్ని స్థాపించాడు. దానిలో 108 గదులు నిర్మించారు. వానిలో 54 గదులు మాంగ్స్ నివసించడానికి, మిగిలిన 54 వారిమత విధానాలు పాటించడానికి వుపయోగించేవారు. మధ్యలో సెంటల్ హాల్ వుండేది. బయటికి 6 ద్వారాలు వుండేవి, ఈ సంస్థలో బౌద్ధ ధర్మ పరమైన విద్యాబోధనకు సంబంధించి 108 మంది బౌద్ధ పండితులను పోషించేవారు. నలంద విహారాన్ని కూడా ధర్మపాలుడే అతని కాలంలో నడిపించాడు.

రాజభట్టాడు (RAJABHATA) 'ఉపాసక' ను అనుసరించాడు. రోజుకు లక్ష బుద్ధ విగ్రహాలు మట్టితో చేయించ గలిగేవాడు. మహాప్రజ్ఞపాల్ మిత సూత్రాల్లో వెయ్యి పాదాలు చదివే వాడు, ఆయన 'అవలోకితేశ్వర' అనే బోధి సత్వ విగ్రహాలను పెట్టి అనేక ప్రవర్తనలు చేసేవాడు. అతని కేంద్రంలో 4000 మంది బౌద్ధభిక్షువులు, భిక్షిణులు వుండేవారు.

ఒరిస్సాలోని 'భౌమకార' (BHAUMAKARA) రాజులు బౌద్ధులకు దానాలు చేసేవారు. వారి ముఖ్యపట్టణం అయిన విరాజలో (VIRAJA) లో బౌద్ధ మత చిహ్నాలు అనేకం బయట వడ్డాయి. త్రిభువన మహాదేవి శవకారుడు (3) యొక్క రాణి కట్టించిన డంకానల్ పలకం అనేక బౌద్ధ ఆరామాలు నిర్మించిన వారి చిహ్నంగా పురాధర (PURADARA) పట్నానికి స్వాగతం పలుకుతుంది.

(1). "బుద్ధబోధ-బౌద్ధమతం"- ముందుమాట పేజీ 9

క్రీ.శ. 8, 9వ శతాబ్దాలకు బౌద్ధానికి సంబంధించిన తాంత్రిక ఫలకాలు రాజపురంలో త్రవ్వకాల్లో బయటపడినాయి. ఖాదిపాద (KHADIPADA)లో వున్న అవలోకితేశ్వరుని విగ్రహం పరమగురు రాహులరుచి అనే తాంత్రిక బౌద్ధునిచేత స్థాపించబడింది. ఒరిస్సాలోని రత్నగిరిలో బౌద్ధకళకు సంబంధించి గుర్తింపదగిన విగ్రహాలు బయటపడ్డాయి.

రత్నగిరి బౌద్ధవిహారంలో వై నాలోని బౌద్ధమతాన్ని గూర్చి ప్రజ్ఞా అనే మాంగ్ అధ్యయనం చేశాడు.

ప్రజ్ఞానిద్వారా 'అవతంశాఖ' అనే విభాగాన్ని సుభాకరసిన్హ అనేరాజు వై సీస్ సామ్రాజ్యాధిపతైన TE TSONG రాజ్యానికి పంపారు. క్రీ.శ. 9వ శతాబ్దానికి సంబంధించిన 'జయశ్రమ విహార్'కు శివకరదేవ 111 కాలం గ్రామం పన్నుని దానం చేశాడు. ఈ విహారంలో భిక్షులు, భిక్షిణులు కలిసే జీవించేవారు. దేవీ పర్వతాలలో కనబడే శిలాశాసనాల వలన 'అర్హ్యాకవరాటిక' అనే విహారం వున్నట్లు తెలుస్తుంది. ఇది 9వ శతాబ్దానికి చెందిన శిలాశాసనం. ఈ మఠం క్రీ.శ. 828 భీమతాలోకమాన్యులచేత నిర్మింపబడింది. రాజతరంగిణి 3, 4 భాగాల్లో కాశ్మీర్ రాజులు బౌద్ధ భిక్షులకు అత్యధికంగా దానాలు చేశారని వ్రాయబడింది. మేఘవాహనుడు అనే రాజు బౌద్ధ దీక్షను స్వీకరించాడు. అతని భార్య అమృత ప్రభవిదేశీ భిక్షువులకోసం ఒక పెద్ద ఆశ్రమాన్ని నిర్మించింది. STANPA అనే టిబెట్ లకు చెందిన బౌద్ధభిక్షువు ఈ ఆరామంలో వున్నాడు. బౌద్ధమతానికి యుధిష్టిర, రణాదిత్య, విక్రమాదిత్య వారి రాణులు, మంత్రులు కూడా విస్తృతంగా దానాలు చేసినట్లు తెలుస్తుంది. 8వ శతాబ్దపు కాశ్మీర బౌద్ధ వుపాసకుడు కంకుణ [CANKUNA] బౌద్ధ ధర్మాన్ని ప్రచారం చేయడంలో ప్రసిద్ధి చెందాడు. మాళవదేశానికి సంబంధించిన శిలాదిత్యరాజు అశోకుణ్ణి అనుసరించాడు. హర్షుని అల్లుడైన ధ్రువభట్టుడు కూడా బౌద్ధులకు దానం చేయడంలో పేరెన్నిక గన్నాడు. ధర్మాదిత్యుడు ఒక పెద్ద బౌద్ధ దేవాలయాన్ని నిర్మించి అందులో ఏడు బుద్ధుని విగ్రహాలు శిల్పింపజేసి ప్రతినిత్యం బౌద్ధ భిక్షువులకు బంగారు ఆభరణాలు, విలువైన వస్తువులు దానంచేస్తూ వుండేవాడు. ఇతడు అహింసా సిద్ధాంతాన్ని ఎంతబాగా పాటించే వాడంటే ఏమగులకుకూడా శబ్దిచేసిన నీటిని ఇచ్చేవాడు.

ఇలా భారత భూభాగంలో అనేకమంది రాజులు బౌద్ధ ధర్మాని పరివ్యాప్తి చేయడంకోసం అపరిమితంగా దానాలు చేశారు. ఇందువల్ల కొన్ని అనర్థాలు జరిగినా బౌద్ధధర్మ పరివ్యాప్తికూడా చిలంగాను, నిర్మాణాత్మకంగాను జరిగి బౌద్ధం ప్రజలలో నూతనోత్తేజం తెచ్చింది

"A new Buddhist movement arose in the 10th century A.D; in the form of belief in Amitabha Buddha. Many people were converted to this faith and they simply recited the name of Amitabha Buddha with the object of being reborn in his Pure Land. This movement was followed by independent new sects which also emphasized belief in Amitabha. The new sects, which arose during the 12th and 13th centuries, were as follows: Yuzunen-buttsu, founded by Ryonin (1072—1132 A. D), Jodo, founded by Honen (1133 — 1212 AD), Jodo - shin, founded by Shinran (1173—1262 A. D.), and the Ji, founded by Ippen (1239—1289 A.D.). The factors common to these sects were to be founded in the definition of laymanship and in the efforts to purify and simplify both doctrine and practice. Owing to these features, they were able to attract many followers from among the farmers peasants and warriors".

బౌద్ధం ఒక ఉద్యమంగా, ఒక సంఘనిర్మాణంగా ఒక సామాజిక కార్యచరణగా, ఒక విప్లవ స్రవంతిగా, ఒక పరిణామరూపంగా ఒక సారస్వత వికేతనంగా, ఒక చిత్రశాలగా, ఒక శిల్పప్రపంచంగా, ఒక అచరణదీప్తివంగా, ఒక ప్రేమక్షేత్రంగా, ఒక తాత్విక స్రవంతిగా, ఒక వ్యక్తిత్వ ప్రదీప్తిగా ముద్దుని ఆశయాలను, ఆలోచనలను, అచరణను ప్రపంచ వ్యాప్తంగా వెలిగించింది.

బౌద్ధం - సమకాలీనదర్శనం

బౌద్ధంలో సమాజ పరిణామ సూత్రంతో పాటు సమకాలీనత ఉంది. సమాజం మారుతున్న కొద్దీ సమాజాన్ని సజీవ శక్తిగా మల్చడానికి బౌద్ధం ఒక దార్శనిక సాధనమవుతుంది.

బౌద్ధంతత్వంలో అంతర్లీనంగా దాగున్న సామాజిక, ఆర్థిక, రాజకీయ సాంస్కృతికరంగాలు నిరంతరం అవ్యయింపబడుతూ సమాజంలో వున్న లోపాలను తొలగిస్తూ నిత్యనూతనసామాజిక అవిర్భావానికి మూలకంవడమ వుచువస్తున్నాయి. వ్యక్తిన్ని, సమజాన్ని నిరంతరం పెనవేస్తూ వారిద్దరి అంతస్సంబంధాలను సుసంపన్నం చేస్తూ బౌద్ధం ముందుకు వెళుతుంది. ఈక్రమంలో బౌద్ధం ఏపరంగాలను సుసంపన్నం చేసిందో పరిశీలిద్దాం.

(1) బౌద్ధం - ఆర్థిక వాదం:

బుద్ధుని ఉద్యమం సమకాలీనంగా. ప్రాపంచక దృక్పథం కలిగి ఉంటుంది. ఆయన బోధనల్లో దుఃఖ విముక్తికి సంబంధించిన జీవన విధానం బోధింపబడింది. ముఖ్యంగా సౌధనంను నిర్మాణంలో అర్థిక స్పృహ చాలా స్పష్టంగా

ఉంది. దానితోపాటు ఆర్థికనిర్మాణమూ ఉంది. నిజానికి బౌద్ధయుగంలోనే వ్యాపార కేంద్రాలు బలంగా రూపొందాయి. అంతేగాకుండా బౌద్ధం రాజ్య సుస్థిరతనుకూడా నొక్కివక్కాణించింది. రాజ్యం సుస్థిరంగా ఉండడం అనేది సమాజం సుసంపన్నం కావడం మీద ఆధారపడి ఉంటుంది. కాబట్టి సమాజాన్ని సుసంపన్నంగా ఉంచే అంశాలమీద బౌద్ధం నొక్కిచెప్పింది. ఈ అంశాన్ని A. K. WARDER తన ఇండియన్ బుద్ధిజంలో ఇలా పేర్కొన్నాడు 1 "బౌద్ధ సంఘనిర్మాణంలో ఆర్థిక స్వభావం కలిగిన సూచనలున్నాయి. ఇది ఎంతో ఆసక్తికరమైంది. ముఖ్యమైనది. ఇది ప్రాథమికంగా ఆర్థిక స్వభావం కలిగినవే అయినప్పటికీ, ఈ అభివృద్ధికరమైన ఆర్థిక పునాదిపైనే సమాజం సర్వతో ముఖాభివృద్ధి చెందుతుంది. ఆర్థిక సుసంపన్నత, విస్తరణ అనే అంశాలు మాత్రమే ప్రజల అలజడిని తగ్గించగలవు. అదే సమాజంలో ఈ అంశాలు రాజునుకూడా గొప్పవాడిగా చేస్తుంది. ప్రజలను ఆర్థికంగా అభివృద్ధిచేస్తే రాజ్యంకూడా ప్రతిఫలాలను (పన్నులరూపంలో) పొందవచ్చు. వాస్తవానికి రాజ్యసంపద సంచయ మవుతుంది. సమాజం సుసంపన్నమై, ఆర్థికంగా క్షేమంగా ఉండి, ఏవిధమైన అలజడిలేకుండా ఉండడమే బౌద్ధధర్మసారం. ఇదే దానివిజయానికి అవసరమయిన అంశం. ఈ అంశానికి బౌద్ధ సంఘంలో, ప్రాధాన్యత వుండేది. వాటి వ్యాప్తికి సంబంధించిన బౌద్ధ గ్రంథాల అధ్యయనానికి వారు ప్రాముఖ్యత నిబ్బాగు. బుద్ధుడు తన ధర్మాన్ని ప్రపంచమంతా శాశ్వతంగా ఉండిపోవాలని ఆనుకోలేదు. సమాజపరిణామాన్నే ఆయన కోరాడు.

బౌద్ధం-బ్రాహ్మణ అవకాశవాదంపై యుద్ధం.

బుద్ధుడు ఒక దీర్ఘసూత్రంలో పరాన్న భుక్కులుగా జీవిస్తున్న బ్రాహ్మణ అవకాశవాదాన్ని దుయ్యబట్టాడు. బుద్ధుడి బోధనలల్లో దోపిడి వ్యవస్థకు మూలమైన ఇతరుల శ్రమ దోచుకోవడంపై పెద్దఎత్తున ఆలోచన లేచింది. ఒకడు శ్రమద్వారా జీవనం చేస్తుంటే మరొకడు కర్మకాండద్వారా జీవనం చేస్తున్నాడు. ఈ దారుణపరిస్థితిని బుద్ధుడు ప్రవృత్తిగా చెప్పాడు. ఆయన మాటల్లోనే ఒక దీర్ఘసూత్రంలో చూడండి.

(1) ఇండియన్ బుద్ధిజం పేజీ—175. WARDER;

“బ్రాహ్మణులంతా లేదా వారిలో కొందరు ఎంతో విలాసవంతమైన జీవితాన్ని గడిపేవారు. ఈ పరిస్థితి భేదాలను రూపొందించిన బ్రాహ్మణుల స్థితికి పూర్తిగా భిన్నమైంది. ఇప్పుడు బ్రాహ్మణులు కులహీనులుగా జీవిస్తున్నారని ఆయన భావించాడు. వాస్తవానికి వారంతా రాజులదగ్గర అగ్రహారాలు పొంది భూస్వాములయ్యారు. పూర్వకాలంలోని బ్రాహ్మణులు నిజమైన ఋషులై ఉంటే కావచ్చునేమోకాని, ఆధునిక కాలంలో కేవలం మంత్రాలను కంఠస్థం పట్టడం వలన ఎబ్రాహ్మణుడు ఋషికాలేడు.” బుద్ధుని మాటల్లోని సత్యం బ్రాహ్మణవర్గానికి బాకులా దిగబడింది.

బౌద్ధం - తాత్త్విక పాఠశాల

బౌద్ధం పిడివాదానికి భిన్నంగా హేతువాద దృక్పథంతో ఎవగడానికి కారణం నిత్యమాతనంగా తను సూత్రాలను హేతుత్వంతో సమన్వయించుకోవడమే. ఒక పృష్టమైన దృక్పథంతో తాను నిర్మించిన సూత్రాలు సామాజికంగా ఎంతవరకు అన్వయమవుతున్నవో, వివేచించుకొనే విశ్వవిద్యాలయాలు ఆశ్రమాలు బౌద్ధాన్ని ఎప్పటికప్పుడు సమకాలీన ప్రాపంచిక దృక్పథం తీసుకోవడంలో కృతకృత్యమైందని A. K. WARDER ఈ విషయాన్ని ప్రతిభావంతంగా ఇలా వివరించారు. “మధ్యయుగాలలో ఆవిర్భవించిన కొత్త ఆలోచనా ధోరణులను గురించి మనం పరిశీలిద్దాం. అవి మాధ్యమిక, పారమిత, విజ్ఞానవాద, సైద్ధాంతిక ధోరణులు. ప్రతి ధోరణిలోను అనేకమంది ఉపాధ్యాయులు, ప్రబోధకులు తమ శిష్యులకు ఆయా ధోరణుల సారాన్ని బోధిస్తూ వచ్చారు. ప్రతి ఉపాధ్యాయుడు తన బోధనను ఎప్పటికప్పుడు సంస్కరిస్తూ మరింతగా శుద్ధిచేస్తూ తమ శిష్యులకు బోధించారు. వారి కృషిలో ప్రధాన భాగం. ఇతర ధోరణుల పట్ల తమ విమర్శనాత్మక పరిశీలనకు కేటాయించారు. ఇందులో బౌద్ధ ధోరణులు, బౌద్ధేతర ధోరణులుకూడా ఉన్నాయి. గతంలో ఉన్న వాదనలను విమర్శనాత్మక దృష్టితో పరిశీలించి దానిపైన తర్కాన్ని నిర్మించి దానిని తమ విద్యార్థులకు అందించేవారు.

పీఠ బహిరంగ చర్చలలో పాల్గొనేవారు. బహిరంగ వాదోపవాదాలు భారతీయ తత్వశాస్త్రానికి ప్రాణం.

"We have followed above the rise of the new schools of the Middle Ages : the Madhyamaka and the Paramita. The Vijnanavada and the Sautrantika. Each of these produced a succession of teachers who continued to make refinements in the doctrines which they passed on to their students. A major part of their work consisted of criticism of other views, Buddhist and non-Buddhist, since the latest opinions and arguments had always to be met and the students in each school prepared for the public debates which were the life-breath of Indian philosophy.,,1

బౌద్ధం తన పుట్టుక నుండి బౌద్ధారామాలలో గొప్ప విద్యా సాంప్రదాయాన్ని నెలకొల్పింది. ప్రతి తాత్విక ధోరణికి సంబంధించిన గ్రంథాలతో కూడిన గ్రంథాలయాలను ప్రతిష్ఠించింది. బౌద్ధానికి సంబంధించిన వివిధ రకాలను చెందిన గ్రంథాలనేకాక బౌద్ధేతర గ్రంథాలను కూడా బౌద్ధవిద్యార్థులకు అందుబాటులో ఉంచారు. ఈ విధంగా అన్నిరకాల వాదనలను విద్యార్థులకు ఒక క్రమపద్ధతిలో బోధించి వారిని సుశిక్షితులైన తత్వవేత్తలుగా తీర్చిదిద్దారు. ఇలాకొన్ని ఆరామాలు ఇప్పటికీ విశ్వవిద్యాలయాలు అనదగినంతగా అభివృద్ధి చెందాయి. కొన్నిచిన్న బౌద్ధ సమాజాలు తాత్విక అభ్యయనంకన్నా కేవలం ధ్యానానికే ఎక్కువగా ప్రాధాన్యతనిచ్చినప్పటికీ ఈ విశ్వవిద్యాలయాలుగా అభివృద్ధిచెందిన ఆరామాలనుండి ఒక తత్వవేత్తలు, పండితులు అభివృద్ధిచెందారు.

ఇది హిందూ అధ్యయన పద్ధతికి పూర్తిగా భిన్నమైంది. హిందూ వైదిక సుంత్రాలు ఒక మనిషినుండి మరొక మనిషికి చెప్పడమే కాక అవి శబ్దప్రధానం వాటిపై తర్కంలేదు. వివేచనలేదు, హేతువిచారలేదు. ఒక మనిషి మరొక మనిషిపై తనుభావాలురుద్ధతం. మూర్ఖంగా దారుణం చేయడం.

గ్రీకు తత్వశాస్త్రంలో వచ్చిన వివేచన అంతా అంతకంటే బలంగా బౌద్ధంలో చోటుచేసుకుంది. ప్లాటో ఏర్పరచిన అకాడమీలన్నిటికన్నా విజ్ఞానవంతమైనవి, శక్తివంతమైనవి తర్కబద్ధమైనవి. లోతైనవి, విశ్లేషణాత్మకమైనవి విద్యుత్తుతో కూడినవి బౌద్ధ విశ్వవిద్యాలయాలు. ప్రపంచంలో ఎక్కడా విశ్వమానవ భావన రూపొందికముందే భారత ఉపఖండంలో బౌద్ధులు విశ్వమానవ తత్వాన్ని తమ విశ్వవిద్యాలయాల్లో చర్చకు అచరణకు తెచ్చారు. గ్రీకు తత్వశాస్త్రాన్ని అత్యున్నతంగా పొగిడి తమకు అన్వయించుకునే ఈ హిందూ మేధావులు బౌద్ధతత్వాన్ని మాత్రం శత్రు శిబిరంగా చూస్తూవచ్చారు. హిందూ పిడివాదానికి ప్రత్యామ్నాయంగా రూపొందిన విశ్వవిద్యాలయాల్లో నలందా ఒకటి. దీని గురించి వార్డర్ ఇలా వ్యాఖ్యానిస్తున్నారు.

"The most famous of all the universities was Nalanda, a few miles north of Rajagrhā, which seems to have owed its foundation to the fact that Sariputra had lived, taught and died there. Since Sariputra according to the tradition was largely responsible for the systematic study of the doctrine and was particularly connected with the elaboration of abhidharma this choice of a site for academic work would be appropriate."¹

అన్ని విశ్వవిద్యాలయాల్లో బాగా ప్రాచుర్యం పొందినది నలందా. ఇది రాజగృహకు కొన్ని మైళ్ళు దూరంలో ఉంది. ఇక్కడే శారిపుత్ర జీవించాడని. ఇక్కడే తన విద్యాభ్యాసాన్ని కొనసాగించి, ఇక్కడే మరణించాడని చెప్పడానికి ఆధారాలు ఉన్నాయి. శారిపుత్రుడు ఈ విధమైన క్రమబద్ధమైన అధ్యయనాన్ని అభివృద్ధి చేశాడు. ముఖ్యంగా అభిధర్మాన్ని విస్తృతపర్చి అభివృద్ధి చేశాడు. నలందా కనిమ్మని¹ తరువాత ప్రసిద్ధి చెందిన కేంద్రంగా విరాజిల్లింది. మాధ్యమిక వాదాన్ని బోధించిన నాగార్జున వంటి వారు కూడా అక్కడ అధ్యాపకులుగా పనిచేశారని చరిత్ర కారులు చెప్తున్నారు. అక్కడ దిజ్ఞాగుడు సూత్నదర్శనాన్ని ఇక్కడే బోధించాడు. అతని కాలంలో నలందకు ఉన్నత ప్రశస్తివచ్చింది. చైనా యాత్రికులు తమ డైరీలలో పేర్కొన్నట్లుగా వేలాది

1. Ibid page—467

మంది విద్యార్థులు, అధ్యయనం చేస్తుండేవారు, ప్రతిరోజు వంద మందికిపైగా బోధకులు తత్వశాస్త్రాన్ని క్రమపద్ధతిలో చెబుతుండేవారు. విద్యార్థులను చేర్చుకోవడానికి వారికి భోజన వసతులు మిగిలిన సదుపాయాలు చూడడానికి అభ్యాసకేతర సిబ్బంది ఉండేవారు. భారత టీబెట్ రికార్డులో మూడంతస్తుల భవనాలు గ్రంథాలయాలకు ఉపయోగించారని పేర్కొనబడింది. నలంబ తరువాత పశ్చిమ భారతంలో ప్రసిద్ధి చెందిందని 'వల్లభి' విశ్వవిద్యాలయం గురించి warder ప్రశంసించాడు. ఇంకా ప్రసిద్ధిచెందిన విశ్వవిద్యాలయాలు ఎన్నో పేర్కొనదగినవి ఉన్నాయి, వానిలో ముఖ్యమైనవి విక్రమశిల ఉదండపురి, సోమపురి, జగద్దాల, వజ్రసేవ మరియు త్రికాంతుక పేర్కొనదగినవి. బుద్ధుడు ధర్మచక్రం బోధించిన జాతవనం చారిత్రక ప్రసిద్ధమైంది. హిందూ పౌరాణిక స్థలాలు యజ్ఞయాగాదులకు, యుద్ధకాండలకు, ప్రఖ్యాతి గన్నవి కాగా బౌద్ధ స్థలాలు బోధలకు మానవతకు ప్రసిద్ధిగాంచినవి.

బౌద్ధం ప్రత్యామ్నాయం తరతరాలకు నిర్మాణాత్మక జీవిత సంఘ దర్శనాన్ని అందించింది. బౌద్ధం అంటేనే ఒక ప్రత్యామ్నాయ సంస్కృతి. వ్యక్తి నుండి గ్రామంవరకు, గ్రామంనుండి దేశంవరకు దేశంనుండి ఖండ ఖండాలవరకు సమకాలీనంగా అన్వయించుకోగలిగిన మానవతా దర్శనాన్ని బౌద్ధం అందించింది. బౌద్ధ తత్వం సంస్కృతిలో సమన్వయం అయి వుంది. అధ్యయనం దీనికిప్రాణం జీవితాన్ని సంఘాన్ని నిరంతరం అధ్యయనం చేయడంద్వారా బౌద్ధ దర్శనం తన్నుతాను ప్రతియుగంలోను పునర్జీవించుకొంటుంది. సమకాలీన దర్శనంగా ముందుకు వస్తుంది.

అందుకు అంబేద్కర్ బౌద్ధ ధర్మాన్ని సంస్కృతిని రాజకీయాలకు నూత్న దృక్పథంతో అందించారు. ఆయన అందించిన నూత్న సామాజిక దర్శనమే సమకాలీన సాంస్కృతిక విప్లవానికి ఉపేరి.

బౌద్ధ పునరుజ్జీవనోద్యమ సిద్ధాంతకర్త

డా. బి. ఆర్. - అంబేడ్కర్

అధునికయుగంలో భారతసమాజాన్ని పునర్నిర్మించాలంటే బౌద్ధధర్మ మొక్కటే మార్గమని డా॥ బి. ఆర్. అంబేడ్కర్ తలచారు. హిందూ సమాజంలో విట్టెంగట్టుకున్న కులతత్వాన్ని, అస్పృశ్యతని స్త్రీల అసమానతలని తొలగించాలంటే బౌద్ధధర్మమొక్కటే మనకు శరణ్యమని డా॥ అంబేడ్కర్ బౌద్ధమార్గాన్ని బోధించాడు. అస్పృశ్య కులాల్లో జన్మించినవారు తమ్ముతాము హిందూమతంలోనుండి విముక్తి చేసుకోలేరని అందుకే నేను హిందువుగా మరణించనని ఆయన ప్రబోధించాడు.

ఒక నూత్న దర్శనాన్ని ప్రభోదించిన బుద్ధుని జీవితాన్ని హిందూ హైతికాసీకులు ఇష్టమొచ్చిన పద్ధతిలో అభూతకల్పనలతో కూడిన కథగా మార్చారు. బుద్ధుణ్ణి దృఢసంకల్పంలేనివాడిగా చిన్నచిన్న అంశాలకే మనస్సు నిశ్చలత్వాన్ని కోల్పోయిన అబలునిగా తీర్చిదిద్దారు. దీనికి అంబేడ్కర్ పరివాజకుడవడానికి కారణం హిందూ ఐతిహాసికులు చెప్పిన కట్టుకథలుకాదని.

శాఖ్యులకు, కొలియులకు మధ్యజరిగే యుద్ధాన్ని నివారించడానికి ఆయన పరివ్రాజకుడయినట్లు చరిత్రకాధారాలతో ఋజువుచేశాడు. అంతకు ముందు ప్రవారంలో వున్న ఒక శవాన్ని ఒక వృద్ధుణ్ణి, ఒక వ్యాధి పీడితుణ్ణి చూసి బుద్ధుడు తన 29వ ఏట పరివ్రాజకుడయ్యాడు అనే దానికి స్వస్తి చెప్పాడు.

అలాగే అంబేడ్కర్ తన లోతైన పరిశోధనతో బుద్ధుని వాస్తవ ధర్మాన్ని వెలికి తీశాడు. బుద్ధుడు అత్యుచినికిని నిరాకరించినట్లు ఋజువు చేశాడు. కర్మ, పునర్జన్మలను ఆయన ఏ అర్థాల్లో వాడాడో తెలియచేశాడు. అంతేగాక బుద్ధుడు భిక్షువుకుండే వ్యక్తిత్వాన్ని పరిపూర్ణ మానవుడిగా ఎలా తీర్చిదిద్దాడో, ఈ పరిపూర్ణ మానవుడు తన్నుతాను విముక్తి చేసుకోవడానికి మానవ సమాజాన్ని విముక్తి చేయటానికి తన్నుతాను ఎలా రూపొందించుకోవాలో చర్చించాడు. అంబేడ్కర్ బౌద్ధధర్మాన్ని అవరించే వారి జీవిత ధర్మాన్ని బౌద్ధగ్రంథాలన్ని పరిశీలించి పేర్కొన్నాడు.

బౌద్ధ ధర్మాన్ని అవరించడమంటే స్వచ్ఛంగా జీవితాన్ని గడపటమేనని స్వచ్ఛతమనస్సులో, వాక్కులో, శరీరంలో ఉండాలంటాడు. సోమరితనానికి, జడత్వానికి, ఉద్రిక్తతకి, దుందుడుకు తనానికి ధూరంగా ఉండగలగడమే మానసిక స్వచ్ఛత అని బుద్ధుని ధర్మాన్ని అంబేడ్కర్ నివేదించాడు. హింసను బలంగా వ్యతిరేకించాడు బుద్ధుడు. కాముకత్వాన్ని, అసత్యమాడడాన్ని, మత్తుపదార్థాలను సేవించి మందమతిగా జీవించడాన్ని బుద్ధుడు వ్యతిరేకించాడని బౌద్ధధర్మదీక్ష పొందడం వలననే పరిపూర్ణమానవుడవతానని అంబేడ్కర్ తన బుద్ధుడు అతని ధమ్మంలో పేర్కొన్నాడు. దురాశ, క్రోధం, భ్రమలను అధిగమించినట్లైతే మానవుడిలో బాధ, వేదనల జయించ వచ్చని వాంఛలకు బలికాకుండ మానవుడు జాగ్రదావస్థలో ఉండాలన్నాడు బుద్ధుడు. మానవుడు నిర్వాణమార్గం వేరుకొనేందుకు కొరికలు అవరోధమని బుద్ధుడు హెచ్చరించాడు. అంబేడ్కర్ బుద్ధుని బోధనలను క్రమబద్ధీకరించడమేగాక దానిలోని అంతస్సారాన్ని సులభసాధ్యంగా నివేదించాడు.

నైతికంగాను, మానసికంగాను, దృష్టిపరంగాను విజయం సాధించగలిగినవాడు ధర్మాన్ని నెరవేర్చినట్లైనవి బుద్ధుడు చెప్పిన సారాన్ని అంబేడ్కర్

వివరించారు. పరిపక్వతకూడ మౌఖిక, మానసిక, శారీరకాంశాలనుండే వస్తుంది. బోధనత్వమైనవాడు ఒక ధర్మాన్నే పరిశీలన చేయడు. సకల ధర్మాల మౌఖిక సూత్రాలను, వాటి పూర్వాపరాలను పూర్తిగా పరిశీలించి నిగ్గుతేలుస్తాడు, ఇతరులు సహితం అలా తారతమ్య పరిశీలన చేసేందుకు తోడ్పడతాడు అని అంబేడ్కర్ వివరించాడు.

బుద్ధుడు చెప్పిన నిర్వాణానికి, వైదికవాదులు చెప్పిన నిర్వాణానికి వున్న తేడాని అంబేడ్కర్ వివరించాడు. జనిపోయిన తరువాత ఆత్మస్వర్గానికి చేరడాన్ని బుద్ధుడు ఖండించాడు. జీవించి వుండగనే సంసార జీవనం ద్వారా సౌఖ్యాన్ని పొందడాన్ని కూడాబుద్ధుడు ఖండించాడు. "అగ్నిజ్వాల వంటి చిత్తవికారాలను అదుపులో వుంచడం ద్వారా నిర్వాణపథం చేరుకోవచ్చునే బుద్ధుని బోధను అంబేడ్కర్ స్పష్టంగా సూత్రీకరించారు. బుద్ధుడు వ్యామోహాన్ని, దురాశను అదుపులో వుంచుకోమని చెప్పాడని దానివలన ఈధనాశ మనుషుల్లో ఈర్ష్యా, ద్వేషాలకు కొట్లాటలకు దారితీస్తుంది. అశాంతిని ప్రేరేపిస్తుంది. దానివల్ల సమాజం కల్లోలిత మవుతుందని బుద్ధుడు భావించాడు. ఈ విషయంపై వ్యాఖ్యానిస్తూ అంబేడ్కర్ వర్గ పోరాటానికి ఇది చక్కటి విశ్లేషణ అనటంలో సందేహంలేదు అన్నారు.

బుద్ధుడు ఏదీనిత్యంకాదని, మిశ్రితమైనదేది శాశ్వతంకాదని, వ్యక్తిగత మైనదేది శాశ్వతంకాదని చెప్పాడు. ఈఅంశాన్ని వివరిస్తూ అంబేడ్కర్ దీనికి అసంగుని వివరణ ఇలా యిచ్చారు. "ఒకదాని ఆధారంగా మరొకటిగా ఏర్పడిన మిశ్రమంలో ఏ ఒక్కటి స్వయం శక్తికలిగి వుండజాలదు. మిశ్రమం విడిపోయినపుడు అండలిధాతువులు సహితం నాశనమైపోవడం అనివార్యమౌతుందని, "మన్ను, నీరు, నిప్పు, వాయువుల మిశ్రమమేజీవి. ఈ నాలుగు ధాతువులు విడిపోయినపుడు జీవివిగతమౌతుందని. దానినే మిశ్రమపదార్థ అనిత్యతత్వం అంటారని "ఒకవ్యక్తి శాశ్వతమేలా అవుతాడన్నది" ఈ సూత్రం వివరిస్తుందని అంబేడ్కర్ శాస్త్రీయంగా క్రోడీకరించాడు. ఈ సూత్రంప్రకారం గడిచిపోయిన క్షణంలో నీవు జీవించావు కానిఇప్పుడదిలేదు రాబోవుక్షణంలో నీవుజీవిస్తావు అక్షణందాటిన తరువాత నీవులేవు. ప్రస్తుత క్షణంలో నీవు జీవించి వున్నావు కాని అతరువాత నీవు జీవించిలేవు అనగా మానవ జీవితం పరిణామ శీలనమైందని, అనుక్షణం ప్రపంచం మారుతుం

దని బుద్ధుడు చెప్పాడు. ఈ పరిణామశీలతనే బుద్ధుని దగ్గర అంబేడ్కర్ ప్రధానంగా స్వీకరించింది. అంబేడ్కర్ తన జీవితకాలమంతా 'డైనమిక్'గా జీవించాడు. ఎక్కడా ఆయన ఆగిపోలేదు. ఆ పరిణామశీలత మర్గా బుద్ధుని కాలాన్ని తలపింపజేసింది. మనుష్య సమాజానికున్న దుఃఖాన్ని నివారించాలంటే విషయ వాంఛలనుండి హృదయ పరిశుద్ధతకు, శాంతికి, సత్యసంబంధమైన జ్ఞానానికి బుద్ధుడు మార్గాన్ని బోధించాడు. చాలకాలం సమజంలో శరీరానికి దాని ఇచ్చలకు వున్న విలువ బుద్ధికి, జ్ఞానానికి లేకుండా పోయింది. వ్యక్తిత్వ కోరికను నెరవేర్చుకోవడం కోసం ఇతరులను పీడించవచ్చును. చేధించవచ్చును. కోరిక ఇద్దరి మధ్య అత్యంతను, ప్రేమను చంపేది అయితే సామాజిక సూత్రం విచ్ఛిన్నం అవుతుంది. మనిషిమనిషికి మధ్య ప్రేమపెరగాలి. మనిషిమనిషిని ప్రేమించాలి అని బుద్ధుడు నొక్కిచెప్పాడు.

బుద్ధుడు నీతివిశ్వజనీనంగా ఉండాలని వాదించాడు. దానికి ఒక చొంగల ముఠాని ఉదాహరణ తీసుకొంటే. అదొంగలముఠా తమ శ్రేయస్సు కోసం ఇతరులను దోస్తారు. తమ శ్రేయస్సు వరకు అది నీతే. కాని ఇతరులను బాధించడంలో దాని సంకుచితత్వం బయట పడుతుంది. అలాగే ఒక జాతి, ఒకకులం తమ శ్రేయస్సుకోసం ఇతరులను దోచుకోవడం, పీడించడం విశ్వజనీనమైన నీతిని గాయపరుస్తున్నాయి. నీతి విశ్వజనీనమై వుండాలి. సంఘశ్రేయస్సు దానికి పునాదికావాలి. ఈవిషయాన్ని ఆధారం చేసుకొని సామాజిక నీతిమీద అంబేడ్కర్ లోతుగా చర్చించారు. 'ఉమ్మడి లక్ష్యాలు, ఉమ్మడి ప్రమాణాలు లేని పక్షంలో సమాజంలో సామరస్యం అనేది ఉండదు. 'అలాంటి భిన్నలక్ష్యాలు, భిన్న ప్రమాణాలమధ్య వ్యక్తి స్థిర చిత్తంతో మవజాలడం' అసంభవమని అంబేడ్కర్ వ్యాఖ్యానించాడు.

సమాజానికి ఉమ్మడి లక్ష్యాలు, అదర్శాలు వున్నప్పుడు మాత్రమే వ్యక్తి స్థిరచిత్తాన్ని సంపాదించుకోవడం సాధ్యమవుతోంది. అదిసాధ్యం కానప్పుడు వ్యక్తి అలోచన పడుతుంది. అతని ఐక్యదృష్టి అస్వతంత్రామూ, వక్రమూ అవుతోందని 'అంబేడ్కర్ ఉమ్మడి నీతే సామాజిక నీతని ఇదిబౌద్ధ ధమ్మంలో ప్రధానసూత్రమని నివేదించారు.

బుద్ధునిసింధుతాలపై వచ్చినచాలా అవవాదుల్ని, సంశయాలని, అంబేడ్కర్ తన నిశిత పరిశీలన ద్వారా నివారించగలిగాడు. ప్రధానంగా 'పునర్జన్మ'కు సంబంధించి బుద్ధుని ఆభిప్రాయాన్ని చెబుతూ- ['బుద్ధుని ప్రకారం శరీరం నాలుగు ధాతువులవల్ల ఏర్పడుతుంది. అవి పృథ్వి, అగ్ని, తేజస్సు, వాయువు అయితే బుద్ధుడు ఏమి చెబుతున్నాడంటే మానవశరీరం మరణించడం అంటే ఈనాలుగు ధాతువులు విడిపోయినపుడు మరణిస్తాయా, అంటే? బుద్ధుడు లేదు అగ్ని, వాయువు, పృథ్వి, తేజస్సుకు మరణంలేదు. అవి విడిపోతాయి. మర్ణా కలుస్తాయి. మర్ణాకలిసినపుడు సృష్టి జరుగుతుందికదా అదే బుద్ధుని దృష్టిలో పునర్జన్మ అని అంబేడ్కర్ చిక్కుముడిని విడదీశాడు. ఈ వాదం మీద చార్వాకుల ప్రభావం స్పష్టంగా వుంది. అయితే బుద్ధుడు కొన్ని విషయాల్లో చార్వాకులకంటే బలంగా ముందుకు వెళతాడు.

అంబేడ్కర్ బుద్ధునికి పున్న 'పుచ్చేదవాది' అనే అంశాన్ని గూర్చి కూడా చర్చించాడు. బుద్ధుడు ఒక సందర్భంలో నేను ఉచ్చేదవాదిని కానని చెప్పినా అయిన అత్తకు సంబంధించినంతవరకు 'ఉచ్చేదవాదే' అని అంబేడ్కర్ నిర్ధారించారు. ఈ అంశానికి సంబంధించిన వివరణలు - అంబేడ్కర్ బుద్ధుడు శ్రావస్తిలోని జీతవనంలో అనాథ పిండకుని ఆరామంలో నివసించిన సమయంలో 'మహాకోష్ఠితుడు' అడిగిన ప్రశ్నలకు సారిపుత్రుడివైన సమాధానాలను ఉదాహరణగా తీసుకొంటాడు.

బాధులు తమ బుద్ధి నిశ్చలత కోసం చేస్తున్న ధ్యానంలో ఎన్ని లక్షణాలు హరిస్తాయి, ఎన్ని మిగులుతాయనే ప్రశ్నకు, "వాంఛలు, ద్రోహించి తన, స్తబ్ధత, భయం, సందేహం హరిస్తాయి. చింతన, సంతృప్తి, జాగృత హృదయం దృఢమవుతాయని" బుద్ధుడు సమాధానం చెప్పాడు. అంతేగాక స్వతంత్రంగా వైవిధ్యంగా వ్యవహరిస్తున్న 'దృశ్యం' శబ్దం, వాసన, రుచి, స్పర్శ, ఈ ఐదింటిని బుద్ధి నడిపిస్తుందని, ఇవి జీవ చైతన్యం మీద ఆధారపడి పున్నాయని బుద్ధుడు చెప్పాడు.

మరణించినవాడికి ధ్యానికి మధ్య ఇంద్రియ వ్యాపారంలో పున్న తేడా గురించి చెబుతూ బుద్ధుడు "చనిపోయినవాడి శవంలో వాక్కు, మనస్సు నశిం

చడమేగాక జీవచైతన్యం హరిస్తుంది. ఉష్ణం చల్లబడుతోంది. ఇంద్రియ వ్యాపారం ఆగిపోతుంది. కాని ధ్యానసమాధిలో వున్న భిక్షువుకు జీవచైతన్యం కొనసాగుతుంది. ఉష్ణం వుంటుంది. ఇంద్రియ వ్యవస్థ ఎప్పటిలా పని చేస్తుంది శ్వాసావయవాల్ని బంధించినా” ‘అని అన్నాడు. ఈవివరణ మీద వ్యాఖ్యానిస్తూ- అంబేడ్కర్ “మరణానికి ఇది వుత్తమమూ” సమగ్రమూలయిన వివరణ కావచ్చును.” అన్నారు. మరణమూ, పునర్జన్మ ఈఅంశాలపై బుద్ధుని సమాధానాలను ఆధారం చేసుకొని అంబేడ్కర్ స్పష్టమైన నిర్ధారణలు చేశారు. బుద్ధుడు పదార్థ పునరుజ్జీవనం విశ్వసించాడే తప్ప అత్య పునరుజ్జీవనం కాదని అంబేడ్కర్ తేల్చిచెప్పాడు. ఇలా ఆలోచించడం వలన బుద్ధుని దృష్టి విజ్ఞాన శాస్త్రంతో ఏకీభవిస్తుందని పునర్జన్మ అనే దాన్ని ఈభాషంలో మాత్రమే విశ్వసించి ఉంటాడని’ బుద్ధుని పునర్జన్మ భావాన్ని అంబేడ్కర్ వివరించాడు. ఈ విషయాన్ని బుద్ధునికే అన్వయించి కోసలరాజు ప్రసేనుడు బుద్ధుని అతని శిష్యురాలు క్షేమను విడివిడిగా ప్రశ్నించి పొందిన ఒకే సమాధానాన్ని ఉదహరిస్తాడు అంబేడ్కర్. ప్రసేనుడు అడిగిన ప్రశ్న తథాగతుడు మరణానంతరం జీవించివుంటాడా? అందుకు క్షేమ రాజును ఎదురు ప్రశ్నవేస్తుంది. నముద్రాన్ని కొలవడం మీకు సాధ్యమా? ‘కాదు’ అని రాజు సమాధానం చెబుతాడు. క్షేమ రాజుతో ఎందుకు? అని ప్రశ్నిస్తుంది? “నముద్రం మహోద్ధతమైంది. లోతైనది. అపారమైంది అంతు తెలియనిది. అందువలన అని ప్రసేనుడు అంటాడు. అప్పుడు క్షేమ నముద్రంతో బుద్ధుణ్ణి పోలుస్తూ ఇలా అంటుంది.

“అదేవిధంగా, మహారాజు, తథాగతుడిని, బౌతికరూపంలో నిరూపించడానికి పూనుకొంటే ముందుముందు మళ్ళీ చిగురించకుండా మొదలంటూ నరికిన తాళవృక్షపు బోది మోస్తరు తానుకానిదేదోగా ఆరూపం పరివక్ష్వ మవుతుంది. శరీరాన్నుంచి విముక్తియైనది. మహారాజా తథాగతత్వం. ఆయన మహా బోధిలాగ గంభీరమూ, అపారమూ, అనంతమూ అయినవాడు “మరణం తర్వాత తథాగతుడు మనడు అనటం పొసగదు. అంతేగాదు “మరణం తర్వాత తథాగతుడు ఏక కాలంలో వుంటారు. వుండడు అనటం పొసగదు భావాత్మకంగా తథాగతుడిని నిరూపించడానికి పూనుకుంటే భావం పరివక్ష్వమై

మొదలంటూ తెగిపోతుంది. భావానికి అందని విముక్తమయ్యే తదాగత తత్వం మహర్షవం వలె లోతైంది. అపారమూ, అనంతమూ అయినది. అందుచేత తదాగతుడు మరణం తర్వాత మనుతాడు అనటం మరణం తర్వాత మనడు అనటం పొసగదు" అని చెప్పింది. ఇదే విషయాన్ని, క్షేమ చెప్పింది. ఈ విషయాన్ని అంబేడ్కర్ చెబుతూ బోధకుడు మరణించినా 'బోధ' సజీవమైనదైతే సమాజంలో అది సజీవంగా ప్రవహిస్తుంది అని అంబేడ్కర్ చెప్పాడు. అంబేడ్కర్ దృష్టిలో బుద్ధుని పునర్జన్మ ఆత్మకు సంబంధించింది కాదు. భౌతికపదార్థములు విడిపోయి మర్గా కలవడాన్నే పునర్జన్మగా బుద్ధుడు చెప్పాడని అంబేడ్కర్ నిరూపించాడు. బుద్ధుని కర్మ వాదం కూడా తాత్వికతలో చాలా గంభీరమైనది. చర్చనిరేకైతింది. అయితే బుద్ధుని పరమార్థ వాదులు ప్రచారం చేసిందే. తప్ప బుద్ధుని ఆర్థంలో "కర్మ" అంటే 'పని' తప్ప పునర్జన్మకు సంబంధించిన హిందూ వాద కర్మ కాదని అంబేడ్కర్ చెప్పారు. హిందూమతంలోని కర్మ ఆత్మప్రాతిపదిక మీద ఉంటుంది. బౌద్ధంలో 'కర్మ' ఇలా ఉండదు. 'నిజానికి బౌద్ధంలో ఆత్మ అనేది లేదు; అని అంబేడ్కర్ విశ్లేషించి బుద్ధుని కర్మసిద్ధాంతం, విత్తనాన్ని బట్టి ఫలమని మొదట చెప్పింది బుద్ధుడేనని అంబేడ్కర్ వివరించాడు. 'పూర్వ జన్మ భావిజన్మ నిర్ణాయకమని చెప్పే హిందూధర్మమాధారం అక్రమమైనదని అంబేడ్కర్ అన్నారు. ఎందుకు ఈ సిద్ధాంతాన్ని కనిపెట్టారంటే "పేదలస్థితికి, బడుగుస్థితికి, పూచీపడకుండా సమాజాన్ని పాలకులను తప్పించటమే హిందూ వాదుల ఉద్దేశ్యం" అని అంబేడ్కర్ చెప్పారు. అనాత్మవాదం చెప్పిన బుద్ధుడు హిందూ కర్మవాదానికి భిన్నమైన పనినిబట్టి ఫలితం వుంటుందనే ఆర్థంలో 'కర్మ' ను వాడారు.

అంబేడ్కర్ బుద్ధుని అతికిలకమైన అహింసా సిద్ధాంతాన్ని గొప్పగా విశ్లేషించారు. 'అహింస, చంపక పోవడం బుద్ధుని ప్రబోధాల్లో చాలా ముఖ్యమైంది. ఇవికరుణ, మైత్రిలకు బాగా సన్నిహితమైనది. ఆయన అహింస అనుష్ఠానంలో నిర్మించిందమైనదా, లేక సాపేక్షమైనది మాత్రమేనా అనే ప్రశ్న వస్తుందని అదికేవలం ఒక ధర్మ సూత్రమా? అనుష్ఠాన నియమమా! అనే అంశాన్ని అంబేడ్కర్ లోతుగా చర్చించాడు. బౌద్ధదేశాలు భిన్న భిన్నంగా ఈ అహింసను ఆర్థం చేసుకొన్నాయని అంబేడ్కర్ చెప్పాడు. శ్రీలంక బౌద్ధ

సన్యాసులు విదేశీ అక్రమణదారులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడడమే కాదు. వారికి వ్యతిరేకంగా పోరాడమని అక్కడ ప్రజలను ప్రేరేపించారు. మరో శైవులబాబా లొని బౌద్ధ సన్యాసులు విదేశీ అక్రమణదారులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడడానికి తిరస్కరించారు. బర్మాప్రజలకు పోరాడనద్దని కూడా చెప్పారు. బర్మాప్రజలు గుడ్లు తింటారు. చేపలు తివరు. అహింసను తప్ప మిగిలిన పంచశీలను అమోదిస్తూ జర్మనీ బౌద్ధ సంఘం తీర్మానించింది. అహింస విషయంలో భిన్న దేశాలు, భిన్నమైన తాత్వికులు, వివిధరకాలుగా అర్థం చేసుకొన్నారు. ఇబ్బా పూర్వకంగా చంపడాన్ని బుద్ధుడు నిషేధించాడు అని అవసరమున్న చోట చంపడాన్ని బుద్ధుడు నిషేధించలేదని బుద్ధుడు ఈ సిద్ధాంతాన్ని సారంగా 'అన్నిటిని ప్రేమించు' అని చెప్పాడు. అని బుద్ధుడు అహింసను నియమంగా చెప్పలేదు. అది ధర్మసూత్రంగా జీవిత మార్గంగానే చెప్పాడని అంబేడ్కర్ చెప్పాడు. నియమం నియంత్రితే ధర్మసూత్రం నీ జీవిత ఆచరణకు స్వేచ్ఛ నిస్తుందని అంబేడ్కర్ చెప్పారు. పునర్జన్మతోపాటు కర్మను తోసి పుచ్చినట్లే పరకాయ ప్రవేశాన్నికూడా బుద్ధుడు తోసిపుచ్చాడు. జీవితంలోని అన్నికోణాల్ని, మనస్సు, మెదడుకు సంబంధించిన అనేకమైన శంకల్పి బుద్ధుడు తీరుస్తూ వచ్చాడు. అయితే వాటి విషయంలో బుద్ధుడు చెప్పిన బోధలు తాత్వికంగా వుండడంతో వాటికి పెడర్థాలు తీశారు. ఆయన బోధనలకు ప్రమాణంగా బుద్ధుని గురించి అంబేడ్కర్ చెబుతూ "బుద్ధుడు హేతు బద్ధుడూ-తర్కబద్ధుడూ కాక పోతేమరేమికాదు. ఆయాసం దర్బాలకి అతికి, హేతు, తర్కబద్ధంగా ఒకప్రవచనం వుంటే దానిని బుద్ధుడిగా స్వీకరించవచ్చును." అని అన్నాడు. బుద్ధుడంటే ప్రాపంచిక జ్ఞానమని తెల్పాడు. ఈ సందర్భంలోనే అంబేడ్కర్ మానవశ్రేయస్సుకు ప్రయోజనకరంకాని వర్షంలోకి దిగడం బుద్ధుడి తెన్నుడూ అనక్తిలేదు. ఇది రెండవగీటురాయి. అందుచేత ఏదైనా మానవశ్రేయస్సుతో సంబంధంలేని విషయాన్ని బుద్ధునికి అంటగడితే అది బుద్ధుడు చెప్పిన మాటగా స్వీకరించలేమని అంబేడ్కర్ విధారణ చేశారు. ఈ పునాదులమీద అంబేడ్కర్ బుద్ధుని తాత్వికసౌధాన్ని నిర్మించారు. మంచిచెయ్యి, దుష్కృతానికి దూరంగా వుండు. పాపానికి పాల్పడకు. ఇది బౌద్ధ జీవన విధానం.

బ్రాహ్మణులు వ్యక్తిగతంగా కర్మ, పునర్జన్మ వంటి మూఢవిశ్వాసాలను పుట్టిన కొన్ని దినాల్లోనే నమ్ముతారు. అందుకే వారు ఆతరువాత జీవిత కాలంలో అత్యున్నతదశలకు చేరుకున్న తరువాత కూడా వారు ఈ నమ్మకాలను వదలలేక వాటిని తాము తరువాత స్వీకరించిన ధర్మాలకు, సిద్ధాంతాలకు ముడివేస్తారు. బౌద్ధానికి ఈ తాకిడి ఎక్కువ తగిలింది. బ్రాహ్మణులు కొన్ని సందర్భాల్లో తాము నమ్మిన సిద్ధాంతాల కోసం ఎన్నోత్యాగాలు చేస్తారు. కాని ఆబాల్యంలో పడ్డ బీజాలను సమూలంగా తుడుచుకొని బ్రాహ్మణత్వాన్ని వదలిన వారిసంఖ్య చాలా తక్కువ వుంటుంది. వారికున్న ఈ చలహీనత వల్ల తాము స్వీకరించిన నూతన సిద్ధాంతాలకు కొత్త నిర్వచనాలు ఇస్తున్నట్లు భ్రమించి పాత నిర్వచనాలే అవ్వయిస్తారు. బౌద్ధానికి ఈ బ్రాహ్మణుల తాకిడి వల్ల చారిత్ర భూభాగంలో చాలా దెబ్బ తగిలింది. ఆ దెబ్బనుండి తప్పించి మర్లా నిబద్ధమైన బౌద్ధ తాత్విక జీవన విధానాలను పునరుద్ధరించడంలో అంబేడ్కర్ ఎంతో శ్రమ తీసుకొన్నారు.

అందుకే బౌద్ధం బ్రాహ్మణవాదానికి వ్యతిరేకంగా పోరాడిందికాని బ్రాహ్మణులకు కాదు. అయితే బ్రాహ్మణుడిగా పుట్టిసవాడిలో సహజాతంగా వస్తున్న బ్రాహ్మణవాదాన్ని పోగొట్టడం మిగిలిన వర్గాల వారిలో వున్న బ్రాహ్మణత్వాన్ని పోగొట్టడంకంటే కష్టమైన పని. ఈపనికి పూనుకున్న వారందరూ యుద్ధంతో సమానమైన జీవితాన్ని జీవించారు. అంబేడ్కర్ బౌద్ధాన్ని బ్రాహ్మణవాదం నుండి రక్షించేవని తీసుకోవడం అంటే అది దగ్గర దగ్గర బుద్ధుడు వేసివంతపనయ్యింది. అందుకే అంబేడ్కర్ బౌద్ధంలో వున్న నిర్మాణ ధర్మాన్ని ఆధారం చేసుకొని "బిందువుమీద బిందువు పడి తేనే కుండ నిండుతోంది అలాగే కొద్ది కొద్దిగా చేసే మంచి ఎంతో పెరుగుతోంది. చేసిన తరువాత చింతించవసరం కానిది మంచివని, మంచివని పర్యవసానం తృప్తిగా, సంతోషంగా పరిణమిస్తుంది అని, గంధంకన్నా, జవ్వాది కన్నా; తామర; మల్లెపూత పరిమళం కన్నా సుగుణం వలన కలిగే పరిమళమే గొప్పది అని అంబేడ్కర్ సూత్రీకరించాడు.

వైయక్తిక నీతి సమాజ పరిణామాన్ని చిట్టి మారుతుంది. వ్యక్తిత్వాన్ని రూపొందించుకోకుండా సామాజిక సందేశం నిచ్చే అర్హత వ్యక్తికి కలుగదు.

అందుకే అంబేడ్కర్ "వ్యవసాయ వెంటపడకు, నిర్లక్ష్యం వహించకు, చెడుభావాలను దరిచేరనీయకు, సప్తలవ్రతం పాటించు, శీలవంతులు ఈలోకంలో సుఖిస్తారు" అని బౌద్ధసారాన్ని ముత్యాల దండగా కూర్చాడు. హృదయ సంబంధం లేని కామం విషయంలో బుద్ధుని ధార్మికసారాన్ని అంబేడ్కర్ సమకాలీనంగా క్రోడీకరిస్తూ, సుఖాలననుంచి దుఃఖం, భయం కలుగుతాయి. సుఖంలోలుడు కానివాడికి దుఃఖం, భయం కలుగవు. శీలం, జ్ఞానం, ధర్మవర్తనం. సత్యవచనం కలిగి తన పని తాను చేసుకొంటూ పోయేవాడు ప్రపంచానికే ప్రేమాస్పదుడౌతాడు అన్నాడు. ఇదే సంవర్షంలో సంపదగురించి చెబుతూ సంపదకురిసే ఆశలకు అంతే ఉండదు. సంతృప్తి నివ్వని ఆశలెప్పుడూ ప్రమాదకరమైనవని వేదికవంతునికి బాగా తెలుసు" అని అంబేడ్కర్ అన్నారు.

వ్యక్తి జీవితంలో ప్రధానమైన క్రోధం, విరోధం అనేవాటి విషయంలో త్యాగిక మానసిక శాస్త్రాల సమన్వయంతో మంచి సూత్రాలు రూపొందించారు అంబేడ్కర్. ఇవి బుద్ధుడు అతని శిష్యులు అనేక సంవర్షాల్లో చెప్పిన మాటలు సంభాషణలు, సందేశాలు అయినా వాటికి ఒక సూత్రీకరణ తీసుకు వచ్చి ప్రజల నాలుకలమీదకు పోయే అవకాశాన్ని ఆయన కల్పించాడు. ఒక వ్యక్తి మహాయత్నమైన జీవితాన్ని గడపవలయునంటే అతనిలో సంస్కరించవలసిన అంశాలు వ్యవస్థని చిట్టి, సమాజాన్ని చిట్టి, కాలాన్ని చిట్టి ఎన్నో వున్నాయి. 'ప్రేమతోనే నీ శత్రువులను జయించు' అంటూ హిందూ అష్టాదశ పురాణాలన్నీ చెప్పిన క్రోధాన్ని ఒక్కమాటతో భౌదం జయించింది. "మనిషి ప్రేమతో ఆగ్రహాన్ని అధిగమించనీయ్, అచిద్ధాన్ని నిజంతో అధిగమించనీ, సత్పురుషుడు పొంగి పోకుండా, క్రుంగిపోకుండా, విజయానికి ఓటమికి అతీతంగా వుంటాడు. "అని బౌద్ధం వ్యక్తిని అగ్నిలో పుటం పెట్టింది" ఒక యుద్ధంలో వేలకు వేలమందిని జయించవచ్చు. అదిగొప్పకాదు. తననుతాను జయించిన వాడే వీరుల్లో గొప్పవాడు." బౌద్ధ పునరుజ్జీవనంలో అంబేడ్కర్ ఇది వేయకూడదు అనే సూత్రాల కంటే ఇది వెయ్యాలి అనే సూత్రాలు ఎక్కువ చేశాడు. "లోతైన, ప్రశాంతమైన, నిశ్చలమైన సరోవరాలాగా ధర్మప్రబోధం ఆలకించిన వివేకవంతులు నిశ్చలతను సంతరించుకుంటారు. బుద్ధుని తాత్విక సారాన్ని ఆయన్ని ప్రపంచంలో అనుసరించిన మేధోవర్గం అంతటిలో అంబేడ్కర్ అత్యున్నతుడు. చారిత్రకంగా, శాస్త్రీయంగా, బౌద్ధాన్ని పునరుజ్జీవింప చేయగలిగారు.

అంబేడ్కర్ బౌద్ధ సారాన్ని ఈ సమాజానికి శక్తివంతంగా అందిం
చాడు. అంబేడ్కర్ జీవితం బుద్ధుని జీవిత చరిత్ర అధ్యయనంతో పునరుజ్జీ
వితమైంది. మానవతాపూర్ణమైంది. హిందూ ప్రత్యామ్నాయమైంది. కారల్
మార్క్సు ప్రతిపాదించిన గతితార్కిక భౌతిక వాదంలోని తార్కికాంశాన్ని
వర్గవైరుధ్యానికి మూలకేంద్రమైన దుఃఖమనే అంశాన్ని అంబేడ్కర్ బౌద్ధం
లోనే గుర్తించాడు. బౌద్ధం ఒక సామాజిక ధర్మం. ఒక సామాజిక జీవనం
సమసమాజ రూపకల్పనకు భూమిక, కుల నిర్మూలనకు సాధనం, దోపిడిని
అంతం చేయడానికి ఆయుధం మానవ సమాజ పునర్నిర్మాణానికి అది సమ
గ్రజీవన ధర్మం.

ఇటువంటి బౌద్ధధర్మాన్ని ఆధునిక సమాజాన్ని పునర్నిర్మించే
క్రమంలో అధ్యయనం చేసి, ఆసారాన్ని సిద్ధాంత సూత్రాలుగా మలచి,
'బుద్ధుడు-అతనిధర్మము' అనే ఆసిదాంత గ్రంథాన్ని అందించడంతో
అంబేడ్కర్ బౌద్ధ పునరుజ్జీవనోద్యమ సిద్ధాంతకర్తగా రూపొందాడు.

అంతేగాక బౌద్ధ ధర్మాచరణలో భాగంగా ఒకేరోజు నాగపూర్లో
5 లక్షల మందికి బౌద్ధధర్మ తీక్షణునిచ్చి బౌద్ధ ధర్మోద్యమంలో కూడా
తానే అగ్రగావియై తన్నుతాను ఆధునిక బుద్ధునిగా తీర్చి దిద్దుకోగలిగాడు.

అంబేడ్కర్ మాపించిన ఈ ధర్మమార్గమే భారతదేశస్రజలకు విముక్తి
మార్గం. ఆమార్గంలో పయనిద్దాం. సమసమాజాన్ని నిర్మిద్దాం.

బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి.

ఈ గ్రంథం కోసం అధ్యయనం చేసిన గ్రంథాలు

1. History of Indian Buddhism—by E. Lamotte
Université Catholique De Louvain
Institut Orientaliste,
LOUVAIN—LA--NEUVE —1988
2. Studies in the Origins of Buddhism
—by Govind Chandra Pande
Department of Ancient History Culture
And Archaeology
University of Allahabad —1957
3. The Buddha And His Dhamma
Dr. Babasaheb Ambedkar writing and
Speeches—Vol—II
Education Department,
Government of Maharashtra —1992
4. The Essence of Buddhism
—P. Lakshmi Narasu
Asian Educational Services—New Delhi —1993
5. A History of Buddhist Philosophy
—David J. Kalupahana
Motilal Banarsidass Publishers
Private Limited, Delhi —1994
6. Indian Atheism (A Marxist Analysis)
—Debiprasad Chattopadhyaya
People's Publishing House, New Delhi
7. Buddhist and Vedic Studies,
by—O. H. De A. Wijesekara
Motilal Banarsidass Publishers
Private Limited—Delhi.
8. INDIAN BUDDHISM
—Hajime Nakamura
Motilal Banarsidass publishers
Private Limited,—DELHI

9. THE BUDDHA — Trevor Ling
Maurice Temple smith Ltd
37 Great Russell street
LONDON Reprinted —1974
10. A HISTORY OF INDIAN PHILOSOPHY
—Surendranadh Dasgupta
Volume—I, II, IV
Motilal Banarsidass—DELHI
11. HISTORY OF WESTERN PHILOSOPHY
—Bertrand Russell
by Rontledge, 11 new Fetter Lane, London—
Reprinted —1991
12. BUDDHISM
—by Sir. M. Monier williams.
The Chowkhamba Sanskrit series office
VARANASI —1964
13. HISTORY OF INDIAN PHILOSOPHY
—Dr. S. N. Dasgupta.
Published by kitab Mahal, 15, Thornhill Road,
ALLAHABAD 1969
14. INDIAN BUDDHISAM
A. K. WARDER
Motilal Banarsidass Publishers
Pvt. Ltd....DELHI 1971
15. Taranatha's HISTORY OF BUDDHISAM IN INDIA
Edited by Debiprasad Chattopadhyaya
Motilal Banarsidass Publishers
Pvt. Ltd....DELHI 1990
13. AN INTRODUCTION TO INDIAN PHILOSOPHY
by Satischandra Chatterjee,
and
Dhirendra Mohan Datta
Univessity of Calcutta 1950

17. **A. CULTURAL HISTORY OF INDIA**
 Edited by A. L Basham
 Oxford University Press Delhi 1995

18. **EARLY BUDDHIST THEORY OF KNOWLEDGE**
 K. N. Jayatillake,
 Motilal Banarsidass publishers, Delhi 1980

19. **STUDIES IN THE ORIGINS OF BUDDHISM**
 G. C. Pande
 Motilal Banarsidass Publishers PVT. LTD
 New Delhi

20. **MAHAYANASUTRALAMKARA**
 by Asanga,
 Sri Satgur Publications
 A Division of Indian Book Center, Delhi 1992

21. **STUDIES IN THE BUDDHISTIC CULTURE OF INDIA**
 -Lal Mani Joshi
 Motilal Banarsidass Publishers pvt.LTD
 Delhi - 1987

22. **OUT LINES OF INDIAN PHILOSOPHY**
 -M. Hiriyanna
 Motilal Banarsidass Publishers PVT. LTD.
 Delhi -1994

23. **A CRITICAL SURVEY OF INDIAN PHILOSOPHY**
 -Dr. Chandradhar Sharma
 Motilal Banarsidass Publishers pvt.LTD
 Delhi -1987

24. **BUDDHIST IMAGES OF HUMAN PERFECTION**
 -Nathan Katz
 Motilal Banarsidass Publishers pvt. Ltd. Delhi -1989

25. **BUDDHIST PRECEPT AND PRACTICE**
 -Richard F. Gombrich
 Motilal Banarsidass Publishers Pvt Ltd.-Delhi 1991

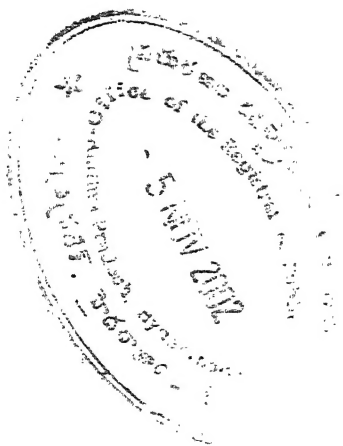
26. SUDRAS IN ANCIENT INDIA
-R. S. Sharma,
Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd. Delhi
27. WHAT IS LIVING AND WHAT IS DEAD IN INDIAN
PHILOSOPHY
-by Debiprasad Chattopadhyaya
People's Publishing House
-New Delhi
28. 2500 YEARS OF BUDDHISM
prof. P.V. BAPAT
Publication Division

29. బౌద్ధం అంటే ఏమిటి?
పి. లక్ష్మీనరసు.

30. జుద్ధుడు మరియు అతని ధమ్మం
-డా॥ బి ఆర్. అంబేద్కర్

ప్రచురణ : అంద్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము

- 1994

లోకాయత ప్రచురణలు

1. కులం పునాదులు	—కత్తి పద్మారావు (1881)	20-00
2. జనగీతం	„ (1979)	10-00
3. హేతువాద సత్యాలు	„ (1980)	4-00
4. సాంఘికవిప్లవ రచయితలు	„ (1983)	30-00
5. కుల సంఘర్షణలు	„ (1983)	5-00
6. Women and Caste In India	(1983)	5-00
7. జైలు గంటలు	„ (1986)	10-00
8. దేశం డైరీ	„ (1987)	20-00
9. సాంఘిక విప్లవమూర్తి	„ (1990)	
డా॥ బి. ఆర్. అంబేడ్కర్	„	20-00
10. రిజర్వేషన్లు - హిందూమతోన్మాదం	„ (1991)	10-00
11. Social and Philosophical Movements In India,,	(1991)	5-00
12. Dalit women	(1991)	10-00
13. దళితుల చరిత్ర (మొదటి భాగం)	„ (1991)	10-00
14. బాంధవ్య దర్శనం	„ (1991)	25-00
15. విముక్తి గీతం	„ (1987)	5-00
16. రక్తక్షేత్రం	„ (1992)	5-00
17. భారతీయ సంస్కృతిలో స్త్రీ	„ (1992)	60-00
18. కులం-ప్రత్యామ్నాయ సంస్కృతి	„ (1993)	30-00
19. దళిత సాహిత్యవాదం-జాషువా	„ (1995)	15-00
20. Dr.B .R.Ambedkar the Visionary	„ (1995)	5-00
21. Caste and alternative Culture	„ (1995)	100-00
22. ప్రత్యామ్నాయసంస్కృతిలో పెరియార్ మేళా	(1996)	8-00
23. జాషువా సామాజిక తత్వం	„ (1996)	3-00
24. నల్ల కలువ	„ (1996)	20-00
25. దళితుల చరిత్ర (రెండవ భాగం)	„ (1996)	10-00
26. బి.సి.ల సామాజిక చరిత్ర-సాహిత్యం	„ (1996)	4-00
27. అంబేడ్కర్ సిద్ధాంతభూమిక - కోట ప్రసన్న	(1996)	12-00
28. రచ్చబండ - మద్దురి నగేష్ బాబు	(1996)	25-00
29. వల్లభాడు (హిందీ దళిత కవితా సంకలనం)	(1997)	10-00
30. దళిత పాట (పాటల సంకలనం)	(1997)	10-00
31. లోయ - మద్దురి నగేష్ బాబు	(1997)	20-00
32. దళిత జనం పాటలు -రాంచందర్ భీంవంశీ	(1997)	15-00
33. దళితదశాబ్దం దేవరపల్లి మస్తాన్ రావు	(1997)	35-00
34. Ancient Indian Dalit Philosophy		
Kathi Padma Rao	(1997)	100-00